

DEPARTAMENT D'ANTROPOLOGIA SOCIAL
I HISTÒRIA D'AMÈRICA I ÀFRICA
UNIVERSITAT DE BARCELONA

**ES ARANESI.
ADAPTACIÓ A L'ENTORN I ORGANITZACIÓ SOCIAL
AL PIRINEU CENTRAL**

Oriol Beltran Costa

Tesi presentada per optar al títol de Doctor en Antropologia Social
Directors: Dr. Jesús Contreras Hernández i Dr. Xavier Roigé i Ventura
Barcelona, febrer de 1994

Tot i l'extensió que ocupen, els boscos aranesos presenten problemes importants que dificulten la seva rendibilitat comercial. L'ayet, l'espècie que més hi abunda, ofereix una fusta de baixa qualitat i pràcticament només es destina a l'elaboració de taulons per la construcció. D'altra banda, com assenyala el Pla Comarcal de Muntanya (1991:181), els aprofitaments pastorals han relegat històricament el bosc als llocs més desfavorables, allí on els pendents són més accentuats i la productivitat del sòl és inferior. No obstant la mecanització de la major part dels treballs, els costos d'explotació són elevats en relació amb d'altres comarques (per l'orografia del terreny, la localització dels arbres i les dificultats d'accés) i aquesta només és rendible amb l'aprofitament de grans partides de fusta. Al llarg d'aquest segle hi ha hagut diferents intents per planificar l'explotació dels boscos i procurar d'obtenir un rendiment fix a compte dels recursos comunals. Als anys setanta, la Mancomunitat Forestal, amb l'assessorament tècnic de l'Icona (cf. González-García, 1971), va promoure la gestió conjunta de tots els boscos de la comarca. El projecte consistia en avaluar les tales que podien fer-se cada any i concedir-ne l'explotació per deu anys, repartint-se els guanys proporcionalment entre tots els pobles. Una experiència similar s'havia assajat ja a principis de segle en alguns pobles a nivell municipal. Així, Canejan, per exemple, va "ordenar" els seus boscos al 1907, assignant el seu aprofitament comercial a un sol arrendatari per un període de deu anys (cf. *La ordenación...*, 1909). En cap dels dos casos l'empresa no va donar els resultats esperats a causa dels canvis produïts en el mercat de la fusta durant el temps de la concessió.

Mentre que fins a principis del XIX els rematants de les subhastes de fusta havien estat sobretot francesos, en aquest segle són les petites indústries de transformació de la pròpia comarca les que s'han quedat majoritàriament amb l'explotació dels boscos. A principis dels anys setanta hi havia radicades a la vall tres serradores industrials (una a es Bòrdes i dues a Bossòst) i una fàbrica de pasta de paper (a Les). Avui, l'empresa més important que roman en funcionament importa de Sent Gaudenç prop de la meitat de la fusta que talla (faig i roure de millor qualitat que el del país).

La fusta i les herbes sobrants no eren els únics béns comunals que eren explotats per particulars a través de contractes d'arrendament. L'aprofitament de la llet i dels fems produïts pels ramats locals també havien estat objecte de subhasta en benefici dels veïns. Als primers anys d'aquest segle encara hi havia alguns pobles que llogaven el seu bestiar durant la temporada d'estiu per beneficiar-se de les llets. Aquest ús, que en aquell moment es limitava pràcticament només a la part de Pujòlo, havia estat estès abans a tota la vall. Fins que la millora de les comunicacions no va facilitar l'exportació del

proprietat [...] si no es treballa, la propietat no rendeix. I els boscos, precisament, quan més s'han treballat, quan més s'han tallat, és quan més aprofitament han donat [SNV].

bestiar per ser consumit com a carn, els derivats làctics constituïen un rendiment important de l'activitat pecuària.

L'aprofitament del ramat format pel bestiar lleter (fonamentalment les ovelles, però a cops també les vaques i les cabres) es posava cada any a subhasta⁴⁵. Els arrendataris (anomenats *majoraus*), que sovint eren dels mateixos pobles o de poblacions veïnes i a cops francesos, feien formatges durant l'estiu per dur-los després a vendre, generalment a fora de la comarca. Les comunitats locals tenien petites cabanes a les zones de pastura per l'elaboració de formatges (*orris*) que deixaven a disposició dels llogaters. A canvi de poder beneficiar-se de la llet que produïa el ramat, els majorals havien de satisfer una quota per animal als seus propietaris que solia pagar-se en formatges i una petita mesura de mantega⁴⁶. La durada de l'arrendament s'allargava durant tot el temps que el bestiar lleter s'estava a les pastures alpines, des que pujava a la muntanya a últims de juny o a primers de juliol fins que en baixava a mitjans de setembre. Els veïns es reservaven el dret de poder fer canviar el bestiar de muntanya, havent d'anar-lo a munyir el majoral allí on s'estés pasturant.

Els contractes establien habitualment algunes obligacions pels rematants. El comú de veïns (i, més tard, l'ajuntament) tenia dret a una quantitat de productes a canvi de l'arrendament que es destinaven a fer un àpat col·lectiu el dia que la ramada pujava a la muntanya⁴⁷. A cops també s'havia fixat que el majoral posés els marrans per acompanyar les ovelles o sufragués una missa en honor de Sant Antoni. Més sovint, se l'obligava a proporcionar llet al *somadèr* i al pastor que menava el bestiar baciú durant l'estada d'aquests a la muntanya. Alguna vegada s'havia acordat que fos el majoral qui s'encarregués de posar els pastors pel bestiar lleter, però generalment aquest corria a càrrec del duler contractat pel poble i havia d'ajudar a munyir els animals. Les normes que regulaven l'aprofitament de les llets restringien alhora els drets dels propietaris a beneficiar-se dels seus animals⁴⁸.

45. Un capítol de Vilac fa pensar que al segle XVIII hi havia contractes d'arrendament de les llets establerts per llargs períodes de temps: "*Considerant l'abús i mal costum que es feia sobre arrendar lo bestiar de llana per molts anys i moltes nits cada any, capitulam que d'aquest dia en avant no se pugui arrendar lo bestiar de llana ni vaques de la dita vila sinó solament cada any i en cas d'arrendar-lo per molts anys sigui nul l'arrendament*".

46. La unitat de mesura era la *vacada*. Per establir una equivalència entre el vacum i el bestiar menut es considerava equiparable el producte d'una vaca al de deu ovelles o cabres.

47. Així, per exemple, en un contracte s'establia que, a banda de les 12 lliures de formatge per vacada amb què s'havia fixat la postura, el majoral havia de satisfer 10 lliures més pel comú, 30 *puxés* de vi bo, 3 galins de mongetes, 10 lliures d'arròs "*con todo lo demás necesario para el guiso y este conestible bien arreglado será obligado el arrendatario a entregarlo a los que quieran el día que el ganado suba a la montaña*" [LABAU, 28.6.1864].

48. Malgrat que cada propietari podia guardar-se les seves vaques o ovelles si necessitava la llet per les seves cries, un cop posat el bestiar a la *vegada* tot el producte era en benefici exclusiu del majoral. Els capítols de Les prohibien satisfer amb formatges el pagament dels pastors per part dels veïns: "*Considerant i veient lo abús i frau [...] per raó de pastors que cada any de poc temps a aquesta part havien posat un mal ús i costum en dita vila i per a treure'l i posar el bon ordre, havem determinat i votat en nostre ple consell que ningú habitant de nostra vila pugui donar ni fer donar formatges per soldada a ningú pastor sinó al majoral de cada cabanada*".

Els fems del ramat comunal s'arrendaven també cada any. Hi havia diferents fems que es posaven a subhasta: els que s'amuntegaven a les pletes de la muntanya, els que s'acumulaven pels carrers del poble i els que deixava al seu pas el bestiar. A la segona meitat del XIX, a Bausen s'arrendaven els fems de les pletes (*baderques*) on es tancava el ramat durant la nit mentre que romania a la muntanya. Els veïns que es quedaven amb aquest aprofitament com a rematants havien de netejar periòdicament les pletes i, a canvi, podien endur-se els fems per adobar les seves finques⁴⁹. L'arrendament s'establia pel mateix temps que durava l'estivada del bestiar i es pagava a raó d'un tant per tota la temporada o per cada nit que les vaques i les ovelles pernoctaven dins de les tanques. Els pobles solien llogar cadascuna de les seves muntanyes per separat i a cops dividien l'aprofitament d'una mateixa pleta en dues subhastes. L'arrendament dels excrements que s'acumulaven pels carrers també permetia alhora un ingrés i la prestació d'un servei en benefici de la comunitat local. A Vilamòs s'havien subhastat per separat els fems del carrer major (*era carrera*), els de la plaça i els de la font del poble. Els rematants havien de pagar un tant a canvi de poder-se quedar amb tots els fems que s'hi acumulés durant l'any (els contractes s'iniciaven habitualment al juny), afavorint amb això la neteja dels carrers.

L'inconvenient principal que comportaven els fems del poble i els de les pletes era que s'havien de tragar fins les parcel·les de conreu que volia femar-se. Es per això que la modalitat més comuna per aprofitar els fems dels ramats i aquella que s'ha mantingut fins més recentment eren les *jadilbes* (jagudes). Cada any se subhastava la pernoctació del bestiar al seu descens de la muntanya o en la seva pastura per les terres de la ribera durant la tardor. Els particulars podien beneficiar-se d'aquests fems pagant un tant per cada nit que els ramats del poble (tant el format per les ovelles com per les vaques) s'estava a les seves finques i, a canvi, havien de fer-se càrrec dels animals i procurar que aquests no marxessin a les parcel·les veïnes. Els pobles que a l'estiu acollien ramats de fora de la comarca podien llogar també els fems que aquestes deixaven al seu pas en tornar als seus llocs de procedència. Les finques particulars es feien *jadilhar* a la tardor, un cop que els prats estaven dallats i els camps segats, i quedaven suficientment femades per uns 3 o 4 anys. L'adjudicació s'establia també per mitjà de subhastes en les que només hi concorrien els veïns. Els guanys de l'arrendament quedaven a favor dels

49. El rematant quedava responsabilitzat dels perjudicis que comportés no buidar els fems amb la freqüència necessària. "Queda obligado a vaciar a menudo y frecuentemente las badernas de modo que el ganado pueda pernoctar libremente y que el ganado no se encharque en el estiércol; y si por negligencia o apatía del rematante se perdiera alguna vez ganado lanar encharcado en el estiércol, en este caso pagará la indemnización a los propietarios de ganados" [LABAU, 29.6.1884].

ramaders locals i, sota l'administració de la corresponent comissió⁵⁰, es descomptaven de les despeses col·lectives generades per les dules.

Els usos col·lectius de la propietat particular

La diferenciació entre la propietat particular i la propietat comunal no marcava una divisòria nítida quant als drets sobre els recursos. Els usos a què els béns apropiats d'una i altra manera han estat subjectes històricament no reflecteixen allò que podria esperar-se de la seva condició jurídica. La pràctica social mostra, en aquest sentit, un *continuum* entre les diferents formes d'apropiació en la qual d'una banda els béns de titularitat particular estan subjectes a determinades servituds col·lectives, mentre que de l'altra els comunals han permès guanys individuals en detriment dels interessos col·lectius.

L'organització comunal de l'activitat ramadera se sustentava en bona mesura en l'aprofitament col·lectiu de les pastures de muntanya. No obstant, la formació de ramats amb tot el bestiar d'un mateix poble no es limitava només a la temporada estival. Per tal de maximitzar les reserves dels pallers, el temps de pastura es prolongava cada any tant com ho permetia el clima, restringint-se l'estabulació als mesos en què aquest hi obligava. El circuit que es feia seguir al bestiar aranès no contemplava solament una alternància entre les pastures del pis alpi i les bordes de la ribera, sinó un itinerari que marcava el seu ascens gradual a la muntanya abans de l'estiu i el seu descens fins a l'arribada de l'hivern. D'aquesta manera, els ramats locals solien passar els mesos de primavera i tardor en una franja altitudinal intermèdia dins de cada terme, l'espai on, a banda dels boscos, s'hi localitzaven els camps de conreu i els prats de dall.

Tot i que eventualment podia acordar-se algun canvi puntual en funció del temps, el calendari que regia els moviments del ramat a cada poble estava establert pel costum i pretenia compatibilitzar els interessos col·lectius amb els particulars⁵¹. Les diferents partides del terme s'anaven vedant de forma progressiva durant la primavera, generalment des del mes d'abril o maig, en funció de la seva altitud. Les finques dels veïns estaven a la lliure disposició de tot el bestiar local des del mateix moment en què aquest podia sortir de les bordes per pasturar fins quan quedaven vedades. El calendari tenia en compte, així, la formació de l'herba i marcava alhora la pujada gradual del bestiar als pasturatges alpins. Obviament, els vedats havien de ser respectats tant per part

50 Igualment com passava amb d'altres aprofitaments que progressivament van anar quedant en mans només dels propietaris de bestiar, antigament l'ingrés de les *jadúbes* quedava en benefici de tot el poble. Així, als capítols d'Arties s'establia: "Que les ramades o ramada dels ganaders que dormira en los prats de Leseron, que los años dels prats hagen de pagar a la vila cadascun d'ells 3 rals per vespre o jaguda per cada ramada que dormira en sos prats i aixó per la utilitat que reben dels fens i que los dits rals siguin en profit de la vila".

51 "Llegada la época de vedar los prados y campos de este distrito a fin de que sus escasos productos a su tiempo se recolecten íntegros" [LABAU, 224 1865] i "sin perder de vista las permisiones conseguidas a los mismos vecinos y hasta en los ganados si conspirásemos a otro fin que al de tantos siglos introducido que ha sido paecer en común propiedades y comunales" [LABAU, 84 1863].

del bestiar dels veïns com pel propi ramat local, però qualsevol propietari podia fer entrar per compte pròpia els seus animals a les seves finques⁵².

Passat l'estiu, el descens del bestiar des dels comunals anava acompanyat de forma inversa per la nova obertura dels prats particulars, començant pels de major altitud i acabant pels situats a la zona més baixa i propera als nuclis de població. Cada grup domèstic tenia dret a la producció d'herba de les seves finques, però els treballs de recol·lecció havien de quedar enllestits abans del dia assenyalat per desvedar-les⁵³. D'aquesta manera, durant la tardor el bestiar podia beneficiar-se fins al darrer moment de les herbes que ja difícilment podien redallar-se, reduint al màxim la seva estada a l'interior de les quadres⁵⁴. En alguns pobles (com Bossòst, es Bòrdes i Canejan), aquest aprofitament es limitava a les ovelles, mentre que les vaques, des que baixaven de la muntanya, se les havia de guardar cadascú a les seves pròpies finques. De Vielha en amunt, pel contrari, els prats quedaven oberts a tot el bestiar local i el ramat comunal solia romandre format fins al darrer moment⁵⁵.

La facultat de vedar i desvedar les partides del terme havia estat, fins a la implantació de l'administració municipal, una competència dels consells de vila⁵⁶. El calendari dels aprofitaments pastorals solia quedar fixat als propis llibres de capítols que regulaven la vida local⁵⁷. Posteriorment, van ser els ajuntaments els qui fixaven cada any la veda de les finques particulars i la seva obertura a tot el bestiar local passat l'estiu. Segons les actes municipals consultades, l'incompliment de les disposicions relatives als

52. "En el cas de Vielha, el 25 de març es privava dels prats baixos. Això volia dir que cap bestiar comunal que no fos el d'un mateix podia entrar en una finca privada. Es a dir, si tu volies portar a pasturar les vaques al teu prat hi podies anar, però al teu prat, no al dels altres a partir d'aquella fetxa. Fins aquella fetxa sí. I els prats de la ribera es privaven [...] el 20 d'abril. A partir del 20 d'abril, cap bestia de ningú podia entrar a cap prat de ningú. Excepte que tu portessis les teves al teu prat. Si tu els hi volies deixar menjar l'herba i després no en tenies, allà tu. Allò era el teu problema, ningú t'ho prohibia. [Allò es feia] per donar temps a créixer l'herba" [ABV].

53. "A tots els demés prats, en el moment en que havies segat l'herba es convertien en comunals fins... Per exemple, tu havies segat el prat el 15 d'agost. Doncs, el dia 16 el bestiar del començ ja hi podia entrar a pasturar, perquè no hi faria cap mal" [ABV]. A Bausen havia arribat a constituir una obligació: "Se impone a todo propietario la obligación de guadañar toda clase de hierba o rebasto de su propiedad hasta Todos los Santos [...] y pasado dicho día no tendrá derecho a reclamar indemnización de perjuicios que el ganado expresado pueda ocasionarle en su propiedad, pues esta es la voluntad del vecindario entero" [LABAU, 6.1.1890].

54. Les finques particulars quedaven vedades a Bausen el mateix dia del mes de maig en què es fixava el calendari d'aprofitaments: "Resultan vedados los campos y prados de uso propio hasta que se determine desvedarlos por partidas cuando se haya recolectado la cosecha" [LABAU, 20.5.1886].

55. Els informants solen atribuir la no coincidència dels costums a diferències de caràcter: "Aquí a Canejan sempre han sigut individualistes [...] Cada qual les seves vaques se les cuiden al seu terreny" [PNC]; i també: "Aquí a Bossòst era molt sagrat això, cadascú se'ls tenia als seus. Això no es raó de ser. Jo ho trobo antieconòmic i molt molest. Perquè a la muntanya hi han en comunitat i aquí [quan el bestiar es al poble] també hi podrien anar en comunitat, i no s'ha fet mai. En canvi, a la part d'altura de la Vall d'Aram són més intel·ligents" [ABB]. Caldria interrogar-se, no obstant, sobre la incidència que tenen l'altitud i el relleu en ambdues formes d'organització.

56. Als capítols d'Arròs e Vila aquesta facultat quedava anunciada de forma genèrica: "Que los consols i consell de dits llocs puguin vedar qualsevol part de terme els dies i temps [que] voldran i les que entraran en dits vedats puguin i hagen de pagar per cada escuna vegada [que] hi entraran llurs bestiar als consols i consell 5 sous".

57. Així, a Les estava assenyalat el següent: "Que de Sant Miquel de maig fins a Sant Joan queda vedat [...] que les ovelles no puguin anar de les marges de les sendenes en avall; i en La Santmiquelada baixant de muntanya fins a Tots Sants de tota condició de bestiar".

vedats devia ser força habitual. El bestiar no entrava solament a causa de la manca d'atenció dels seus amos sinó que sovint aquests el deixaven envair expressament les parcel·les vedades.

Almenys fins a la Guerra Civil, els pobles nomenaven guardes rurals als qui s'encarregava tant la vigilància de les finques vedades com de les partides comunals que el poble reservava temporalment de l'aprofitament pastoral⁵⁸. Els guardes eren nomenats pels ajuntaments i generalment només cobraven allò que recaptaven de les sancions imposades als infractors (la totalitat de l'import, o una part d'aquest junt amb una gratificació amb càrrec al pressupost municipal). L'entrada als vedats estava multada de forma diferent per cada espècie de bestiar i solia gravar-se especialment si es feia de nit. Els guardes estaven facultats per entrar a les finques particulars quan havien de confiscar els animals que les havien envaït. A Vilamòs, a més dels aprofitaments ramaders, els guardes també tenien competències per controlar l'apropiació de fusta i llenya dels boscos comunals així com l'ús d'algunes instal·lacions col·lectives com les fonts i els abeuradors⁵⁹.

El fet que les finques particulars estessin subjectes a algunes servituds no suposava que, en l'organització comunal, tots els mitjans de producció fossin col·lectius. Pel contrari, amb els vedats es pretenia harmonitzar els interessos del conjunt de les cases de la població, mentre que la propietat particular estava expressament tutelada dins de l'ordenament jurídic local⁶⁰. L'aprofitament comunal limitava els drets que tenien individualment els particulars sobre els prats de la seva propietat, però la restricció tenia un caràcter temporal i les dates establertes tenien tanta força jurídica com la mateixa propietat⁶¹.

58. L'exposició de motius pel nomenament de guardes a Bausen és explícita: "Atendiendo al abandono experimentado que los particulares de este pueblo están cometiendo con sus ganados en las propiedades que se hallan llenas como en los sembrados, prados y vedados [...], en vista a los abusos que los particulares de éste tienen [...], introduciendo sus ganados a propósito en las propiedades y vedados" [LABAU, 22.4.1877].

59. La cura d'aquestes instal·lacions constituïa una obligació veïnal. A Vilac estava establert "que en los córns de la font no hi puguin venjar calders, olles ni altres coses ni llençar aigua en los córns, [amb] pena d'un pitzell de vi".

60. Bona part dels capítols que regien la vida local suposen una defensa clara de la propietat particular, imposant sancions tant als robatoris com a l'entrada de bestiar en les finques dels veïns. Així, per exemple, a Vilac s'establí el següent: "Que los que desbarbaran terres, prats, horts portant se'n herba sens llicència dels amos seran castigats en 3 mitjeres de vi [...] i de portar-se'n garba mill, hortalisa o altres coses de les cases sens llicència dels amos seran castigats a sumissió de la vila [...]. Que ningú habitant de la vila pugui trencar arbres com són freixos, noguers, seneders i altres en les possessions dels altres sens llicència dels amos [...]. Que ningú pugui espigar en terra d'altres sense llicència de l'amo de la terra".

61. A Arròs, "en aquell temps, era tot sagrat. Els límits en els puestos, en els prats, era el 25 de maig. I al 26 ja no hi anaven les ovelles [...]. A la ribera era el 30 d'abril. I anaven pujant. A una artiga que hi ha uns bordaus [...], el 3 de maig. El 4 no hi anava cap ovel·la, no. Les que eren als bordaus, les posaven a dalt de la muntanya. I la muntanya també era acotada [...]. Això era sagrat. Després per tornar a baixar, igual. A l'artiga hasta el 7 de setembre no hi entrava cap vaca. El 7 de setembre ja havien acabat tots de ramassar la herba i baixaven les vaques". Així, fins que no quedaven vedats a la data establerta, l'herba de tots els prats particulars era d'ús comunal. "Totes les finques eren de tots, de totes les ovelles" [TCA].

Malgrat que les servituds comunals de les finques particulars permetien igualar temporalment les capacitats de les cases en el manteniment del bestiar⁶², en quasi tots els pobles de la vall hi havia algunes poques parcel·les que s'escapaven de l'aprofitament col·lectiu. Els prats anomenats *previlètges* han mantingut fins avui la facultat de quedar reservats durant tot l'any als seus propietaris. A Gessa, l'estatut d'aquestes finques prové dels drets pagats a la segona meitat del segle XVII per alguns particulars al consell veïnal⁶³. La satisfacció d'aquests drets devia estar només en mans de les cases més fortes, les quals cercaven disposar d'un ús privatiu dels seus prats en benefici propi. Pressumiblement, l'extensió d'aquesta pràctica i els seus perjudicis pels interessos de la major part dels veïns va ser la causa per la qual alguns pobles van acabar per limitar-la⁶⁴.

Igualment com els prats, les terres de conreu també estaven subjectes a determinades servituds col·lectives. Per tal de facilitar el pas dels ramats i l'aprofitament dels rostolls, fins a mitjan aquest segle alguns pobles dividien la zona de conreu en dues parts (*sadons*), alternant tots els pagesos alhora el guaret en un mateix sector⁶⁵. A Vielha aquesta pràctica facilitava que la celebració de les fires de bestiar no fes malbé les collites, canviant-se cada any l'emplaçament del firal en funció del sector de la vila que estava en descans⁶⁶. L'alternança de conreus no constituïa una obligació, però aquells veïns que no s'ajustaven als torns establerts no podien reclamar si quedaven danyats els fruits dels seus camps⁶⁷. Finalment, algunes parcel·les de conreu també estaven subjectes a servituds de pas. Els drets veïnals per accedir i per poder treure la collita dels prats i camps de més difícil accés no eren tampoc il·limitats ni quedaven a la lliure voluntat dels afectats sinó que estaven regulats escrupolosament pel dret costumari i els títols de propietat⁶⁸.

62. "[Quan] baixaven les vaques de la muntanya, carta libre! Igual entraven a lo meu com a l'altre. Tot era igual. El que més tenia, més perdia. I el que menos tenia, aquell guanyava [...]. Perquè si no tenia garre camps aquí i tenia bestiar com els altres, el que aprofitava era ell, perquè ell no en donava tant" [ABS].

63. Així, al 1682, Mateu Moga i Pont "feu noble o vedat lo prat de Sant Martí donant a la vila 95 llivres. Que no pugus entrar en dit prat ningun género de bestiar, tant gros com menut, en dit lloc ara ni en ningun temps, tant present com esdevenidor, sino que lo dit Moga i Pont i els hereus puguin fer a les plenes i llivres voluntats vedallar, pasturar o arrendar-se" (Moga-Pont, 1936:80-81).

64. Als capítols de Vilac s'estableix: "Que la junta, consell ni vila no puguin fer ni privilegiar ni fer noble ningun prat ni terra de ningun particular de dita vila més dels que avui dia són fets i tenen sos priviletges".

65. Aquesta pràctica queda descrita a les respostes per Arties a l'enquesta de Zamora: "Se dividen las tierras en dos partes que aquí llaman sadus. La una se siembra de trigo, mistura de trigo y centeno; y centeno solo. La otra parte sirve para tardios como son los moriscos, mijo, judías tiernas y trumfas, y esta parte o sadus, levantados sus frutos, sirve para en ella sembrarse trigo [...]. Dichas tierras no son cercadas. Hay otras tierras cercadas de las referidas partidas o sadus que están cercadas de pared y ramos para que no entren los ganados; cuando se ha cosechado entran ganados de común o particulares" (citad per Sanllehy, 1981:70).

66. "Totes aquelles terres [les que ocupava el firal] eren terres de labor, que hi feien blat i patates. I llavors ja ho combinaven. L'any que els hi tocava de fer fira de posar-ho tot de blat per no perjudicar'ls, i l'any que no els hi tocava fer fira hi posaven patates [...]. Feien un any cada puesto per no perjudicar als veïns" [DGA].

67. Les ordenances d'Arties incloïen el següent capítol: "Que un any es faci blat en una part del monte i l'altre any en l'altra part del monte, i si acàs algú sembra en la part que no s'havia de sembrar, si lo bestiar se menja lo blat, que no siguin obligats a pagar lo dit blat".

68. Molt sovint, les servituds de pas devien haver-se originat en el procés d'expansió agrària en detriment dels comunals. Al llibre capitular d'Arties, en una relació dels veïns que s'havien apropiat de parcel·les del comú per conrear-les, es deixa constància per escrit de les reserves veïnals: "Los de Bots per lo comú [que] han pres més amunt del Pont de Loseron a la vora del riu jurat al seu prat

Les formes que ha adoptat l'apropiació dels recursos a l'Aran semblen ajustar-se més a allò que Malinowski va qualificar de "sistemes de drets combinats" (Godelier, 1978:86; Malinowski, 1976) que no a la possibilitat d'incloure-les en una classificació de tipus ideals de propietat (cf. Pascual, 1993a:28-29). D'una banda, l'organització local garantia alguns drets col·lectius sobre els mitjans de producció de propietat particular. El bestiar i les pròpies finques pertanyien individualment als diferents grups domèstics però alhora estaven subjectes a determinades servituds que restringien temporalment la lliure disposició per part dels seus titulars. D'altra banda, ser veí constituïa una condició indispensable per poder gaudir dels béns comunals, pel què la propietat comunal ha de considerar-se pròpiament com a una variant de la propietat privada. No obstant, i en contra de les conjetures d'autors com Hardin (1968), aquesta categoria jurídica no permetia (ni als propis membres de la comunitat local) disposar d'un accés lliure sobre els recursos. La gestió comunal limitava en la pràctica els drets dels veïns a beneficiar-se dels productes de les muntanyes, a través de normatives molt precises que perseguïen un ús maximitzador dels recursos disponibles així com compatibilitzar els interessos particulars de totes les cases.

7.2. ELS TREBALLS DEL COMÚ I EL TREBALL COMUNAL

La creació i el manteniment d'una infraestructura productiva col·lectiva així com la pròpia gestió dels aprofitaments comunals requerien d'una dedicació de treball específica. La naturalesa de cadascuna de les tasques i l'abast dels beneficis que aportaven esdevenien els principals criteris que definien la seva organització. Així, enfront d'algunes feines que podien ser realitzades entre pocs individus actuant per separat però de manera continuada, d'altres tasques precisaven puntualment de la formació d'un ampli equip de treball. La diversitat de fórmules emprades per dur a terme els treballs col·lectius evidencia que la seva organització tècnica responia sobretot a criteris funcionals, malgrat que contribuís alhora a estructurar la pròpia comunitat local.

Històricament, a l'Aran s'han aplicat tres principis per l'organització de les tasques supra-domèstiques. Els serveis col·lectius que podien ser atesos de forma individual i que al mateix temps feien necessària una dedicació continuada i especialitzada eren adjudicats a aquells que oferien unes millors condicions. D'aquesta manera, cada poble contractava periòdicament pastors pels seus ramats i arrendava serveis com la manutenció dels masclers o l'explotació del molí, la serradora i la taverna a

amb la reserva que si s'ofereix d'haver de passar tirs o càrregues per lo dit comú encara que d'aquell en faci prat no pugui privar-los de passar, i é. estimat dit comú en 13 llures".

particulars. El sou o els guanys que reportaven aquestes ocupacions constituïen un complement en els ingressos d'aquells que se'n feien càrrec.

Els treballs que requirien d'una aportació de mà d'obra més o menys nombrosa però no del concurs d'especialistes eren, pel contrari, realitzats amb la participació de totes les cases del poble. L'assistència a les convocatòries de *vediau*, que s'aplicava sobretot al manteniment de les infraestructures locals, formava part de les obligacions del veïnatge i havia de compatibilitzar-se amb els treballs en la pròpia explotació familiar. D'altres feines també eren organitzades de forma col·lectiva però, al no necessitar d'una aportació laboral tan forta i puntual, eren ateses per part dels grups domèstics d'una manera alternada. L'organització dels serveis que oferia la comunitat local, en definitiva, anava des de la gestió individual fins a la formació d'una sola unitat de producció entre totes les cases.

Contractes ramaders i arrendaments de serveis

La vigilància del bestiar ha estat la principal dedicació de treball dins de la comunitat local atesa per mitjà de contractes amb particulars. La formació d'un sol ramat per poble alliberava a les famílies pageses d'haver-se de fer càrrec dels seus propis animals, sobretot a l'estiu, en els mesos en que es concentraven els majors requeriments en les seves explotacions. Alhora, en responsabilitzar de la cura de tot el bestiar a pastors contractats, es facilitava un aprofitament adequat dels recursos alimentaris disponibles⁶⁹ així com una coordinació en la gestió del ramat⁷⁰.

La grandària i la composició del bestiar local condicionaven el nombre de dules que es formaven en cada poble. A la vegada que hi havia ramats específics amb cada mena de bestiar, calia contractar un pastor diferent per cadascun d'ells. Els pobles aranesos havien arribat a tenir pastors per les eugues (*somadèr*), les vaques de reproducció (*vaquèr*), les d'engreix (*vaquèr hassièr*), els vedells (*vederèr*), les ovelles (*oelhèr*), els corders (*anberèr*), les cabres (*crabèr*) i inclús pel porcs (*porcèr*). El més habitual, en qualsevol cas, era que hi hagués com a mínim pastors per les vaques, les ovelles i les cabres. Amb la davallada de la ramaderia, les poblacions de la vall (sobretot

69. L'acta d'una reunió de l'Ajuntament de Bausen per la contractació de pastors és prou explícita quant als objectius que persegueix la formació d'un sol ramat: "[...] atendiéndose mejor así a la economía de dichos pastos, buena armonía y uniformidad de todos los propietarios del distrito, salvando de este modo el grande inconveniente del mayor número de pastores que indispensablemente habría de resultar con perjuicio de los mismos vecinos y hasta de los ganados; puesto que no podrían pastar los rastrojos de los prados, ni campos porque desde luego resaltaría aquel mío y tuyo; cuyo derecho en este pueblo no puede respetarse en atención a que las vaques de los propietarios se encuentran confundidas por su promiscuación [i] mezcla, reduciéndose por otra parte a unas superficies insignificantes las propiedades de que se hace mérito" [LABAU, 21.2 1863].

70. Alternar la vigilància del bestiar entre diferent gent no es considera una solució òptima: "Un día un els tractarà bé, l'altre no els tracta bé. I el bestiar, [si] cada dia canvia de mans, no els hi va bé això. I després que molts [particulars] hi van per passar el dia: no se'n responsabilitzen. El pastor, per la cuenta que le trae, ja els hi dona cada dia una mica més de muntanya, fa la roturació [la rotació de pastures] i ells ho calculen" [ABB].

aquelles que comparteixen uns mateixos aprofitaments) han anat deixant de disposar de dulers propis i, aplegant els animals en un sol ramat, es reparteixen els costos del lloguer de pastors⁷¹.

L'edat dels pastors estava en relació amb les característiques de cada mena de bestiar i, sobretot, a la seva mobilitat. Així, mentre que els vaquers eren generalment individus adults, els nois solien entrar com a cabrers des dels 13 o 14 anys i com a oellers a partir dels 17. La contractació dels pastors sortia a subhasta cada any i s'adjudicava als que n'oferien les millors condicions, però antigament hi havia hagut una certa tendència a transmetre l'ofici de pares a fills. A cops, inclús, encara que el càrrec era assumit per un sol individu, aquest podia reservar-se la possibilitat de ser substituït eventualment per d'altres membres del seu grup domèstic (un fill o un germà). Fins a la Guerra Civil, els pastors solien ser tots del país, dels mateixos pobles en què es feien contractar o de poblacions veïnes⁷². Amb l'aparició de noves alternatives laborals a la comarca, els pastors aranesos van anar sent substituïts per d'altres de fora de la vall (sobretot gallegos).

Els dulers es llogaven per un temps diferent segons el tipus de bestiar que havien de menar. Fins a la seva pràctica desaparició en els últims anys, a l'Aran els oellers s'han tingut sempre contractats per tot l'any. Un cop que les ovelles baixaven de la muntanya, cadascú es guardava cada nit els seus animals a casa però, si la neu no ho impedia, el pastor havia de fer-los pasturar durant el dia pels contorns del poble. El contracte principiava i acabava cada any per Sant Miquel (el 29 de setembre). Quan l'oveller corria a compte d'aquell qui es quedava amb l'aprofitament de les llets, el pastor havia de satisfer els requeriments dels veïns i la durada del seu contracte coincidia amb la de l'arrendament establert amb el majoral (des de primers de juliol fins a la Mare de Déu de setembre o al primer diumenge d'octubre).

La durada del contracte dels vaquers ha estat més variable. Fins als anys trenta, la major part de pobles tenien un pastor per les vaques també durant tot l'any (contractat, com els oellers, el dia de Sant Miquel). No obstant, el vaquer només havia de treure el bestiar dels veïns des del moment en què la neu i el gel havien desaparegut i les vaques ja no corrien perill en sortir de les bordes. D'aquesta manera, tot i que en la pràctica solia treballar només des del mes d'abril fins a finals d'octubre (depenent de la localització de cada poble), quedava a disposició dels ramaders durant tot l'any per, en funció de les

71. Al 1932, per exemple, va redactar-se un conveni entre els veïns de Vilamòs i d'Arròs "para los efectos de pastores en las respectivas montañas durante la temporada de verano", acordant-se que el vaquer d'Arròs fes d'ajudant durant l'estiu del de Vilamòs i que l'oveller d'aquest últim poble guardés juntes les ovelles de tots dos llocs, cobrant a parts dels propietaris

72. "Quan hi havia més misèria tots eren del poble" [T.C.A.]; "gent que coneixia ja el bestiar" [S.C.L.].

condicions meteorològiques, poder escurçar la durada de l'estabulació⁷³. Alguns pobles (com és el cas de Bausen), no obstant, a la segona meitat del XIX només tenien llogat un vaquer per la temporada de pastura, des que començava la primavera. Amb el temps, aquesta reducció del contracte dels vaquers va anar-se fent general, cenyint-se al temps en què la vacada s'estava pasturant a la muntanya i quedant durant la resta de l'any el bestiar a càrrec dels seus propietaris.

Els cabrers havien estat també fins a principis de segle llogats per tot l'any. Més tard, com a conseqüència del mateix procés de davallada de la ramaderia, molts pobles van limitar-se a contractar-ne només per la temporada estival (de l'abril a Tots Sants). Així, les cabres sols tenien un pastor propi quan la resta de bestiar s'estava a l'alta muntanya, i després formaven un únic ramat amb les ovelles des del novembre fins al març i quedaven a càrrec de l'oveller.

Els pastors pels vedells, les vaques bacives, els corders i el bestiar de peu rodó, a diferència dels anteriors, sempre han estat contractats durant uns mesos l'any. Els *vederers* es tenien per la temporada en què el bestiar encara podia sortir per alimentar-se a dent després de baixar de les pastures comunals (des de Sant Miquel fins per Tots Sants), quedant els vedells a partir del novembre sota la responsabilitat del vaquer. Igualment, quan es dividia el vacum en dos ramats diferents, es llogava un baciver només pel temps que les vaques *manes* s'estaven a la muntanya (generalment, des de la vigília de Sant Pere fins a mitjan setembre). Antigament, els corders s'havien tingut en un ramat apart del de les ovelles des del començament de la primavera (al març o a l'abril) fins que acabaven l'estivada, quan eren duts a vendre a les fires de tardor. Per tal de reduir les despeses en pastors amb la davallada de la cabanyes locals, també des dels anys trenta molts pobles van limitar la contractació de l'*anherer* a la primavera, fent pujar els corders a finals de juny amb la resta del bestiar de llana. Finalment, el pastor que es feia càrrec del cavallam i de la resta del bestiar de peu rodó que volia treure's amb la dula del poble es tenia llogat entre el maig i l'octubre.

El dia de Sant Miquel marcava el canvi de temporada a efectes dels serveis oferts pels pastors que es tenien per tot l'any (igualment com passava amb els contractes dels mossos i criats). Cada any, a l'entorn d'aquest dia, es realitzava la nova subhasta dels dulers o es confirmava a aquells que s'havien llogat l'any anterior. Els contractes dels pastors de temporada, pel contrari, no començaven en una data fixa i aquesta s'acordava en funció de les condicions meteorològiques de cada any. Amb tot, el volum de bestiar i d'herba magatzemada als pallers, la disponibilitat de mà d'obra, així com la localització

73. "Les vaques a l'hivern, ja era un costum, quan arribaven a mig novembre o finals de novembre, encara que fes bo ja no les treien fins arribar a l'abril i maig que tornaven a sortir. [El pastor] de les ovelles era diferent, perquè quasi sortien tot l'any. Si no algun dia que hi havia neu... Però era obligat d'anar-hi. Si feia una mica bo ja treien el bestiar i tenia que marxar" [JBV]. "Tant si hi va com si no hi va; no cobrava més" [PPV].

dels prats i les bordes, feia que les necessitats de tots els veïns no fossin sempre coincidents i que això donés lloc, a cops, a un conflicte d'interessos entre els membres de la comunitat local.

Els pastors quedaven subjectes a nombroses obligacions en ser contractats. A banda d'incloure fórmules generals com que havien de fer-se càrrec del bestiar "*como a buen pastor*" o "*como propiedades suyas*", els convenis escrits fixaven algunes clàusules que determinaven les seves atribucions i condicionaven la seva actuació. D'entrada, per pujar i baixar de la muntanya, així com per moure's pels pasturatges comunals durant l'estiu, havien d'ajustar-se a les disposicions d'aquells que els havien contractat (el consell local, l'ajuntament o la comissió ramadera corresponent)⁷⁴. L'aprofitament intensiu de les pastures, així com els requeriments específics de cada mena de bestiar, comportaven que es practiquessin diferents subdivisions entre el bestiar local i feia necessari coordinar els moviments i els calendaris de tots els ramats⁷⁵. En aquest sentit, al segle passat era corrent que es responsabilitzés als duïers (a compte del seu peculí) dels perjudicis que poguessin incórrer en traspassar amb el bestiar els límits del terme comunal i, sobretot, la frontera estatal⁷⁶.

Les obligacions dels pastors en la cura del ramat quedava contemplada de forma explícita en els seus contractes. El pastor tenia prohibit deixar sol el bestiar en cap moment i només podia fer-se substituir, notificant-ho als contractants, quan havia de baixar al poble per aprovisionar-se (un cop cada quinze dies) o en cas de malaltia o d'alguna urgència justificada. Antigament, com s'inclouia inclús en l'articulat dels capítols d'alguns pobles, les pèrdues i els danys causats als animals de la *vegada* que fossin atribuïbles a la desídia dels seus guardians eren descomptats de la remuneració d'aquests per compensar als afectats⁷⁷. La vigilància de la capacitat dels *vegadèrs*, dels veïns que

74. Per Sant Miquel de l'any 1885, per exemple, l'Ajuntament de Vilamòs va llogar dos pastors per les ovelles del poble: un pastor major i un rabadà. En el plec de condicions es fixava que se separarien quan l'oelher pugés el bestiar de llet a la muntanya de Delà (o era Montanheta) el 29 de juny, mentre que el rabadà havia de pujar el bacú el 3 de juliol a Estanh Long. Ambdós pastors no podien tornar a juntar el ramat fins que l'ajuntament acordés la baixada de la muntanya.

75. Al 1884, el contracte del pastor de les ovelles manes de Bausen fixava el següent: "*Privará dicho pastor basiré la entrada del ganado de su dirección del terreno comunal que no tiene costumbre ir en este término desde tiempo memorial para no perjudicar al ganado del mayoral nombrado, o sea en la montaña de Saplan desde las cabañas abajo, y en el Dostich de rama a rama a rama o sea de las senderas abajo, so pena de incurrir dicho pastor basiré en la pena de 5 pesetas por cada vez que incurra en la falta que será descontado del sueldo que se le promete*".

76. A Bausen, on hi havia pactes d'aprofitaments comuns amb les universitats franceses d'Artiga, Fos i Guaus reconeguts al tractat fronterer del 1862, es fixava la següent clàusula en els contractes pastorals: "*Se prohíbe [...] el pasar con los ganados de su cargo a las montañas de los [pobles] vecinos y no podrá pasar con dichos ganados más adelante que de nuestros límites de Francia a tenor del tratado de límites celebrado [...] en Bavona y del contrario será responsable de dicho ganado de todos los daños y perjuicios que se pudiesen ocasionar*" [LABAU, 28.6.1864].

77. "*Será obligación indispensable en que el arrendatario vigile de día como de noche la montaña para preservar el ganado de la gente traviesa, de lobos, como en caso de mal tiempo o tempestades, privar de que el ganado no se precipite en las peñas que existen en las falás de la montaña de Saplan*" [LABAU, 23.6.1873]. Igualment, un capítol de vila d'Arrós establí "*que los pastores o vegadèrs no pogan entrar amb los bestiar grossos en los llocs vedats [i] los que son perillosos de perdre-hi bestiar; i si entraran i s'hi perdria bestia alguna que di: pastor o vegador [estarà obligat] en pagar la tal o tales bestias lo que los consols i prohoms seran judicades*".

assistien al pastor per torn durant l'estiu, era sovint també una responsabilitat d'aquest. Finalment, alguns contractes feien referència a l'obligació que tenien els pastors de posar, per compte pròpia, els gossos necessaris per la conducció del ramat (tot i que, en d'altres ocasions, se'ls hi prohibia que poguessin dur-ne), els mascles per la reproducció del bestiar o la sal que s'havia d'oferir als animals durant la seva estada a la muntanya.

A la segona meitat del XIX, els vaquers de temporada solien cobrar un tant per cap de bestiar posat a la dula i, en alguns pobles, la quota que havia de satisfer cada propietari es fixava en productes agrícoles⁷⁸. Generalment, no obstant, la soldada quedava establerta en metàl·lic en el moment de ser llogats i, igualment com es feia amb la resta de despeses del ramat, es repartia de forma proporcional entre els animals que tenia cada casa, satisfent-se en finalitzar la temporada (o en dos terminis, per la Santa Creu o Sant Joan i per Sant Miquel). Fins a mitjan aquest segle, era habitual que s'oferís als pastors alguns avantatges com a complement de la seva paga. Freqüentment, fins que els contractes no van adquirir una índole més privada amb la constitució de les comissions ramaderes, s'eximia a aquells d'ulers que eren veïns del poble d'haver d'assistir a les convocatòries de treball comunal (o, a cops, se'ls hi pagava uns diners de més a compte de les prestacions a què estaven obligats perquè poguessin fer-se substituir). Alhora, tot i que la manutenció dels pastors durant l'estivada corria al seu càrrec (menys el pa dels vaquers, que era aportat pels propietaris a raó de dues lliures per cap de vacum), els ramaders podien quedar obligats a pujar periòdicament el sumistre necessari. Si els pastors contractats tenien bestiar propi posat a la dula, a cops quedaven exempts d'haver de participar en el repartiment de les despeses o se'ls hi podia donar dret a què es beneficiessin uns dies dels fems del ramat per les seves finques. Finalment, en alguns pobles, quan va començar a fer-se difícil trobar gent disposada a llogar-se per dur el bestiar a la muntanya, els pastors havien reclamat poder rebre alguns jornals per les seves finques per compensar la seva absència en els treballs estivals⁷⁹.

Juntament amb la cura del ramat veïnal, d'altres treballs a benefici de totes les cases eren també atesos per mitjà de la contractació de particulars. Els mascles pel bestiar vacum i de llana (excepcionalment per les cabres i els porcs) han estat habitualment administrats als pobles aranesos com a un bé col·lectiu. Amb tot, la fórmula emprada en la seva gestió al llarg d'aquests dos últims segles no ha estat sempre la mateixa. A la

78. Així, per exemple, al vaquer de Bausen del 1863 se li va prometre mig gali de cereal per vaca (una meitat en sègol i l'altra en panís) i, a més, un pecotí (un quart de gali) de sègol per cada cap que es vengués al juny per la fira de Bossòst.

79. A Canejan "a vegades hi havia un pastor que es llogava i com que deixava la casa sense un home [...] necessitava més ajuda [...] Al·lo anava conforme al bestiar que hi havia: hi anava una persona que fós capable de fer el treball i després, a aquell, les amos de les altres vaques li pagaven el jornal. Sobretot les ovelles [perquè] sempre hi anava gent més jove i apta per treballar" [BSC]. A Vilamòs s'havia autoritzat als pastors "que en la temporada de dallar hierba puedan alternarse 4 o 5 días en sus respectivos cargos, pero cuidando igualmente de que los ganados vayan y estén bien guardados" [LAVOS, 17.3.1929], mentre que als anys quaranta es pagava al vaquer, a banda del sou, l'import de deu jornals per l'herba que s'havia de fer dallar.

segona meitat del XIX es llogava els serveis d'un o dos toros (*taures*) entre tots els ramaders d'un mateix poble des de la primavera fins a principis de la tardor. El toro era propietat d'un particular que, fent-se càrrec de la seva manutenció, el cedia a canvi d'una quantitat de diners i, eventualment, d'altres contrapartides (com poder disposar durant uns dies de la vacada per femar les seves finques)⁸⁰. La despesa es repartia proporcionalment entre els ramaders en funció del nombre de vaques que el mascle cobria, segons la relació proporcionada pel vaquer, o del total de caps més grans de dos anys (les vaques *tauridères*). En la mateixa època, els mascles per les ovelles (*mardans*), per les cabres i pels porcs solien córrer a compte dels majorals i pastors, i se n'estipulava al seu mateix contracte l'obligació que tenien aquests d'haver-los de facilitar (bé fossin propis o llogats).

A finals de segle, alguns consistoris aranesos van optar per adquirir toros i marrans pel bestiar del poble amb càrrec al pressupost municipal. En aquest cas, mentre que la propietat dels animals era col·lectiva, la seva manutenció corria a càrrec d'un veí que la prenia en arrendament per tot l'any i era sufragada a parts entre els ramaders del veïnat⁸¹. A partir del segon terç d'aquest segle, el poble com a tal va deixar d'intervenir en l'adquisició i la gestió dels mascles, passant a ser una competència pròpia de les comissions locals de ramaders. Darrerament els ajuntaments han tornat a intervenir en l'adquisició de toros i marrans per fomentar la millora genètica del bestiar. En alguns llocs, la manutenció dels marrans se sorteja entre els beneficiaris sense percebre cap compensació a canvi. D'una o altra forma, tots els veïns tenien dret franc per accedir als mascles necessaris per la reproducció del seu bestiar i havien de participar, en contrapartida, en les despeses generades per la seva compra i manteniment.

La mateixa gestió particular dels béns col·lectius es donava també amb l'explotació d'alguns establiments i instal·lacions locals de titularitat veïnal. Els molins fariners, serradores (*ressecs*) i batans, impulsats per força hidràulica, constituïen fins aquest segle béns comunals i eren emprats per part de tots els grups domèstics del poble. Els consells locals i, més tard, els ajuntaments, arrendaven periòdicament la seva

80. Les actes municipals són expressives de les finalitats que perseguia organitzar l'accés als mascles de forma col·lectiva. "Siguiendo la costumbre inmemorial del pueblo y Ayuntamientos anteriores en arrendar un taure para el servicio de todas las vacas del pueblo y máxime para las dos estaciones, primavera y verano, atendiendo así la mayor economía de todos los vecinos que tienen vacas de toro, y llegada la época en la que se hace indispensable el servicio de dicho padre toro; sería del caso en que se arrendase dicho taure a un precio módico y de razón [...]. Si el padre toro se desgraciase o perdiese de resultas de servir a las vacas, vulgo taurir, en este, promete dicho ayunta. niente pagar [al seu propietari] el valor del toro antedicho [...]. El citado Baqueria queda obligado a pasturar dicho taure bien y a cuidarlo con preferencia a las demás vacas suyas para que de este modo pueda mejor servir a las vacas vulgo vegada de este pueblo" [LABAU, 11.5.1864].

81. "El toro era de tots els pagesos, el compraven entre tots. I després anava a subhasta per la manutenció" [MCV]. "Aquell que més barat ho feia, aquell se'l quedava" [SCL]. Les condicions de l'arrendament quedaven especificades per contracte. "El cual toro será mantenido de pasto según el uso y costumbre para esta clase de animales mientras queda encerrado por razón del tiempo invernal y, saliendo para la dula en la primavera, se le dará de comer en la cuadra a la noche y a la mañana hasta que salga con la dula a la montaña" [LABAU, 15.11.1906].

explotació a aquell que oferia el millor tracte. Tot i que, segons Sanllehy (1988:34), les subhastes per aquests arrendaments havien estat restringides fins al XIX als membres de la pròpia comunitat local, a la segona meitat de segle els rematants eren sovint veïns d'altres poblacions de la comarca.

Generalment, es fixava un import per l'arrendament que contribuïa a cobrir el pressupost de l'administració local. No obstant, en atenció al baix volum de producció, alguns pobles havien concedit l'explotació de les serradores a canvi només de mantenir-les en condicions i d'oferir els serveis requerits pels veïns. L'arrendatari cobrava un tant a canvi dels seus treballs que solia quedar fixat en el mateix contracte: una mesura per cada galí de cereal que es duia a moldre o una quantitat de diners a compte de les taules que havia de tallar. Els veïns estaven obligats a dur-hi a moldre tot el seu gra i a tallar els seus rulls. No tots els pobles tenien, però, instal·lacions comunals i, pel contrari, en alguns llocs n'hi havia hagut més d'una o, inclús, n'hi havia de propietat particular⁸².

Els molins i serradores havien estat els establiments comunals més importants, però no han constituït en aquests dos últims segles els únics serveis gestionats per l'administració local. En alguns pobles, la taverna i la carnisseria eren també de propietat veïnal i se n'arrendava l'explotació a un veí. Totes les cases, pel contrari, tenien el seu propi forn i només les poblacions més grans disposaven d'establiments per la venda de pa que, en tot cas, eren sempre propietat de particulars. Amb el temps, un nombre considerable de serveis han estat administrats pels ens locals i explotats, sovint, en règim de concessió a particulars (com la producció d'energia elèctrica, els escorxadors, les bàscules o la maquinària agrícola adquirida amb fons municipals per ús dels veïns).

Prestacions concurrents: el vediau

El manteniment de les infraestructures locals era un dels principals moments en què el poble es manifestava com a una entitat corporativa. Fins a mitjans d'aquest segle, les tasques en benefici del conjunt de la població que requerien d'una aportació considerable de treball es realitzaven amb la participació de totes les cases a través del *vediau*⁸³. Els objectes als quals s'aplicava el treball comunal i el caràcter formal de la seva organització posen de manifest que la comunitat local constituïa un marc en el què

82. Madoz (1985), a mitjans del XIX, esmenta l'existència de molins comunals a Arties, Arròs, Bagargue, Bausen (que va ser venut a un particular al 1859), Bossòst, Canejan, Escunhau, Garòs, Gausac, Gessa, Les, Vielha i Vilac. Vilamòs i Arres en tenien un de mancomunat. De serradores, a la mateixa època, n'hi havia hagut almenys a Arties, Arròs, Bausen, Betren, Bossòst, Canejan, Garòs, Gessa, Les, Saldú, Tredós, Vielha i Vila. Finalment, Bossòst, Canejan i Vielha disposaven també de batans públics.

83. La definició local del *vediau* contrasta significativament amb la que dona Coromines al seu diccionari (1990:336). Així, mentre que pels informants "era que es feien les coses sense contracte, amb l'ajuda de tot el poble. Un per casa" [MMB] i "allò era en benefici nostre, perquè si no ho arreglàvem nosaltres no l'apareava cap l'ajuntament: lo camí" [ABS], pel filòleg esmentat ve a significar "treballar pel comú" o "sense profit".

s'articulaven els interessos dels grups domèstics per la resolució de les seves necessitats particulars.

Les convocatòries ordinàries de *vediau* es dirigien sobretot a la recomposició dels camins veïnals. Cada poble havia de mantenir el conjunt de la seva xarxa viària per fer front al desgastament provocat pel propi ús i la meteorologia. Els camins fins les pastures comunals s'havien de repassar cada any per facilitar el trànsit dels animals i evitar accidents, traient els rocs i els arbres caiguts amb la neu i els aiguats, tallant les sarses que dificultaven el pas i tancant amb rames els llocs per on podia despenyar-se el bestiar⁸⁴. Els camins que duïen als prats particulars també s'havien de condicionar periòdicament per permetre el transport de l'herba fins a les bordes. Les vies que comunicaven les poblacions veïnes entre si, finalment, solien arranjar-se de forma coordinada, però cada poble només es feia responsable del tram comprès dins del seu terme. Sovint, les obres viàries exigien refer els murs que delimitaven els camins o reconstruir els ponts de fusta que servien per creuar els rius i barrancs. L'obertura de les vies emprades per l'extracció de la fusta, pel contrari, corria a càrrec dels empresaris que s'adjudicaven l'explotació del bosc i, posteriorment, va passar a ser una competència de l'administració forestal⁸⁵.

El treball comunal s'aplicava també a d'altres obres públiques que no calia realitzar amb la mateixa freqüència. Fins la constitució de la Mancomunitat Forestal, els abeuradors (*coms*) distribuïts per la muntanya i les cabanes dels pastors es construïen i s'arranjaven amb la contribució laboral dels veïns. Igualment com en molts d'altres pobles pirinencs (Violant, 1985:333), el manteniment dels carrers i de les instal·lacions col·lectives dins del poble (com les fonts, els rentadors, l'escola i l'església) també eren atesos a l'Aran amb el concurs del treball comunal, en alguns llocs fins fa només uns quaranta anys⁸⁶. El condicionament dels canals de reg, pel contrari, només atenyia a aquells que es beneficiaven d'una mateixa xarxa de regadiu i no al conjunt de la població local. D'altres ocasions, finalment, requerien també de la participació concurrent de tots els veïns però no estaven subjectes a la comptabilitat ni a les formalitats pròpies del *vediau*. Durant l'hivern, als pobles més enlairats i poc assolellats, s'havia de retirar la neu dels carrers i camins per evitar l'aïllament. Els veïns podien dedicar regularment una

84. En alguns casos, aquesta funció s'havia adjudicat a alguns veïns individualment. El llibre de capítols d'Arròs inclou una "Memòria dels qui tenen de mantenir los camins de la ribera" amb anotacions com la següent: "Llorenç Arnaut mantindrà lo camí en Sosarrado des del terme propi de Bartomeu. Estampa fins lo terme de Carlos Peña, tenir cobertes les fonts i trencar lo gel [que] faran dites fonts, i si se desfés algun tros de paret, acusat una vegada, no la tornés a fer i se desgracia algun cap de bestiar, és obligat a pagar-lo".

85. Al segle XVIII, anant de Tredós a Beret, Zamora escriu: "Para ir a la fuente [de la Garona] subimos por un camino bastante bueno para estos terrenos, pues lo componen los Comunes; y si los arrastradores de madera lo han descompuesto, cuidan éstos de recomponerlo" (1973:192).

86. A Vilamòs, per exemple, al 1925 va acordar-se una aportació excepcional de dotze prestacions per veï donada la llarga llista de treballs que calia realitzar aquell any: neteja, reparació i modificació de camins veïnals i rurals, reconstrucció de l'escola i del teulat de la font pública, instal·lació de la xarxa telefònica i canalització de l'aigua de la font.

estona al dia a obrir el pas amb pales, però no hi havia una reglamentació ni una vigilància estricta del seu compliment⁸⁷. Pel contrari, els veïns estaven obligats a participar de forma simultània i coordinada quan es declarava un incendi als boscos comunals i, eventualment, per fer front als efectes de les riuades.

L'organització tècnica i la vigilància dels treballs comunals corria a càrrec de l'administració local. Fins la implantació del règim municipal, els *vediaus* eren convocats pel consell i regulats pels capítols de cada poble. La constitució dels municipis a la segona meitat del XIX va comportar la transferència d'aquestes competències als ajuntaments i l'adaptació de les antigues disposicions locals a la legislació comuna de tot l'Estat. A l'Aran, no obstant, aquest canvi no va modificar massa les ocasions, el calendari ni l'abast de les prestacions entre la població. Els capítols establien habitualment un nombre fix de convocatòries l'any i reservaven al consell la facultat de cridar a *vediau* sempre que fos necessari als interessos del comú. Donat que la majoria dels treballs es dirigia a corregir els efectes de la meteorologia hivernal en les instal·lacions productives i a adequar-les pel seu ús, les prestacions ordinàries es duïen a terme a la primavera, sobretot durant el mes de maig⁸⁸. Les convocatòries solien caure sempre en un mateix dia laborable de la setmana per tal de facilitar la planificació de les obligacions veïnals i de no interferir els treballs domèstics. Fins al XIX, els *vediaus* es fixaven habitualment en dissabte, mentre que durant la primera meitat d'aquest segle van passar a fer-se més sovint en dilluns.

En funció dels requeriments laborals de cada tasca, el *vediau* podia exigir la participació simultània de tots o de només uns quants veïns. En aquest darrer cas, la convocatòria solia ser nominal i notificar-se als implicats per mitjà d'una papereta en la qual s'especificava l'hora i el lloc on començarien els treballs, així com les eines que havia de dur cadascú (pics i pales, sacs per carretejar terra, destrals i podadores)⁸⁹. El *vediau generau* es convocava sobretot per l'arranjament dels camins a la primavera. Després de ser anunciat amb un ban, el dia assenyalat s'avisava els veïns a toc de campana i aquests havien de presentar-se al lloc establert pel costum. Un cop allí, el

87. "Nevava més que ara en aquell temps [...]. Llavors tenien que sortir cada dia a obrir els camins per poder circular als pobles. Un dia anaven a obrir cap a Vilamòs, l'altre dia cap a la Bordeia, les Bordes, al camí de Bossòst [...]. Hi anava un per casa [amb pales] Un rato cada dia i obrir el camí" [ECA]. "Era considerat com un vediau apart dels altres. Això no es donava sempre. Si queia una nevada d'un metro, ho feien [...]. Els hi tocava als veïns agafar una pala i obrir-se un camí fins arribar a la carretera. Sinó, es quedaven incomunicats [...]. Agafaven una pala, anant tots els homes un davant de l'altre, i au, feien camí" [SNV].

88. El caràcter ordinari dels *vediaus* del mes de maig queda recollit, almenys, en la documentació municipal de Vilamòs i als capítols de vila d'Arròs, Les i Vilac. En aquest darrer poble, per exemple, es diu: "Que tots los dissabtes del mes de maig s'hagi de fer vedials a on siguem menester i los que no acudiran pagaran la pena de 5 sous de 6 aràuts per sou, i aquestes penes se gastaran [en] l'últim vedial de maig cada any tota la vila".

89. "Per exemple, queia un tros de muro a un camí de fora el poble i feia falta dos o tres [persones], llavors se'n cridava 2 o 3 i se'ls hi enviava [...]. Es feia turmo [...]. I després se'ls apuntava i [quan] havia sortit una altra cosa, que s'havia trencat un tros de camí per una altra cosa o s'havia d'anar a tallar el ramatge que havia vingut i arreglar lo que s'havia desfet, llavors se'n enviava tres o quatre, o dos. Segons els que feien falta" [DGA].

regidor encarregat vigilar els treballs distribuïa els assistents en diferents brigades per repassar l'estat dels camins del terme⁹⁰. Segons Coromines (1990:336), a Betlan s'havien organitzat *vediaus* per partides del terme (per *parsans*), amb la sola participació dels propietaris que hi tenien finques⁹¹.

L'assistència al *vediau* formava part de les obligacions que comportava el veïnatge. Igualment com en la gestió i l'aprofitament dels recursos comunals, les unitats de recompte en l'acompliment dels deures veïnals no eren els individus sinó les cases. El poble es manifesta, també aquí, com a una entitat social estructurada per fer front a les necessitats domèstiques d'una manera efectiva. Així, aquells que participaven en l'execució de les obres col·lectives ho feien en qualitat de representants de les seves cases però la convocatòria no atenyia nominalment a cap membre concret d'aquestes⁹². El nombre de convocatòries l'any no solia excedir mai de la mitja dotzena de dies de treball per casa. La inassistència era sancionada estrictament, amb multes que havien de satisfer-se en diners, tal i com es contemplava en les ordenances locals⁹³.

L'acompliment d'aquesta obligació no estava exempt d'una certa conflictivitat que posa de manifest l'oposició entre els interessos particulars i els col·lectius dins del poble. Com recullen els arxius locals, els consells i ajuntaments havien d'executar reiteradament les sancions previstes i dictar normes per exigir l'assistència d'homes hàbils a les convocatòries de *vediau*. Malgrat que en principi eren els caps de casa aquells que havien de participar en representació dels grups domèstics, davant de la possibilitat que no hi hagués homes hàbils en la família que poguessin assistir als *vediaus* el dia indicat (per manca, absència temporal o malaltia), es permetia enviar d'altres individus a realitzar les prestacions⁹⁴. Sovint, les cases hi feien anar els fills menys capaços o recorrien a justificacions de tota mena per tal d'evitar complir amb les obligacions veïnals⁹⁵.

90. "Hi havia un concepal, hi havia un jefe que ho controlava tot: si es que faltaven, els que no s'havien presentat..." [SNV]. "Mos reunim tots a les 6 del dematí [davant de la capella de la sortida del poble] i el concepal des d'allí ja feia la distribució quatre per aquell costat de muntanya, tres per aquest camí, dos per un altre" [DGA].

91. Aquesta forma havia estat comuna a d'altres pobles (com Bossòst i Salardú), però sembla relacionar-se sobretot amb la davallada de les convocatòries municipals: "[Ho organitzàvem] entre nosaltres mateixos [...]. Avui tenim d'anar a aparear aquell camí, s'ajuntaven tots els que hi passaven [...]. Sortíem d'aquí tots els veïns que teníem els camps a dalt, començàvem aquí i [...] hasta que arribaves a dalt, ho teníem d'arreglar tot" [ABS].

92. Els capítols d'Arròs incloïen la següent clàusula: "Ordenam que si acas en los vedials del mes de maig no pogues arribar lo amo de casa, en tal cas aniran fills o filles, o mossos".

93. Segons els capítols de Les, "les persones manades per als dits vediaus que no acudiran seran castigats en deu rals".

94. "Cada casa hi havia de tenir una intervenció. No és que hi hagués d'anar el cap de casa" [MMB]. "Si una casa no tenia homes, que estaven malalts o no hi podien anar, havien de pagar un jornalero perquè els hi fés el vediau" [ABV]. En aquest sentit, en una convocatòria de Bausen es diu que "los contribuyentes están autorizados para enviar jornaleros pagados por ellos en su lugar, con tal de que estos sustitutos tengan más de 18 años y menos de 60 y sean además útiles para los trabajos" [LABAU, 20.3:1866].

95. A primers de segle, a Vilamòs, l'alcalde feia constar que "habia observado que las prestaciones personales no acudian las personas más capaces para el trabajo y se mandaban poco menos que incapaces, así como otros que por su conveniencia no acuden las personas varones de sus casas y acuden las hembras" [LAVOS, 31.3.1901]. En un expedient obert l'any 1948 a quatre veïns de Bausen

El treball comunal no contribuïa a atenuar la diferenciació social existent entre les cases. L'obligació de participar en els *vediaus* afectava al conjunt de les cases del poble d'una manera formalment igualitària, amb independència de la grandària i composició del grup domèstic i de la seva posició econòmica (i, en conseqüència, del seu ús de les infraestructures i dels aprofitaments veïnals). No obstant, la possibilitat de fer-se substituir feia que les cases que disposaven d'una major liquiditat monetària preferissin pagar el cost de la redempció, llogar un substitut o, si tenien personal contractat, enviar-hi un mosso en representació i evitar d'absentar-se de la pròpia explotació.

Amb la implantació del règim municipal, a mitjan el XIX les prestacions de treball van deixar de comptabilitzar-se per cases i van passar a ser personals⁹⁶. La llei permetia corregir la desigualtat que comportava en la pràctica que les quotes en treball haguessin de satisfer-se per cases, gravant els grups domèstics amb més homes hàbils i amb un major nombre d'animals pel treball (cavalleries i parelles de vaques per emprar-les en el transport de materials)⁹⁷. No obstant això, i encara que havien de tenir empadronats tots els individus que es podia mobilitzar en obres d'interès públic, la majoria dels ajuntaments aranesos va continuar aplicant els criteris anteriors⁹⁸.

La vigència del *vediau* fins a mitjans d'aquest segle evidència la funcionalitat d'aquesta forma d'organització per atendre aspectes concrets en una economia estructurada a partir d'unitats de producció domèstiques. El *vediau* permetia, d'una forma operativa, executar treballs que beneficiaven a totes les explotacions familiars. Les obres d'infraestructura es realitzaven amb la contribució dels veïns perquè precisaven d'un contingent laboral nombrós i que aquest no podia ser reclutat d'una altra manera sense afectar greument les finances locals. Des d'un punt de vista administratiu, les prestacions de treball constituïen una imposició de caràcter fiscal. La manca de liquiditat era l'argument més reiterat, tant per part dels consistoris com dels grups domèstics, en justificar la realització de treballs per prestació veïnal⁹⁹. Amb l'objectiu de limitar les

que havien faltà a una convocatoriá, aquets eximien que la prestaci6 d'aquell dia anava en contra dels seus propis interessos i al legaven que "no pudo dar la prestacion por tener tener trabajo preciso en casa" o que "tenia que cuidar al ganado"

96. Al XIX, les prestacions personals es regien per un Reial Decret de 28 d'abril del 1849 i la Llei municipal del 2 d'octubre del 1877. En la seva aplicació a Bausen, com recullen les actes municipals, segons el decret esmentat "esta sujeta a prestacion personal todo habitante del pueblo de Bausen, domiciliado en él, por su persona, por cada uno de los individuos varones desde la edad de 18 años a 60 que sean miembros o criados de su familia o por cada uno de los animales de servicio en la labor, tiro, porte o uso de la familia [...] Se hallan exceptuados [...] los ordenados en sacros, los impedidos habitualmente y los pobres de solemnidad" [LABAU, 203 1866]

97. A Bausen s'havia fixat "que los vecinos contribuyan a este servicio empezando por los que cuentan mayor numero de individuos entre hijos, criados o domesticos de 18 años a 60, junta de sacas de tiro y caballerias de trabajo" [LABAU, 203 1866]

98. "Nosaltres no l'aplicarem aquesta llei perquè hi havia cases pobres que hi havia dos o tres nois que haurien hagut de fer vediau. Nosaltres femem per veí. Femem. Tants vediaus, per veí se'n havia de fer quatre o cinc al cap de l'any, el femem. Però no aplicàvem així de dir: "Aquella casa, ja que en té tres en farà per tres" perquè no era just. A lo millor e a la casa més pobre que hi havia" [SEB].

99. La versió dels informants coincideix així amb la documentació municipal: "No se pagava cap jornal, porque tampoco hi havia ingresos al pueblo. No se podia pagar. I era un bé per tots perquè tots teníem que sortir" [ECA]. I també "En vista de que este municipio carece de fondos para verificar los trabajos necesarios en este pueblo como son los arreglos de caminos, puentes y demas obras tan necesarias en el mismo, procede recurrir a la prestacion personal" [LABAU, 11.6.1922].

despeses numeràries, la contractació d'alguns serveis especialitzats per part del municipi (com passava amb els pastors) oferia l'exempció de les prestacions obligatòries com a una contrapartida. Igualment, els ajuntaments solien oferir una aportació de treball veïnal en sol·licitar finançament per obres públiques a l'administració provincial o de l'Estat. En aquest sentit, en una economia poc monetaritzada, el treball tenia pels grups domèstics un cost menys elevat que les contribucions en diners.

El procés experimentat pel *vediau* al llarg d'aquest segle ofereix més arguments en favor del caràcter pràctic d'aquesta institució comunal. L'aparició de noves activitats econòmiques a la comarca havia de comportar una progressiva desvalorització del treball comunal justament perquè aquest s'orientava sobretot a satisfer requeriments específics de les explotacions agro-ramaderes. Les obres públiques dins del poble van ser les primeres en deixar de realitzar-se per prestació veïnal i, en alguns llocs, les convocatòries van passar a tenir un caràcter obligatori només pels propietaris de bestiar¹⁰⁰. La transformació de la societat aranesa ha comportat alhora que el poble perdés el seu antic caràcter corporatiu, que sorgís un nou procés de diferenciació social, la monetarització del conjunt de les transaccions econòmiques i una reducció en la grandària dels grups domèstics, contribuïnt a què el *vediau* perdés la seva funcionalitat anterior¹⁰¹. Després de la Guerra Civil, les convocatòries de treball comunal ja havien desaparegut en molts pobles, passant a fer-se habituals els treballs per contracte, tot i que aquells municipis que disposaven de menys ingressos van mantenir-les fins a principis dels anys cinquanta.

Prestacions rotatives: la canca

L'organització de les tasques que revertien en benefici del conjunt de les explotacions familiars depenia de les seves característiques específiques. Així, mentre que el manteniment de la infraestructura local exigia un esforç laboral puntual i considerable i era atès amb la participació simultània de totes les cases, d'altres treballs no especialitzats requerien d'una intervenció continuada però podien ser duts a terme per un sol individu. En aquest cas, les feines es realitzaven també per mitjà de prestacions domèstiques però eren ateses de forma alternada, seguint un procediment de rotació comú a un ampli ventall de contextos etnogràfics (cf. Ott, 1981; Tax Freeman, 1991; Pais de Brito, 1989).

La pràctica totalitat dels treballs col·lectius realitzats per torn a l'Aran en aquests dos últims segles es relacionen amb la ramaderia, atenyent només, dins de la comunitat

100 "Si no tenia bestiar, no. I llavors no els obligaven perquè com no veuen cap servei, més que per passar la persona sol pels camins d'aquí [del poble], no anava a la muntanya i no anava a res... Però si tenia bestiar, sí: es tenien d'ajudar els camins" [DGA]

101 "[Abans podien fer-se vediaus perquè] llavors hi havia molta gent. Però ara si ens obliguen a obrir el carrer o la carretera i hi estem quatre o cinc o se'n meitat no t'hi volien anar, no poden obligar" [MCV]

local, a les cases propietàries de bestiar. Es provable que la rotació hagi estat, en el passat, un criteri emprat en la distribució d'un major nombre de funcions i que, a causa del seu caràcter consuetudinari, el seu abast no hagi quedat reflectit totalment en la documentació conservada. De fet, aquesta forma d'organització s'ha adaptat constantment a les necessitats canviants dels grups domèstics, activant-se o reformulant-se en funció dels interessos d'aquests en cada moment, i descansa en un principi estructural que ordena la vida col·lectiva a nivell local.

La caritat del pa, que es feia en les festes de precepte a finals del XIX, constituïa l'única ocasió al marge de l'activitat econòmica en què s'emprava un sistema de tornos. Segons la descripció de Condó i Sambeat (1896:232-233), en la missa dominical, el celebrant beneïa després de l'ofertori un pa aportat per una de les cases de la parròquia que l'escolà repartia trossejat entre els assistents. Aquests, després de besar la *pax* (una petita placa de metall amb la imatge de Crist crucificat), prenien un bocí de pa, resaven un parenostre pels difunts de la casa que havia fet la caritat i se senyaven amb ell abans de menjar-se'l. Totes les cases havien d'oferir per torn el *pa senhat*, i el *crostó* (*cantet*) s'entregava a la mestressa que li pertocava portar-lo en l'ocasió següent. Al llarg de l'any, hi havia nombroses ocasions en què es feia un repartiment ritual d'aliments en forma de caritat, sobretot amb motiu de les romeries i d'algunes *comestions* col·lectives vinculades al cicle agrari i a determinats esdeveniments de la vida política local. Aquestes pràctiques eren relativament comunes entre les poblacions rurals de l'Europa meridional (cf. Ott, 1980; Behar, 1986) i constituïen, com assenyala Tax Freeman (1991:532), un ritual de comunió entre els grups domèstics que operava enfront de la diferenciació social existent¹⁰².

Com afirma Pais de Brito (1989), els treballs col·lectius atesos per torn contribueixen a estructurar la comunitat local des d'un punt de vista espacial, social i ideològic. La successió d'intervencions individuals construeix una xarxa de reciprocitats i d'interdependències i funda, en un pla ideològic, un modei d'igualtat formal entre les cases. Amb tot, l'operativitat que comporta l'articulació dels esforços domèstics és el principal criteri que explica que determinades tasques es duguin a terme amb una participació alternada. La variació que registren els treballs per torn entre els pobles de la comarca i el seu dinamisme al llarg del temps posen de relleu que aquesta forma d'organització és una resposta funcional a problemes de caràcter pràctic i no la manifestació d'una solidaritat col·lectiva. L'assistència als pastors és la tasca que ha donat lloc d'una forma més estesa a l'acompliment de prestacions rotatòries de treball a

102. L'escassetat de referències al *pa senhat* impedeix conèixer amb detall l'organització de les aportacions. Aquestes tenien un caràcter obligatori: als capítols de Vilac s'imposava una pena d'una mitjera de vi als qui no complissin la seva tanda. Soler i Santaló afirma que "aquesta caritat la fan per torn les cases del poble" (1906:42), però es provable que la roda no seguís el mateix ordre establert per la resta d'actuacions alternades dins de la comunitat local i que s'entregués el *cantet* com a un recordatori.

l'Aran. Si bé la formació d'un únic ramat amb tot el bestiar del poble perseguia que cada grup domèstic evités haver d'atendre els seus animals durant l'estiu, la contractació de pastors solia resoldre només parcialment aquest problema. La distància fins a les pastures comunals, les condicions del relleu, la grandària del ramat i les característiques d'algunes espècies dificultaven que un individu sol pogués fer-se càrrec de la conducció del bestiar en els desplaçaments d'aquest per la muntanya.

La pastura estival de les vaques presentava una dificultat significativa. A causa del seu pes i poca mobilitat, el desplaçament de les vaques per la muntanya comportava un cert risc, sobretot quan calia travessar passos perillosos per on podien despenyar-se. Les ovelles, pel contrari, no exigien tanta atenció. A banda de la seva tendència a adoptar un comportament gregari (pel què pot dominar-se millor amb l'ajuda de gossos), l'ovella és un animal més àgil i es mou amb una relativa facilitat pels terrenys pendents¹⁰³. Així, mentre que l'oveller podia menar tot sol el ramat, el vaquer, en funció del nombre de caps que tenia sota la seva responsabilitat i de les condicions específiques del terreny, requeria habitualment una assistència continuada durant l'estiu. Alguns pobles podien contractar més d'un pastor per la vacada, però la solució més comuna era assistir-lo per mitjà de prestacions de treball ofertes per les cases propietàries del bestiar. En funció dels ingressos disponibles i del nombre de caps, si el vacum podia dividir-se en dos ramats (un per les vaques lleteres i l'altre per les bacives), el vaquer i el *vederèr* s'ajudaven entre si i no requerien de prestacions veïnals per moure els animals. De la mateixa manera, quan els aprofitaments comunals eren compartits en pastures mancomunades entre dos pobles, cadascun llogava el seu propi pastor i a la muntanya s'assistien mútuament.

L'assistència per torns al pastor, no obstant, constituïa una forma d'organització més habitual. En aquest cas, durant el temps que les vaques s'estaven a la muntanya, un representant de cada casa havia de pujar diàriament, per torn, per ajudar al pastor en la conducció del bestiar. La funcionalitat d'instituir *torns de guàrdia* (o *vegaries*) es relaciona amb l'objectiu de reduir les despeses que comportava el ramat comunal. Les *guàrdies* evitaven la contractació d'un segon pastor i la corresponent despesa en diners, mentre que la contribució de treball que havia de fer cada casa no solia suposar un perjudici significatiu per les pròpies explotacions¹⁰⁴. L'alternança de les *guàrdies*

103. "Es que la vaca és més pesanta, i en molts puestos la vaca no hi pot anar-hi. I llavors, amb un ramat de 3 o 400 vaques, unes se'n van cap allí i les altres se'n van cap allà [i cal ser dos per dominar-les]" [ALE]. Pel contrari, "l'ovella és de més bon dominar. L'ovella va més amunt [...]. No hi ha terreno que no pugui combatre l'ovella. I la vaca no" [RET].

104. "Si es llogaven dos pastors, hi anaven els pastors. Ara, a vegades no hi havia més que un pastor, i un pastor sol no ho podia fer. Pues llavors a guàrdia [...]. Això ho feien els quartos. Que en aquell temps no hi havia pas els quartos d'avui dia, sap? Llavors, si es podien llogar dos pastors, es llogaven dos pastors. I si no se'n podia llogar dos, pues se'n llogava un de sol. Això ho feien per estalviar quartos." [ALE]. "[No es contractava dos pastors] perquè haurien sigut dos sous. I llavors, el de casa, al mateix temps que feia una altra

permetia, a més, una comunicació periòdica entre la muntanya i el poble. Així, en tornar a casa, aquell que havia assistit al vaquer notificava l'estat dels animals als seus propietaris (si una vaca s'havia perdut o accidentat, si n'hi havia cap de malalta o a punt de parir).

La vigilància de la vacada durant la primavera i la tardor constituïa un segon moment del cicle anual en què s'organitzaven *guàrdies* entre les cases. En alguns pobles, les prestacions de treball per torn evitaven haver de perllongar el contracte del vaquer fora de la temporada estival i el bestiar podia seguir pasturant en comú les herbes i els rastolls del contorn. El ramat quedava alternadament sota la vigilància d'un veí, el qual sortia cada dia amb els animals fins que al vespre se'ls feia tornar a les bordes dels seus propietaris. En d'altres llocs, però, aquestes *guàrdies* servien justament per acompanyar al vaquer i evitar que el bestiar produís danys als sembrats. En qualsevol cas, la pastura col·lectiva seguia beneficiant els interessos particulars de les explotacions a l'afavorir alhora un estalvi de força de treball, en les reserves dels pallers i en les despeses domèstiques.

Tot i respondre a un mateix model d'organització, les ocasions en què es formaven *guàrdies* per torn eren, amb això, específiques a cada poble. Una bona part de les poblacions de Pujòlo només contribuïen a menar la vacada amb prestacions domèstiques durant el temps que aquesta s'estava pasturant per la muntanya baixa i la ribera, mentre que a l'estiu els seus pastors s'assistien entre ells als pasturatges compartits (com passava entre Unha i Bagergue i entre Salardú i Tredòs)¹⁰⁵. D'altres pobles alternaven l'assistència als pastors durant tot l'estiu i responsabilitzaven rotativament als veïns del ramat a la primavera i la tardor (com passava a Arres, Arròs, es Bòrdes, Gessa, Les i Vilamòs). En alguns, la participació veïnal en la pastura col·lectiva es reduïa a quan la vacada s'havia de canviar de muntanya i per fer-la baixar en acabar l'estiu (com a Bossòst), s'organitzava només fora de la temporada estival (com a Vielha)¹⁰⁶ o, finalment, aquesta depenia del nombre de caps que es reunien diàriament a la dula (com a Benòs)¹⁰⁷.

L'assistència als vaquers en la conducció del ramat no era l'única activitat atesa de forma rotativa. El trasllat de la sal a la muntanya solia organitzar-se també per tandes.

cosa, aquell dia anava a fer la guàrdia. Dos pastors hauria sigut molt gasto, perquè després els gastos s'havien de repartir i després reparties més gastos que ingressos [PIG].

105. *"Per Tots Sants [el vaquer] ja plegava i llavors hi teniem d'anar nosaltres de guàrdia, per anar-les a guardar. Llavors portàvem totes les vaques"* [ABS].

106. *"Hi havia èpoques de l'any que el bestiar, en comptes d'anar a la muntanya [...] estava pels voltants del poble o per les riberes. I això requeria més atenció pel bestiar, perquè no entrés en determinats llocs, en determinats prats [...]. Dins el comú o la comissió ganadera [...] determinava que... del 25 d'abril al 25 de maig s'havia de fer guàrdia de vaques"* [ABV].

107. *"Si hi havia menys de quinze vaques que treuessin aquest dia, aquell dia no hi anaves: se n'havia d'encarregar el pastor mateix d'això. Si passava de quinze, hi havia d'anar de guàrdia"* [SEB].

La sal era un complement indispensable en la dieta del bestiar, inaccessible en les zones alpines, i calia pujar-la periòdicament amb cavalleries. Els llocs que tenien arrendada la *vegada* del bestiar lleter, la sal corria a compte del majoral. En d'altres pobles (com a Salardú i Vilamòs), el suministre de la sal havia estat objecte d'un arrendament específic, concedint-se a un particular que cobrava un tant per cada sac traginat fins les pastures, sufragat per parts junt amb la resta de despeses del ramat. No obstant, el més habitual era formar torns per *saliar* que comportaven, com les *guàrdies*, la participació alternada de totes les cases propietàries de bestiar (com passava a Arròs, Unha i Vielha)¹⁰⁸.

La manutenció i el trasllat del suministre als pastors s'havia organitzat antigament de la mateixa manera i, segons Redclift (1974:204), a Vilac encara es mantenia vigent als anys setanta. L'alimentació dels gossos comunals, finalment, era també una responsabilitat compartida alternativament per part de les cases del poble¹⁰⁹. Com en la sal, aquesta tanda no afectava només als propietaris de vacum sinó a tots els ramaders que tenien bestiar posat als corresponents ramats, tot i que en aquells constituïa una funció complementària a les pròpies *guàrdies*. Posteriorment, la manutenció dels pastors durant l'estiu va passar a córrer a càrrec d'ells mateixos¹¹⁰. En les últimes dècades, amb la davallada de la ramaderia, els propis veïns van tornar a encarregar-se de pujar el menjar i la llenya necessaris per la subsistència dels pastors, tot i que, a diferència d'abans, aquesta tasca ja no era objecte d'una organització formal.

Igualment com passa amb els treballs als quals s'aplicaven, la forma d'organitzar les prestacions per torn presenta una relativa variabilitat. Fins a la implantació del règim municipal, els consells veïnals eren els encarregats de regular la participació de les cases. Les disposicions reunides en els llibres de capítols fan referència, però, a aspectes molt puntuals d'aquesta forma d'organització que es dictaven per fer front a l'incompliment de les obligacions col·lectives i als conflictes que generava en la comunitat local. Des de la constitució dels ajuntaments, la gestió dels aprofitaments pastorals va anar deixant de ser una competència de l'administració local, passant a mans de les comissions integrades pels propietaris de bestiar. A partir d'aquest moment, les normes relatives als *torns de guàrdia* solien consignar-se en els contractes dels pastors, a través dels quals els ramaders oferien la seva assistència com a una contrapartida¹¹¹.

108. "[Per dur la sal] també hi anàvem a torn, un per casa. Cada dissabte, un. Començàvem per la primera casa, l'altre dissabte l'altra casa: així ho fèiem [...]. Per anar a ajudar a guardar les vaques era un, i el de la sal era un altre" [DGA].

109. Els capítols d'Arties disposaven que "el pastor major [de les ovelles] estarà obligat a seguir el torn de les cases per mantenir el gos de la vila".

110. Així, com recull un contracte de finals del XIX, "solamente podrán ausentarse de noche del frente del rebaño uno de ellos [...] con el solo objeto de proveerse para sus necesidades" [LABAU, 29.6.1884].

111. "[A banda de la paga] se le darán [al vaquer] un guardia diariamente o los que necesite [...] que sea capaz, excluyendo para ello a las mujeres, que proporcionarán y facultarán los dueños del ganado vacuno en la siguiente forma: facultarán el expresado guardia o sea *vegadé*, nombre vulgar del país, todo propietario de ganado vacuno que ponga su ganado a cargo del pastor nombrado a razón de un día por res vacuna o sea un guardia que por turno le corresponda, principiando este a razón de un jornal o *vegadé* por vacino

A diferència dels *vedians*, en els què havien de contribuir tots els grups domèstics del poble, en l'alternança dels treballs per torn hi participaven només aquelles cases que tenien bestiar al ramat comunal. Alhora, igualment com passava en el repartiment de les despeses pecuàries, la comptabilitat de les prestacions era específica per cada *vegada* i el nombre que corresponia a cada casa era proporcional al dels seus caps de bestiar. Cada poble fixava una quota diferent (d'un o més dies per animal), en funció dels dies de treball necessaris i, en el cas de les *guàrdies*, de la grandària del ramat. Als pobles on els propietaris, a més de participar en la vigilància del ramat, havien de contribuir a pujar la sal o a facilitar el subministre al pastor, cada torn corria de manera independent a la resta.

La freqüència del torn ha estat també un factor dependent de les circumstàncies de cada poble, condicionat sobretot per la distància fins les pastures comunals. En alguns llocs (a Arres, Arròs, es Bòrdes i Les, entre d'altres), cada casa feia les seves *guàrdies* de forma seguida, quedant-se a dormir el *vegadèr* amb el pastor i no tornant al poble fins haver acabat la seva tanda. D'aquesta manera s'estalviaven desplaçaments, però l'absència de l'explotació familiar d'un treballador capaç durant tants dies suposava un perjudici pels interessos domèstics¹¹². Es per això que, més sovint (com a Bausen, Betren o Vielha), cada casa oferia les seves *guàrdies* de forma alternada. D'aquesta manera, la tanda corresponia cada un o dos dies a un grup domèstic diferent, i el *vegadèr* se'n tornava a dormir al poble després de deixar tancat el bestiar al vespre. A la primera volta del torn (la "*guàrdia d'un*") hi participaven tots els que tenien un o més animals; a la següent (la "*guàrdia de dos*") ja només hi entraven els què tenien més d'un cap de bestiar. Els *torns de guàrdia* s'anaven succeïnt durant el temps necessari fins que els últims dies ja només es rellevaven entre si aquells que tenien una major quantitat d'animals.

L'organització de tots els torns seguia una roda entre les cases (anomenada *tanca*) que estava ordenada en funció de la disposició espacial dels habitatges dins del poble¹¹³. El sentit de rotació de la *tanca* permet una lectura en termes simbòlics, en mostrar una percepció específica de l'univers social que es plasma en una configuració de caràcter

propietario de vacas. Concluida la ruta de un guardia por ganadero, volverá a principiar el turno a los propietarios de dos vacas para arriba dejando los propietarios que solo tengan una. Concluido este segundo turno volverá a principiar la prestación o guardia a los propietarios que solo tengan dos veces vacunas y seguirá esta ruta hasta terminar con el ganadero que tenga mayor número de ganado vacuno, o sea hasta terminar la prestación de la guardería a razón de un vegadé por cada vaca [...]. Correrá a cargo del pastor nombrado la dirección del ganado que tenga a su custodia para la partida que desea dirigir el ganado diariamente con la facultad de ordenar al vegadé el servicio que debe prestar en su ayuda, procurando los dos evitar que el ganado haga daño en las propiedades y vedados, bajo pena de incurrir en las infracciones que se establezcan para corregir sus apatías" [LABAU, 25.4.1889].

112. Fins a mitjans de segle, a Arròs el torn de *guàrdia* s'organitzava d'aquesta manera: "A les temporades d'estiu, a una casa que els hi tocava anar, si eren sis o vuit dies, sis o vuit dies seguits de faltar l'home [...]. Liavors passava que la feina es retrassava [i] ho varen canviar això" [DGA].

113. Arròs i Vila, al tenir les vaques de tots dos pobles en un sol ramat i compartir les mateixes muntanyes, acomplien de forma consecutiva els seus respectius *torns de guàrdia*.

espacial¹¹⁴. Alhora, el procediment traduiria una igualtat formal entre les cases davant de les actuacions que requerien d'una comptabilitat social dins de la comunitat local. El seguiment d'un ordenament establert pel costum i constatable en el propi espai físic comportava, en qualsevol cas, avantatges de tipus pràctic. Cada casa coneixia per endavant abans i després de quina altra anava, pel què podia planificar els seus treballs en funció d'això. Alhora, la roda facilitava la coordinació de les aportacions familiars en l'esfera col·lectiva: l'ordre de les cases en el torn, sense estar fixat per escrit, no havia de ser vigilat per ningú ni generava conflictes entre els veïns¹¹⁵. Malgrat que les prestacions per torn eren sempre estacionals, la successió de les cases en la *tanca* no quedava mai aturada i, d'un any per altre, en reprendre's els treballs pastorals, el torn continuava des d'allí on s'havia quedat parat en la temporada anterior¹¹⁶.

La participació a les *guàrdies* i a la resta de treballs per torn tenia un caràcter obligatori per aquells grups domèstics que es beneficiaven de les pastures comunals i la inassistència estava multada. La casa era també aquí la unitat de recompte i la contribució no atenyia nominalment al cap de casa. Amb una relativa freqüència, l'assistència al pastor posava en joc els interessos particulars enfront dels col·lectius. Per les explotacions domèstiques, les *guàrdies* constituïen una despesa laboral que coincidia amb el moment en què es concentraven els majors requeriments de treball¹¹⁷. Els comuns de veïns havien de dictar normes relatives a les condicions que havien de reunir els representants de les cases davant de la tendència d'aquestes a enviar-hi els individus més prescindibles. Sovint es prohibia de forma expressa la intervenció dels menors d'edat i de les dones i es fixava que, quan el cap de casa es fes substituir per un altre individu, el *vegadèr* havia de ser a satisfacció dels cònsols o del mateix pastor¹¹⁸. En cas

114. A Bausen, els torns atenyien a la disposició de les cases en els carrers d'esquerra a dreta i, en relació amb el pendent, de dalt a baix. "Avui hi anàvem nosaltres, demà el veí de baix, demà passat l'altre i donava el torn. Després, els veïns, quan havien estat ells, ens tocava a nosaltres altre cop [...]. Anava cap a baix [...]. Anàvem a la dreta" [AEB].

115. "Ja s'avisaven. No hi feia falta la comissió. Ja ho sabien cada un []. Començant per una punta del poble i anar tirant. Tot el poble. Ja ho sabien tots. Com eren veïns d'aquí, ja ho sabien" [SCL]. "Ja hi havia un ordre establert de les cases, que allò ja sempre hi ha sigut. Després d'aquesta anava l'altra i anar fent la volta [seguint la disposició de les cases]. Sempre es començava per una casa determinada [...] i ja no s'alterava mai l'ordre" [PLG].

116. A Arròs es feien *guàrdies* durant l'estiu: "El torn de guarda el manteníem sempre. Encara que no el fèssim servir, el manteníem cada any" [DGA]. "[Si] s'havia acabat a casa nostra quan havien baixat les vaques i em quedàvem tres dies de guarda, tres dies per completar les vaques que tenia, per l'any que ve, això ja era anotat, al pujar el bestiar a la muntanya se'n sabia que tenia pendent de tres dies" [TCA]. Pel contrari, a Vielha homés s'anava per torn amb el ramat a la primavera i a la tardor: "Es parava la tanda quan pujaven les vaques a la muntanya, continuant comptant-se les guardies allí on s'havia quedat en tornar a baix" [PPV].

117. "Perquè sinó tenien que perdre temps per anar a la muntanya i llavors el treball de casa quedava. I potser en una setmana fa dos dies bo, i aquells dos dies que ja ho t'estaves a la muntanya, i els altres estar a casa. I de l'altra forma aprofitàvem tots els dies de l'estiu" [BSC].

118. Segons Moga-Pont, als capítols de Gessa s'estipulava que "qualsevol habitant: que li toques la vegada [i] fara anar son fill o mosso a la vegada grossa, que és la de vaques i matxos, que hagin de presentar-se al cònsol per si és capaç o no i que sigui de jurament" (1936:48). Igualement, els d'Arròs incloïen la següent clàusula: "Que la vegada dels dits llocs sigui feta i vagi per ordre i que en dita vegada hi ha d'anar lo cap de casa o persona de respecte coneguda dels cònsols dels pobles i sinó [], si es perdia bestiar, que l'hagi de pagar aquell a qui toca la dita vegada".

de coincidir el torn amb d'altres treballs urgents en les pròpies finques (o, inclús, quan tocaven dues tandes diferents al mateix dia), podia contractar-se i enviar-hi una altra persona o acordar un canvi d'ordre amb algun altre veí.

Tot i la davallada de la ramaderia, els treballs per torn no han desaparegut del tot en les últimes dècades. El baix nombre de bestiar ha comportat en alguns casos que un sol pastor sigui suficient per conduir el bestiar, posat generalment en comú entre més d'un poble¹¹⁹. Darrerament, no obstant, una solució més comuna per fer front a la pastura estival davant del descens de la cabanya, del nombre de cases propietàries i del creixent cost dels pastors, és deixar el bestiar sol a la muntanya (a l'interior de tancats elèctrics) i alternar-se els diferents propietaris entre si per anar a vigilar-lo i a recomptar-lo periòdicament¹²⁰. La baixa pressió a què estan sotmeses avui les pastures araneses permet escollir partides properes a les pistes transitables, facilitant que pugui pujar-se a la muntanya en cotxe i que hagi de dispensar-se poc temps per realitzar aquesta tasca.

La vigència d'aquestes pràctiques, malgrat haver perdut els efectes estructuradors que tenien per la societat local en el passat, posa de relleu seva operativitat en la resolució de determinats problemes pràctics. L'organització comunal d'alguns treballs, amb això, no està vinculada a certes tradicions ancestrals ni ha d'interpretar-se com al reducte d'un passat en què la producció era col·lectiva o com a la mostra d'una societat local de caràcter solidari¹²¹. Pel contrari, la diversitat de formes a què s'ha recorregut en el curs del temps per atendre determinades funcions econòmiques mostra que la seva organització col·lectiva s'ha orientat a satisfer les necessitats de les explotacions domèstiques d'una manera efectiva i funcional¹²².

119. A Les, mentre que antigament s'havien arribat a posar dos vegaders diaris per acompanyar la vacada, ja fa anys que no es fan guardies: "Perquè com hi havia poca de bestiar, ja s'ho feia el pastor sol" [SCL].

120. A Canejan, a mitjans dels seixanta, "ja va disminuir el bestiar i llavors ja no es podia pagar un pastor i s'hi anava a torn [...] i per això ha vingut que ha quedat sense bestiar. Ha arribat un moment que la gent no pot estar en dos puestos. Hi ha poca gent a les cases i si n'hi ha dos i marxa un, només queda un" [BSC].

121. Violant, per exemple, considera el treball comunal com a "vestigio de la época de actividad predominante comunal o de servidumbres medievales" i els béns de propietat veïnal com a "reminiscencias de instituciones comunales" (1985:333-334).

122. La relació entre l'individual/domèstic i el col·lectiu queda ben expressada en el propi discurs oral: "Així com a molts pobles van a guardar-se el bestiar cadascun a la seva parcel·la, a Bagergue no. S'obrien les portes, hi havia un pastor: campo abierto! A pastar! I era molt bé, perquè aquella persona que es tenia que estar a casa amb el seu bestiar, aquella persona podia fer més feina. Hi anàvem un dia per vaca, per exemple, acompanyant al pastor, però els demés es dedicaven a la seva feina [...]. Treballàvem casi en comú, però individualment" [FAB].

LA COMUNITAT LOCAL: POLÍTICA, IDENTITAT I SOCIABILITAT

La casa, el poble i la vall han configurat històricament a l'Aran els àmbits principals de pertinença i d'integració social. Els aranesos han percebut sovint la seva comunitat d'interessos enfront de les instàncies polítiques exteriors, al mateix temps que a l'interior de la comarca es manifesta una oposició equivalent entre pobles i, dins d'aquests, el grup domèstic és el referent d'inclusió immediat davant de la resta de cases que integren el veïnat. La importància d'aquests àmbits, però, no deriva únicament del fet de constituir elements subjectius en la construcció de la identitat personal i col·lectiva sinó que són els factors objectius sobre els quals es recolza l'organització social.

La necessitat d'organitzar l'aprofitament dels recursos de l'entorn de forma col·lectiva, de la mateixa manera que explica el caràcter concentrat del poblament o la importància de la propietat comunal, ha donat lloc a un ordenament polític en el qual el poble esdevé una entitat corporativa. Fins a la imposició del sistema municipal al segle XIX, tot l'esquema de l'organització local partia de la casa com a la unitat fonamental que vehiculava la pertinença dels individus al poble i l'accés als recursos, de manera que, des d'un punt de vista polític, la comunitat local constituïa un conglomerat articulat de cases. L'existència d'una gestió col·lectiva d'alguns béns estratègics i la identitat socio-cèntrica que aquesta propiciava no exclouïen l'existència de processos de diferenciació ni la generació de conflictes interns a nivell local. Pel contrari, el poble mostra una tensió permanent entre l'individual i el col·lectiu que és inherent a la seva mateixa estructura.

8.1. CASA, POBLE, VALL: LES INSTITUCIONS POLÍTiques ARANESES

Fins al primer terç del segle XIX, l'Aran gaudia d'un ordenament polític propi. Cadascuna de les instàncies que el composaven, però, havien sorgit de processos històrics específics i s'orientaven a accomplir funcions també diferents. Les comunitats

locals s'haurien constituït molt probablement en adoptar-se a la vall un patró de subsistència basat en l'aprofitament agro-ramader de l'entorn, ja que responien a la necessitat de regular l'accés als recursos productius i a garantir-ne una gestió col·lectiva. Des de l'edat mitjana, junt amb les entitats locals va desenvolupar-se un conjunt d'institucions polítiques a nivell subcomarcal i de tota la vall que, més que relacionar-se amb l'adaptació a l'entorn, eren una resposta a les pressions exercides per part dels poders centrals. Juntament amb la supressió de les instàncies supralocals, la implantació del règim municipal va comportar canvis importants en l'organització política dels pobles aranesos i la seva substitució pel sistema administratiu comú a tot l'Estat.

De les universitats als municipis

La historiografia aranesa s'ha interessat molt poc fins avui per conèixer el funcionament del sistema polític de la vall al llarg del temps. La mirada dels investigadors s'ha dirigit sobretot a comprendre l'especial vinculació de l'Aran a Catalunya, donada la contradicció aparent entre aquesta i la situació geogràfica de la comarca al vertent septentrional dels Pirineus, així com la seva pertinença a l'àrea lingüística del gascó. Així, malgrat que la bibliografia sobre l'època medieval és abundant, aquesta se centra especialment en els esdeveniments bèl·lics i diplomàtics que van provocar que la vall quedés sota el domini de la corona catalana, sense que hi hagi un coneixement paral·lel de la formació social d'aquell moment (Pladevall, 1987:324). Un segon episodi històric que ha estat privilegiat és l'organització política que es codifica al XVII arran de la visita duta a terme per Juan Francisco de Gracia per encàrrec de Felip III. Els propis documents redactats per aquest funcionari reial (l'informe de l'enquesta i les seves *Ordinaciones, pragmática y edictos reales*) estan en la base de molts treballs sobre les institucions araneses, sense que ningú s'hagi interessat per indagar el seu funcionament real¹. Amb això, els historiadors han afavorit que s'hagi sobredimensionat el paper dels terçons i del Conselh Generau d'Aran, mentre que les referències a les instàncies polítiques locals són escasses i quasi sempre marginals.

L'origen de l'organització política local s'ha presentat reiteradament en termes d'una pura especulació. Soler i Santaló (1906:75) situa en el temps "*dels pobles primitius*", abans de la conquesta romana, els fonaments de l'organització local posterior, mentre que Reglà (1951:272), inspirant-se en Comer (1929:79), apunta que aquesta era la forma política de "*la remota Edad Media*". Per uns i altres, en qualsevol cas, la primera forma d'associació a la vall hauria estat el *vesiau* (veïnat), format per tots els *vesins* o caps de

1. Mentre que l'estudi de l'organització local presenta una relativa dificultat per la dispersió i el caràcter fragmentari de la documentació conservada, la major part de les actes del Conselh Generau estan dipositades a l'Archiu Istòric d'Aran i resten inèdites a una anàlisi rigorosa

casa d'un mateix lloc, els quals es reunien per reglamentar tot allò que feia referència als afers comuns derivats, sobretot, del règim comunal dels boscos, els pasturatges i les aigües. Segons aquesta versió, el creixement de la població hauria obligat a restringir la participació a les assemblees locals, delegant els veïns la seva representació "als caps de casa més importants"².

La documentació dels segles XIII i XIV constata la presència a la vall de tres nivells d'administració. Una primera instància, el ple de la universitat, estaria formada teòricament per tots els veïns d'un mateix poble. En el segon nivell se situarien els cònsols o magistrats municipals, els quals es reunien a Castèth-Leon o a l'església de Sant Miquèu de Vielha per prendre en comú acords d'una certa trascendència per tota la població de la vall (com el d'exigir la confirmació dels privilegis). Finalment, una instància superior (les Corts) estaria formada pels delegats elegits anualment per part dels representants de les universitats. La figura dels cònsols (còssos) heretava possiblement l'organització administrativa de la Civitas Convenarum romana i és la denominació que van mantenir els regidors locals fins al segle passat. A la baixa edat mitjana cada poble tenia un nombre variable d'entre un i quatre cònsols que tenien la funció d'administrar els béns comunals i de sancionar a aquells que infringien les disposicions locals (Reglà, 1951:279-280)³.

El buit historiogràfic sobre el funcionament de les entitats locals i sobre el seu desenvolupament històric no impedeix que pugui apreciar-se la seva importància dins l'organització política de la vall en el passat. Durant l'època medieval i moderna, les instàncies supralocals tenien restringit el seu àmbit de competències a l'administració de justícia (i, dins d'aquesta, als delictes considerats com a greus)⁴ i a actuar com a interlocutores davant dels representants reials, principalment en afers de caràcter fiscal. La documentació conservada no fa mai cap referència a què tinguessin atribucions en la gestió dels recursos productius ni a què la població estés vinculada amb elles a través d'un règim de drets i obligacions⁵. Pel contrari, allò que se sap amb certesa és que els

2. Com en d'altres aspectes de la historiografia aranesa, la monografia de Soler i Santaló està en la base de molts treballs posteriors: "Els bessins, o caps de casa, aplegats en patriarcal família, formaven el bessau o veïnat, que fou el primitiu grau d'associació a la Vall. Pera discutir y arreglar els assumptes del comú eren convocats pels jurats o cònsols en el prat bessau, o en un camp o plaça dessota de tradicional arbre. Allí se juraven els furs y se votaven les lleis. Més endavant, ab l'aument de població, vingué la restricció del dret d'assistència als caps de casa més importants, y desvegades se feren representar per delegats o diputats a fi de disminuir ilur nombre. La base social d'aquest estat era l'règimen comunal dels boscos, pasturatges y aigües" (1906:75-76).

3. La Querimònia va restringir les atribucions del cònsols en l'administració de justícia, les quals van passar a la jurisdicció reial "con objeto de evitar motivos de discordia entre los vecinos de cada pueblo" (Reglà, 1951:280).

4. Com es recull en un article dels capitols d'Arròs e Vila, els veïns tenien dret a apellar "a la Cort de Castella o jutges o altres oficials d'Avan" però, en l'administració de justícia, "la primera coneixença toca a la universitat".

5. L'afirmació que fa Reglà de què els terçons "con toda probabilidad eran agrupaciones de municipios para los aprovechamientos comunales" (1951:277) també ha anat passant d'uns autors als altres sense que hi hagi cap indici que estigui prou fonamentada. Així, per exemple, segons Sanll·hy (1984:194) els pobles d'una mateix terç haurien compartit en comú la propietat de boscos i pasturatges, però no aporta proves que permetin avalar suficientment aquesta hipòtesi.

membres dels terçons i del Consell General actuaven com a representants de les comunitats locals i que és en aquestes on es prenen les decisions que més afectaven la vida quotidiana dels habitants de la vall. Si les reformes imposades pels diferents monarques no van afectar d'una manera significativa el paper de les universitats araneses, cal pensar que la seva versió moderna, en una època en què els testimonis documentals són molt més abundants, constitueix almenys a nivell formal un reflex força fiable del seu funcionament anterior.

La propietat de les muntanyes estava adscrita, des de la baixa edat mitjana, a les comunitats locals. Els seus òrgans polítics eren els encarregats de regular l'accés als recursos comunals, de gestionar els aprofitaments col·lectius i de vetllar per la defensa dels interessos locals. Malgrat que hi ha indicis anteriors, al segle XVI cada poble es regia per unes ordenances específiques que s'anaven actualitzant amb la modificació dels acords anteriors o l'addició de noves disposicions. Els llibres de capítols consultats indiquen que el major desenvolupament legislatiu devia produir-se als segles XVII i XVIII. Les normes aprovades s'instituíen generalment per "*d'aquesta hora en avant*", pel què, amb el pas del temps, cada comunitat anava completant el seu cos de llei: alhora que l'adequava a les necessitats de cada moment⁶. Els capítols van estar vigents com a tals fins a principis del XIX, tot i que moltes disposicions van romandre des d'aleshores com a un codi consuetudinari, no escrit, per seguir regint nombrosos aspectes de la vida local. Al marge de poder realitzar a través seu un seguiment de les transformacions que van afectant les comunitats araneses, els llibres de capítols permeten comprendre des d'una perspectiva més àmplia l'organització d'aquestes en els últims segles.

Les ordenances se centren en regular dues esferes diferents de les comunitats locals: l'organització dels aprofitaments comunals i la seva gestió política⁷. La potestat dels pobles sobre les muntanyes dels seus respectius termes queda palesa en tots els llibres de capítols consultats. A través d'aquests, cada comunitat local regulava l'accés als recursos i n'organitzava el seu aprofitament col·lectiu. Així, en relació amb els pasturatges comunals, es fixaven les normes per la formació de dules, la contractació de *pastors vediaus*, el calendari dels aprofitaments, les formes d'explotació dels productes derivats de la *vegada* (la llet i els fems), així com les servituds a què estaven subjectes les finques de propietat particular. Els productes dels boscos eren objecte d'una atenció

6. A Vilac, després d'actualitzar les seves ordenances al 1738, s'afegia la següent clàusula: "*Que de tots los capitols que són al present llibre, la major part del consell en pugui anyardir, quitar i disminuir tot lo que lo pareixerà a la major part en utilitat de la dita universitat i que tots los que són escrits en lo present llibre siguin observats i guardats*".

7. L'encapçalament dels capítols de Vilac són explícits en aquest sentit: "*Capítols del Govern Polític i Econòmic de la Universitat de Vilac*". L'organització política que dibuixen els llibres de capítols consultats no és nítida en tots els seus elements. Les diferències entre uns pobles i altres, els canvis introduïts amb el temps i el fet que s'explicitin solament aquells aspectes que podien generar conflictes permet apuntar el marc de les institucions locals però la seva interpretació definitiva hauria de recolzar-se en una recerca historiogràfica més aprofundida i sistemàtica.

similar, indicant-se les partides i les espècies forestals de les quals els veïns podien fer la fusta i la llenya que necessitaven pel seu consum. D'altres articles feien referència a la infraestructura productiva de propietat comunal: la xarxa viària, establiments com els molins, les serradores o les tavernes, o instal·lacions com les fonts públiques i els abeuradors. Al mateix temps que regulaven l'accés als béns comunals, les ordenances locals també fixaven les formes d'aprofitament dels productes sobrants. Finalment, els capítols de vila recollien les obligacions a què quedaven subjectes els membres de les comunitats locals a canvi de poder-se beneficiar dels comunals, en forma de prestacions de treball i de contribucions numèriques.

La primera instància política dins del poble la constituïa el *conselh* (anomenat també, com a mínim des del segle XVI, *conselh dera vila*). Almenys sobre el paper, era en aquest òrgan on residia tota la capacitat decisòria de la comunitat local, mentre que els càrrecs que es nomenaven només tenien competències en l'execució dels seus acords⁸. La composició dels *conselhs* constitueix un problema no del tot resolt: si bé els capítols mostren un ordenament polític formalment democràtic, la representació dels veïns en la presa de decisions no era universal ni igualitària.

Els cònsols eren elegits entre els membres del *conselh* per l'administració dels afers col·lectius i per actuar com a delegats del poble davant de la resta d'institucions de la comarca (els *conselhs* d'altres universitats, els dels terçons i el de la vall), així com dels representants de la corona i de l'Església. Cada comunitat local nomenava cada any dos o tres cònsols als qui s'assignava algunes funcions específiques: un *cònsol en cap* (que encapçalava la representació de la vila i presidia les reunions del *conselh*), un *cònsol segon* o *mitger* (encarregat de dur el llibre de comptes) i, a cops, un *cònsol tercer*⁹. L'elecció es realitzava el dia de Sant Miquel de setembre o per Sant Joan segons els pobles i, aquells que resultaven escollits, estaven obligats a prendre jurament del càrrec¹⁰. A Les, l'elecció dels cònsols entrants es feia a la vigília del dia de Sant Joan (el patró de la vila), i l'endemà, en sortir de la missa parroquial, havien de jurar el càrrec davant de l'arxiprest al pas del cementiri. Un mes després, tenien d'haver-se comprat les capes amb les què es vestien en ocasions especials relacionades amb el seu càrrec¹¹.

8 Així, per exemple, els capítols d'Arròs e Vila fixaven "que ningun consol pugui firmar ningun acte ni cartes en favor de ninguna persona sense determinació de dit consell".

9 Poujade (1993:5) intenta sistematitzar les referències que apareixen en la documentació del segle XVII sobre el nombre de càrrecs dels *conselhs* locals per veure si pot respondre a una evolució històrica, però no arriba a cap conclusió definitiva.

10 Així, als capítols de Les es recull el següent: "Quant algú de los elegus cònsols no volgués acceptar lo jurament serà castigat per los homens de consell en un dinar o sopar a discreció de pa, vi i carn i si fos dia magne amb los comestibles que se trobaran, i fent lo present castic lo cònsol en cap f...rà segon manament sobre la pena d'exas fora dels comuns de vila, vegader i demés d'ella, qual pena i castic s'executarà rigorosamente".

11 Segons Moga-Pont, "era costum i d'obligació que en lo consell [de Gessa] havia de portar-se gambeto" (1936:48).

Els cònsols havien de dur per escrit una relació dels ingressos i les despeses que la comunitat local tenia durant la seva administració i eren els encarregats d'aixecar acta dels acords presos en les reunions veïnals¹². La seva actuació estava fiscalitzada pel *conselh*. En resultar elegits, els cònsols havien de presentar una fiança¹³ i, generalment, oferien alguns productes per ser consumits per tota la vila¹⁴. En acabar el seu mandat havien de presentar els llibres de comptes i quedaven obligats a respondre, amb els seus propis béns, de les faltes que haguessin pogut cometre¹⁵.

L'estatut dels *prohoms* o *prohomens* (*proòms*) és menys clar. A cops sembla que rebien aquesta denominació alguns veïns que gaudien de determinades prerrogatives protocolàries. No obstant, sovint se'ls atribueix funcions de representació o d'arbitratge i apareixen com a una mena d'assistents dels cònsols que poden actuar ocasionalment en substitució d'aquests. Així, quan els cònsols havien d'efectuar visures o estimes per determinar els danys comesos en alguna propietat o per dilucidar els límits de les finques dels veïns, solien actuar amb l'ajuda de "sos *prohomens*". Els capítols d'alguns pobles expliciten que els membres del *conselh* havien de passar pel càrrec de *prohom* abans de poder ser elegits com a cònsols, existint una jerarquitxació paral·lela entre els rangs d'uns i altres¹⁶.

A banda de les reunions ordinàries per procedir a l'elecció dels càrrecs o per revisar els comptes de la seva gestió, els cònsols podien "*manar a conselh*" quan hi havia afers que requerien la seva aprovació. El *conselh* es convocava a toc de campana i els seus components havien de presentar-se al lloc que cada poble tenia establert pel costum¹⁷. Les reunions se celebraven en espais oberts (sovint junt al cementiri, com passava a Les i

12. A Arròs e Vila aquesta funció dels cònsols quedava fixada com a una obligació: "Los cònsols [...] seran tinguts i obligats de posar i fer escriure tots los consells [que] se faran en lliur any i lo que en ells se conduirà a fi que se sàpiga [...] per les coses tocants al bé i profit de dits llocs [així com] siguin tinguts i obligats en lo llibre de la vila fer escriure totes les aventures [que] tingueren i totes les condenacions".

13. Un capítol afegit l'any 1757 al llibre de Vilac disposava "que los cònsols que s'elegiran d'aquí en avant per lo règim de la dita vila hagin de donar cada un dos fiances idònies a satisfacció del consell de dita vila antes de ser admesos i prestar l'acostumat jurament, que no donant dites fiances ningú serà admès per a regidor".

14. A Vilac es contemplava "que los cònsols hagin de pagar lo dia que entravan 4 mitgeres de vi per cada un per a tota la vila".

15. L'obligació que tenien els cònsols de rendir comptes de la seva gestió apareix en tots els llibres de capítols. Als d'Arties es disposava "que los cònsols esdevenidors, al temps que entravan en dit ofici de cònsol segon hagin de donar dos fiances per la cobrança de les talles de dita vila, i de tots los emolumentes que entren en dita vila, a fi que lo bé comú no sigui defraudat [quedant obligat a] cobrar en sa anyada tot lo que caurà en dit any i fent lo contrari pagaran de sa hisenda i [seran] castigats a mercè de la vila [. . .]. Que los cònsols [que] són i seran hagin de cobrar tots los arrendaments de les muntanyes i si acàs algun ganader o ganaderes se n'anesim sense pagar l'arrendament, [que] los dits cònsols hagin de pagar lo de sa hisenda pròpia".

16. Així queda recollit a Vilac "Que l'elecció de cònsols en cap hagin de precedir los *prohomens* en cap dos anys i los mitjers un any i en cas hi hagués algun *prohom* mitjer convenient per a cònsol en cap, pugui la vila, junta o consell elegir lo encara que toqués als *prohomens* en cap".

17. Arròs e Vila és l'únic lloc on es contemplava "que los consells comuns de dits llocs s'hagin de tenir a on los cònsols manaran". Més habitualment, les reunions se celebraven en llocs prefixats: "Convocats i congregats en la casa de dita vila a sò de campana, segons tenim consuetud d'ajuntar nos i congregat nos per tractar i consultar les coses útils i convenientes a la utilitat i bé public de la república de dita vila d'Arties..."

Gessa) o en locals públics (a Vilac a la "sala comuna" i a Arties a la "casa de la vila"). L'assistència a les reunions del *conselh* era obligatòria i els estatuts locals fixaven multes per aquells que no s'hi presentaven sense tenir una causa justificada¹⁸. Dins de l'assemblea, els acords es prenien per majoria de vots, tenint els cònsols la potestat de fer inclinar el resultat quan es produïa un empat¹⁹. No obstant, per prendre determinades decisions es requeria que hi hagués quòrum o, inclús, un consens unànim entre tots els membres del *conselh*, sent suficient un sol vot contrari per impedir que prosperés una iniciativa²⁰.

Les disposicions dels llibres de vila incloïen en la major part dels casos les sancions que calia aplicar a aquells que contravenien les ordenances²¹. Les faltes més lleus solien estar castigades amb multes en diners a benefici de la comunitat local o, més sovint, amb l'obligació de satisfer alguns articles de consum (generalment d'importació). Així, moltes s'avaluaven amb una quantitat variable de *migères* o *pitxès* de vi (mesures d'uns 6 i 3 litres, aproximadament), com també pa, carn o peix, per ser consumits en àpats veïnals. Les infraccions de major gravetat podien arribar a comportar inclús la prohibició de participar en les decisions del *conselh* i de gaudir dels béns comunals²². Com a garants de l'observança dels capítols, els cònsols quedaven obligats en jurar el càrrec a executar les sancions²³. No obstant, l'autoritat que els hi conferien les ordenances sembla apuntar a què disposaven d'una major preeminència de la què comportaven les seves atribucions i podria haver estat relacionada amb la seva pròpia

18. Segons Moga-Pont, a Gessa, "antigament, quan lo consell havia de reunir-se per tractar algun assumpte del poble, s'avisava amb un senyal especial de toc de campana que denotava reunió de consell. Al tocar l'àngelús l'escolà del dia, abans de la reunió, era avisat per lo prior per fer dit senyal, i a l'hora que s'havia de tenir dit consell se tocava la campana grossa amb dotze batallades i lo puesto senyalat destinat per dita reunió era en lo cementiri. Quasi no faltava ningú, i en cas de faltar havia d'al·legar el motiu de no haver assistit, i en cas de ser per negligència o expressament era castigat a coneixement del consell" (1936:47-48). Els capítols d'Arties establien que "lo qui no acudirà a consell havent oit tocar la campana hagi d'incidir en la pena d'un pitxell de vi, menos que no tingui legitima excusa, la qual excusa hagi de ser a coneixença de la vila".

19. A Vilac estava contemplat "que les coses [que] es votaran en consell tirarà la major part dels vots i si es trobessin empatats los cònsols los pugun desempatar".

20. Els capítols de Vilac són els més explícits en aquest sentit. Pels arrendaments i vendes de béns comunals s'exigia la "presència de la major part del consell [...] i altrament no tinguin efecte ni valor". A Arties també s'havia acordat "que d'esta hora en avant los cònsols i prohoms que són i seran no pugun fer ninguna venda de boscos [...] ni de comuns sense que tots no siguin avisats en ple consell, tant los consularis com altrament los particulars de dita universitat, sots pena de nul·litat dels dits contractes de venda, haguia raó dels grans abusos que se n'ha fet en gran perjudici de la dita universitat". El desacord d'un sol membre del *conselh* era força suficient per anul·lar decisions relatives a l'admissió de nous veïns o per facultar als habitants d'altres pobles a gaudir dels béns comunals. Al 1747 s'havia acordat a Vilac que "en cas que la major part [del consell] volguessin fer mercè a algun particular de Mont o altra vila, que amb què n'hi hagi un que no ho vulgui sigui bastant aquell per desfer la determinació que los demés haguessin fet".

21. A Vilac es preveia "que en los capítols que no hi ha pena la vila la pugui ordenar a proporció del delict".

22. Així, els capítols de Les incloïen el següent article: "Si hi ha alguna persona rebelde als dits cònsols i consell [...] serà foragitat i tret de dit consell i de tots los abonos i aliments de dita vila, i també los que facin pleitejar injustament o malament a la vila [...] o que diguessin o parlessin paraules injurioses en lo consell com fora".

23. Com es diu al llibre d'Arties, "que los regidors [...] de ningun modo pugun ser omisos en administrar l'execució [de justícia], baix la pena de la transgressió de son jurament i altres penes ben vistes al consell de dita vila".

posició socio-econòmica²⁴. Els veïns estaven obligats a acceptar l'autoritat dels cònsols i aquests havien de vetllar pel manteniment de l'ordre dins del poble²⁵.

Els capítols insisteixen amb freqüència en la necessitat de guardar ordre en les reunions del *conselh*, el què possiblement constituïa una resposta davant de les tensions i conflictes que aforaven en aquestes²⁶. Les intervencions dels veïns havien d'orientar-se en benefici d'un pretès interès comú²⁷. Les reunions eren dirigides pel *cònsol en cap* qui, després d'exposar allò que havia de tractar-se, donava la paraula per ordre als participants²⁸. Alhora, en alguns pobles, s'exigia als assistents a guardar secret sobre les deliberacions produïdes en el curs de les reunions²⁹.

Els cònsols tenien reconeguda per part de la universitat la seva competència en afers de peritatge. En aquest sentit, acomplien funcions tant per la vila en el seu conjunt com per arbitrar en conflictes entre particulars. D'una banda eren els encarregats d'inspeccionar la qualitat de la carn que es venia a les carnisseries i del vi i l'aiguardent que s'expenia a les tavernes. A més, havien de proporcionar els pesos i les mesures emprades en els establiments comercials que depenien de la vila i fixar el preu dels articles que s'hi venien³⁰. Igualment, actuaven en representació del poble per contractar els pastors i en els arrendaments comunals, sense percebre cap guany a canvi³¹, i havien d'estimar els danys comesos en els béns comunals a compte de la meitat de la sanció imposada. Els cònsols podien actuar també a requeriment dels veïns per tal de visurar i estimar danys en les propietats particulars (terres i bestiar) així com per atermenar

24. Mentre que a Arròs se sancionava a aquells que injuriaven els cònsols i prohoms en l'execució de llurs càrrecs i a Vilac s'obligava a qualsevol membre del *conselh* a "ser obediens als cònsols", els capítols de Les són encara més explícits: "Que los manaments [que] siguin fets per los senyors cònsols de dita vila siguin obeïts tant en consell que fora d'aquell en coses profitoses i útils a dita vila i que aquells puguin los dits cònsols posar en execució conforme s'usa i s'és usat en nostra vila i que puguin multiplicar de penes".

25. A Vilac estava estipulat "que los cònsols puguin manar l'arrest a qualsevol de consell que buscarà de ruido en la dita vila [...] i el veu tindrà l'arrest fins a tant el treuran d'ell". Igualment, a Gessa hi havia el següent capítol: "Que los cònsols siguin obligats a denunciar tots los mals i danys i malfactors que esciguin dintre de la vila o qualsevol que prengui fruits de prats i terres o gratus persones o coses" (Moga-Pont, 1936:49).

26. D'una o altra manera, tots els llibres de capítols recollien articles en aquest sentit. A Vilac estava fixat "que en lo consell, mentre se parlarà per lo profit de la vila, ningú s'atreveça a interrompre lo que se parlarà i que tots tinguin atenció". Igualment, a Arties es recull: "que essent en lo consell ningú pugui fer barretada ni donar algun puntapeu en menyspreu de la vila ni de particular del consell".

27. A Vilac es diu "que tots los homens que avui són i seran en lo consell de la dita universitat hagin de parlar en les coses del comú per lo profit i bé de la dita universitat per a que sigui consensuada".

28. La diferenciació existent a l'interior de la comunitat local devia intervenir en configurar una prelació específica dels assistents a les convocatòries veïnals. Així, a Les s'havia capitulat el següent: "Que tota hora i quant la dita vila serà jurada sigui en consell o en comestions de vila, i que los cònsols manaran silenci siguin obligats a obeir [...] i que també seran obligats los dits homens de dit consell d'assenyar-se cada un a son ordre [...] tant en consell que en comestions de vila".

29. Segons Moga-Pont, els capítols de Gessa contemplaven que "qualsevol persona del consell que descrigui les coses que es comuniquen en dit consell [...] serà punyts i castigats i foragitats de dit consell" (1936:49).

30. Així, per exemple, segons els capítols d'Arties: "Los que voldran vendre carn li hagin de donar preu los cònsols [que] són i seran i l'hagin d'estimar cònsols i prohoms i pesar-la amb los pesos [que] els donarà la vila [...] Que si algú de la vila o de fora la vila porta carn a la carnisseria, volem [que] l'hagin de visurar los cònsols i prohoms".

31. A Les, però, estaven exempts d'haver de participar al treball comunal: "Que los cònsols i batlle presents i los que vindran siguin obligats, quan los tocarà, en acudir i treballar com los demés de la vila als comuns o vedians del Rei soiament, però no tindrán aquesta obligació en los vedians de vila".

finques. Sense tenir assignat un ingrés fix a compte del seu càrrec, aquesta era una de les tasques per les quals els cònsols tenien dret a una gratificació. Alguns llibres de vila presenten una relació detallada de tarifes per aquest concepte, especificant els diferents tipus d'estimes i preus variables segons la distància que calia recórrer per efectuar-les³². Generalment, el demandant havia d'avançar el cost en què estava valorada cada estima i, en cas que la inspecció ocular determinés la responsabilitat d'un tercer en el dany, aquest quedava obligat a reintegrar-la³³.

Com a administradors dels béns comunals, i d'acord amb la voluntat del *conselh*, els cònsols també tenien atribucions per donar llicència als veïns que necessitaven fer fusta als boscos, per vedar i desvedar les partides del terme, per deixar sortir bestiar de la *vegada* o per autoritzar la sega d'herba als pasturatges del comú³⁴. Finalment, havien de participar en determinats actes en representació de tot el poble. A cops, la defensa dels interessos locals obligava a que s'haguessin de desplaçar fins a Vielha o inclús a fora de la vall, tenint dret a percebre dietes³⁵. De la mateixa manera, l'assistència dels cònsols en algunes celebracions religioses responia a la seva qualitat de delegats de les universitats. Els pobles de Pujòlo, per exemple, enviaven cada any un cònsol per portar la bandera i la creu de la parròquia i per fer una ofrena a la Mare de Déu de Montgarri. A Arròs s'havia arribat a limitar l'assistència dels veïns a les honres ofertes als difunts, restringint-la als parents més propers i als cònsols com a representants de la resta de cases del poble³⁶.

Els efectes que va tenir la reforma de l'administració local del XIX en les comunitats araneses són difícils d'analitzar. Fins als anys seixanta del segle passat no va començar a portar-se un registre sistemàtic de les reunions dels ajuntaments. Al mateix temps, la pèrdua de vigència dels capítols de vila no va comportar la redacció d'unes noves ordenances específiques per cada poble ja que, en la pràctica, el seu règim

32. A Les estava capitulat "que de qualsevol estima que s'apreciarà en la plaça, qualsevol gatge que sigui es pagarà 3 targes de drets als cònsols i si és bestiar [...] 3 targes en plaça i si fan estimar fora de la plaça 6 targes de cada gatge [...] Que de totes les estimes [que] se faran de les senderes en avall [...] pagaran 6 targes i de les senderes en amunt 12 cadascun dels que es faran estimar".

33. A Arries quedava recollit de la següent manera: "Que qualsevol que requerirà visura, qualsevulla sigui, primer hagi de donar prenda de quinze rals i aquells pagará lo recó a qui se farà dita visura".

34. Per exemple, pel que fa a l'aprofitament veïnal dels boscos, els capítols de Vilac estableixen: "Que qualsevol particular que voldrà fer en dit bosc tirants, sabateres o rullós ho ha de demanar llicència als cònsols [...] i que aquestos baix jurament hagin d'anar a veure la necessitat de sabateres, tirants o rullós i ho declararan baix dit jurament i si fos necessitat lo hi concediran i si no la té la hi repugnaran".

35. Els drets que podien percebre els cònsols per realitzar diligències "per lo profit de dita vila com és d'anar a plettejar o altres coses pertocantes a dita vila, com és anar a Vielha, a Barcelona o Madrid o altra part" estaven inclosos als llibres de capítols. A Vilac, per exemple, es diu "que qualsevol cònsol o prohòme de la dita vila que hagi d'anar a Vielha a defensar la vila tingui de salari per son treball 10 targes per cada vegada, i si hagués d'anar més lluny se li donará lo què mereixera". Segons Moga-Pont, això va mantenir-se a Gessa fins al primer terç del XIX (1936:112).

36. "Per quan s'ha vist molts abusos [que es feia] en dits llocs de Vila i Arròs, que si hi havia un cos mort la casa d'on era dit cos se destruïa en fer honres, i per evitar dits abusos s'ha capitulat que no puguin convidar a ningunes honres sinó es a germans, nebots, cosins germans i als fills dels cosins germans i no altres, amb pena de 3 mupes de vi per cada un que anirà a les dites honres [...] com lo que convulava [...] i així mateix [que] los cònsols de dits llocs puguin anar a les honres i no altres sinó sent fins de cosins".

administratiu va quedar assimilat al general per tot l'Estat. La documentació disponible no dóna compte del procés seguit en l'establiment de les noves institucions ni si aquest va comportar friccions a l'interior de les comunitats locals o entre aquestes i els poders centrals.

Cal tenir en compte que la primera meitat del XIX va ser un període d'una acusada inestabilitat política a la comarca. Després d'haver quedat sota el domini de les forces de la Convenció francesa entre els anys 1793 i 1796, les tropes napoleòniques van envair de nou la vall al 1810 annexionant-la al departament de l'Haute Garonne. La dependència administrativa de Sent Gaudenç va comportar l'abolició dels antics privilegis fins que al 1815 la comarca retornava a la jurisdicció espanyola (Lladonosa, 1967:58). No obstant, mentre que fins aleshores l'Aran havia restat al marge de la divisió territorial que Felip V imposà amb la Nova Planta a Catalunya, el govern espanyol va determinar en aquest moment la seva incorporació al corregiment de Talarn. A l'agost del 1835 la vall quedar sota el domini de les forces carlines, després de derrotar aquestes a les tropes liberals i davant de la manca de resistència per part de la població. Al novembre, una columna comandada per Pascual Madoz va tornar a fer-se amb el seu control i va incorporar-la a la província de Lleida (Vergés, 1984:210). Un any més tard, aprofitant l'absència de Madoz, els carlins tornaven a ocupar la comarca i van mantenir-s'hi almenys fins al 1839³⁷. Els carlins tornarien a mantenir el seu domini sobre l'Aran als anys setanta, tot i que ja no d'una forma continuada.

En qualsevol cas, amb l'aplicació del nou ordenament administratiu, la vall va quedar dividida en divuit districtes municipals que van conformar-se a partir de l'anterior organització territorial en comunitats locals. Si bé no tots els nuclis poblats havien tingut fins aleshores entitat jurídica pròpia (amb universitats formades per més d'un poble, com Arres de Sus i Arres de Jos; es Bòrdes, Begòs i Benòs; i Escunhau i Casarilh, i assentaments temporals com els caserius de Canejan o era Bordeta), el mapa municipal resultant semblava perseguir una certa racionalització administrativa. Els districtes de nova creació aplegaven sota la direcció d'un sol ajuntament pobles que havien gaudit fins aleshores de pertinences comunals pròpies i, junt amb això, de capacitat política en la gestió d'aquestes: Arrò quedava annexionat a es Bòrdes; Aubèrt, Mont i Montcorbau a Betlan; Betren a Escunhau; Casau a Gausac; Garòs a Arties i Unha a Salardú³⁸. Les lleis municipals van preservar els antics drets que tenia cada poble sobre les seves muntanyes, tant pel que fa a l'aprofitament veïnal dels boscos i pastures

37. Com descriu Moga-Pont, "la vall tan aviat era del domini dels cristins com dels carlins [i] uns i altres no deixaren de cobrar dues contribucions [...] cometent tota classe d'atropellos [...] N'hi havia uns quants [d'aranesos] que servien a un partit i a l'altre" (1936:59).

38. L'annexió de Garòs al municipi d'Arties va produir-se al 1846, mentre que Vila va segregarse d'Arròs per acabar tornant, més tard, a formar un sol municipi.

com a la venda dels productes sobrants. Per gestionar aquest patrimoni van crear-se juntes administratives que, fora de la participació en les despeses comunes, gaudien d'una relativa autonomia pressupostària³⁹.

Aquest mateix procés va repetir-se a finals dels anys seixanta d'aquest segle quan l'Estat va promoure, de manera sovint coercitiva, les fusions municipals en una política que afectaria a moltes àrees rurals despoblades (cf. Arqué, Garcia i Mateu, 1979a). Al 1968 va crear-se el municipi del Naut Aran (amb els antics districtes d'Arties, Bagergue, Gessa, Salardú i Tredòs) i dos anys més tard el de Vielha e Mijaran (amb Arròs, Betlan, Escunhau, Gausac, Vielha i Vilac). Les pressions governamentals no van aconseguir que prosperés l'agregació al Baish Aran, per l'oposició d'alguns ajuntaments a acordar la capital municipal, mantenint-se fins avui els districtes establerts al XIX en aquesta subcomarca (Arres, Bausen, es Bòrdes, Bossòst, Canejan, Les i Vilamòs). La fusió implicava la creació automàtica d'entitats locals menors en els pobles que mostressin la seva capacitat econòmica⁴⁰.

Sobre el paper, l'interès governamental en afavorir les fusions radicava en simplificar l'administració local, creant unitats de gestió viables d'acord amb la capacitat financera dels pobles, els serveis que aquests havien de prestar i el seu volum de població⁴¹. Molts ajuntaments ja compartien entre si, a cops des de feia dècades, determinats serveis (especialment la provisió de places de secretari, però també d'altres com el metge o l'escola). Tot i que en alguns casos això va contribuir a facilitar l'acceptació voluntària de la proposta d'agrupació, la pèrdua d'entitat jurídica i de capacitat de gestió que aquesta havia de comportar va donar lloc en molts pobles a un revifament de la identitat local en oposició al projecte⁴². Malgrat que la iniciativa corresponia als consistoris, la tramitació dels expedients de fusió va sotmetre's a informació pública i alguns ajuntaments van convocar reunions veïnals per consensuar un acord. De fet, malgrat que la centralització administrativa resultant contribuiria a

39. Segons González-García (1971), la trenta anys només tenien junta administrativa pròpia els pobles de Betren, Casau i Arró, però no la resta dels annexonats.

40. Segons Suñol (1989:51), les actuals entitats locals menors araneses són Arró (es Bòrdes), Arties e Garòs, Bagergue, Gessa i Tredòs (Naut Aran) i Arròs e Vila, Aubert e Betlan, Betren, Casau, Escunhau e Casarilh, Gausac i Vilac (Vielha e Mijaran).

41. Això queda reflectit en una carta de l'Ajuntament de Bausen que promovia la fusió amb el municipi de Canejan. L'alcalde donava compte "de la situación por la que vienen atravesando estos municipios [que] en breve espacio de tiempo se ha venido produciendo una despoblación en su ya reducido censo [...] sin que existan perspectivas favorables a este respecto [...] La insuficiencia de recursos económicos para el adecuado sostenimiento y desarrollo de los servicios mínimos a cargo del municipio por imperativo legal es manifiesta. [La fusió es proposava] en la seguridad de que únicamente beneficios han de derivarse que a no dudar se reflejarán en una mejor prestación de los servicios municipales, con la consiguiente economía y logro de una administración mejor organizada y dotada de mayores medios" [LABAU, 24.10.1969]

42. L'antic alcalde de Canejan diu que va manifestar al Governador Civil: "Jo no puc vendre el poble, perquè abans de fer això preferixo que em destitueixis". En la seva opinió, "als altres pobles els van enganyar, que ara no són pobles com és Canejan i és Bausen. Ara són pe' anties. No són..., no són res [...] No poden posar cap impost municipal, no poden fer res perquè això ho fa l'Ajuntament de Vielha. [Les muntanyes comunals] els hi deixen administrar a ells, però els que riuen són uns altres. Han perdut la personalitat" [PNC]

allunyar l'àmbit de presa de decisions, l'autonomia que havien gaudit els pobles per gestionar els seus recursos econòmics ja havia quedat constrenyida des de molt abans amb el canvi de l'estatut de les muntanyes comunals, al mateix temps que les successives lleis municipals havien limitat també la participació dels habitants en els òrgans locals.

Al llarg d'aquest segle només s'han celebrat assemblees veïnals en ocasions molt excepcionals. Les reunions consistorials han estat generalment públiques, però l'assistència dels veïns, sense tenir una capacitat d'intervenció reconeguda, ha sigut sempre molt minoritària. Les fusions municipals va ser el darrer moment en què, d'una manera relativament estesa, els ajuntaments van voler comptar amb el suport de la població local⁴³. No obstant això, fins a les últimes dècades, els veïns no havien deixat mai de celebrar reunions periòdiques per gestionar els aprofitaments comunals. Les comissions formades a cada poble per administrar les seves dules constituïen una hierència dels antics *consells* locals. Els ajuntaments no només atorgaven a aquestes instàncies una competència plena per organitzar els aprofitaments sinó que els hi oferien alhora un recolzament decisiu davant dels òrgans governamentals i dels serveis forestals. Les reunions celebrades pels ramaders locals, a més, proporcionaven als consistoris un marc propici per vehicular les demandes dels veïns⁴⁴. L'abandonament de l'activitat agrària, no obstant, va anar restringint gradualment la representativitat de les comissions.

Dels terçons a les mancomunitats

L'especificitat que van mantenir fins al segle passat les institucions supralocals araneses ha fet que la vall hagi estat presentada habitualment com a "*una veritable república independent*" (Cau-Durban, 1880:177; Márquez, 1878:37). Si bé és cert que l'Aran va disposar des del segle XIII d'òrgans de representació a nivell de tota la comarca i que té, per això, una llarga tradició d'associació entre els pobles que la integren, la capacitat política que van arribar a tenir aquests en el passat ha estat molt sovint sobrevalorada.

Els propis privilegis de la *Querimònia* van ser reconeguts per Jaume II davant d'un grup d'habitants de la vall que actuaven com a comissionats pel conjunt de les universitats araneses⁴⁵. El document limitava les facultats de les institucions que existien

43. "Va arribar un moment que tant [es pressionava] que vem fer reunió de poble i els hi ho vem dir: 'Bueno, què us sembla?' [...] Allò era una cosa extraordinària, perquè prendre una decisió d'aquestes és una responsabilitat molt gran. [Però, fora d'aleshores] de reunions no se n'ha fet mai cap aquí" [PNC].

44. "[Per] aquest contacte amb els veïns servia molt una reunió o poques reunions que es feien cada any els veïns quan llogaven els pastors i quan rendien comptes per pagar els pastors. Llavors hi havia en cada poble una comissió ganadera, que es deia, i clar, tots els veïns anaven a la comissió ganadera i es parlaven. I entre ells ja deien: 'Home, ara necessitariem de fer aquesta cosa [...]. A veure alcalde si mos fas això'. [L'alcalde], com que era ganader, hi assistia" [SNV].

45. "Van comparèixer Guillem Arnau de Montcorban, cavaller; Joan de Casarrib; Ramon Arnau de Castellars; Guillem de Santa Maria de Cap d'Aran; Guillem Muntaner, de Puig; Bernat de Castell de Vaquèsra; Sanç de Canal, de Canejallo, procuradors i síndics de tots els homes i de les universitats de la nostra Vall d'Aran, pregant amb insistència i suplicant humilment, tant en nom d'ells

a nivell comarcal "des de l'inici fins avui". Els còsols, com a comissionats de les universitats, es reunien per designar anualment els membres de les Corts, les quals tenien com a objectiu "regir i encarregar-se dels afers de la gent de la vall i tractar, si fos necessari, amb el castellà [...] i ordenar les càrregues, les exaccions i els afers de l'esmentada vall". La reincorporació als dominis de la corona catalana va comportar que els representants de la vall passessin a anomenar-se procuradors, jutges de pau o consellers (i la seva assemblea es denominaria, des del XIV, Conselh Generau), alhora que veien restringir les seves anteriors facultats en l'administració de justícia i la defensa del territori en passar aquestes a ser una competència del batlle general (*baile*), com a delegat reial.

Els estudis històrics situen també en el temps anterior a la *Querimònia*, a principis del XIII, la divisió de la vall en terçons, cadascun dels quals estava regit per un batlle propi. La primera documentació relativa a aquestes divisions administratives esmenta l'existència de tres terçons: Garòs, a la subcomarca del Naut Aran, que comprenia les universitats d'Arties, Bagergue, Cap d'Aran, Garòs, Gessa, Laspan, Pujò, Salardú, Tredòs i Unha; Vielha o Romincosa, al Miei Aran, amb Arròs, Aubèrt, Betlan, Betren, Casarilh, Casau, Casteth, Escunhau, Gausac, Mont, Montcorbau, Santa Gèmma, Sant Germés, Vielha, Vila i Vilac; i Bossòst o Lairissa, al Baish Aran, format per Arres, Arró, Bausen, Begòs, Benòs, Bossòst, Canejan, Les, Sant Vicenç, Sentels i Vilamòs. Els tres terçons inicials van desdoblarse en sis durant el segle XVI (Pujòlo i Arties, Vielha i Marcatosa, i Lairissa i Bossòst), conservant la mateixa denominació i demarcació fins al XIX (Boya, 1988:228)⁴⁶.

Un privilegi atorgat al 1456 fixava el funcionament dels *conselhs de terçon*, els quals quedaven integrats pels còsols de les universitats que en formaven part i es reunien fonamentalment per triar els seus representants al Conselh Generau de la vall (tres magistrats per cada terçó). Durant el segle XVI, paral·lelament a la subdivisió dels terçons, va produir-se també una modificació en la composició del Conselh Generau. Aquest passava a ser integrat per sis *conselhèrs* i sis *proòms*, elegits per les respectives assemblees de terçó, els quals tenien com a funció principal la defensa dels privilegis de la vall i actuar en representació seva. Els acords del Conselh Generau havien de comptar amb el vot favorable dels delegats d'un mínim de quatre terçons.

com en el de les comunitats, que les seves llibertats, franqueses i immunitats i consuetuds observades a l'esmentada vall durant llarg temps pels nostres predecessors, ens dignèssim confirmar-los-les per la nostra benignitat reial".

46. El terçó de Pujòlo comprenia els pobles de Bagergue, Gessa, Salardú, Tredòs i Unha; el d'Arties, Arties i Garòs; el de Vielha o Castièro, Betren, Casau, Casarilh, Escunhau, Gausac i Vielha; el de Marcatosa, Arròs, Aubert, Betlan, Mont, Montcorbau, Vila i Vilac; el de Lairissa, Arres de Sus, Arres de Jos, Arró, Begòs, Benòs, Vilamòs, i, des del segle XVIII, s Bòrdes; i el de Bossòst o Quatre-Lòcs, Bausen, Bossòst, Canejan i Les.

La reforma administrativa que va pretendre imposar Juan Francisco de Gracia a principis del XVII va quedar força restringida a conseqüència de l'oposició que van mostrar els representants aranesos a les pretensions reials. La missió d'aquest visitador consistia en codificar el dret públic aranès i introduir-hi algunes modificacions per evitar conflictes competencials, afavorir el manteniment de l'ordre polític i reforçar el paper de l'administració reial a la vall (Poujade, 1993:2). El canvi més important que s'introdueix amb les *Ordinaciones* va afectar el sistema d'elecció dels *conselhèrs*, el qual va passar a fer-se per sort. El procediment, anomenat *insaculació*, consistia en introduir unes boletes (*redolins*) amb el nom de les persones que es consideraven aptes per ocupar un càrrec, a l'interior d'una bossa diferent per cada poble⁴⁷. Aquestes bosses es ficaven després dins d'unes altres més grans que portaven el nom dels terçons corresponents. Cada any, el diumenge abans de Tots Sants, el Conselh Generau es reunia a l'església de Sant Miquèu de Vielha i es feia treure a un nen un *redolin* de cada bossa de terçó, seguint un torn de pobles descrit escrupolosament a les mateixes *Ordinaciones*, d'on sortien els noms dels nous *conselhèrs*⁴⁸.

Juntament amb els sis *conselhèrs*, la reforma administrativa mantenia la presència dels *proòms* (elegits per votació als *conselhs* de terçó) i introduïa la figura del Síndic Generau (o procurador), triat també per *insaculació* d'una única bossa per tota la vall de forma alternada entre els terçons⁴⁹. Per tal de poder ser elegit membre del Conselh Generau calia ser veí de la vall, tenir més de 36 anys i haver estat cònsol de vila com a mínim durant un any. Alhora, va fixar-se un termini de tres anys per poder tornar a ocupar un mateix càrrec i d'un any per ocupar-ne qualsevol altre. Les reunions, que se celebraven a la plaça d'Arnals de Vielha, havien de ser convocades pel Síndic a iniciativa pròpia o quan ho sol·licitava un mínim de sis membres del Conselh. Els afers que s'hi tractaven havien de ser discutits i acordats prèviament als *conselhs* de terçó, que aplegaven tots els còsols dels pobles respectius sota la presidència del *conselhèr* corresponent, a través del qual les resolucions eren elevades a la seva deliberació definitiva per part del Conselh Generau. En aquest òrgan, *conselhèrs* i *proòms* havien de

47. Tot i que cal una recerca documental més aprofundida, sembla que l'acompliment de les funcions de representació veïnal podria haver estat organitzat de forma rotativa, mantenint una certa similitud formal amb l'anomenat "sistema de cargos" de les comunitats andines i mesoamericanes (cf., per exemple, Fuenzalida, 1976 o Carrasco, 1961). Això és el que es desprèn d'alguns capítols: "Que ningú se pugui *insacular* en la bossa de conseller a menos que no sigui cònsol en cap excepte que no hi hagués còsols en cap *insaculats* o per *insacular-se*, que en tal cas puguin los probomens mitgers amb vot i parer de la vila" (Vilac). I també: "Que qualsevol [que] s'*insacularà* per ser conseller i que no sia estat cònsol segon o tercer, hagi de tornar a dits càrrecs després de ser estat conseller" (Arties).

48. Les bosses per l'elecció dels càrrecs del Conselh Generau es dipositaven en una arca dins de l'Armari des Privilegis dera Val, a la sagristia de l'església de Vielha, en el qual hi havia arxivats també els documents dels privilegis, el segell de la vall i els llibres d'actes. L'arca estava tancada amb tres claus, de les quals una estava en poder del governador i les altres dues, alternativament, dels *conselhèrs* de dos terçons.

49. Fins al 1616, el *conselhèr* de Pujòl era qui presidia i convocava les reunions del Conselh Generau, rebent el nom de *prior* (Gracia, 1793:96-97).

votar seguint les instruccions del corresponent *conselh de terçon*. Mentre duraven les reunions del Conselh Generau, els seus membres s'allotjaven a la Casa dera Val (on actualment hi ha la seu de l'Ajuntament de Vielha).

El Síndic Generau tenia funcions executives en la gestió dels béns, rendes i obligacions fiscals de la vall, n'era el seu representant en plets i altres afers i, sobretot, havia de vetllar per l'observança dins de la comarca dels privilegis atorgats i de les Constitucions de Catalunya per part de l'administració pública⁵⁰. Cada any, a més, havia de rendir comptes de la seva actuació davant d'una comissió específica. Les convocatòries ordinàries del Conselh Generau estaven restringides a ocasions com el jurament del governador i del jutge reial, les visites oficials, la petició de privilegis o la taxació de preus i salaris.

Malgrat la representativitat de què gaudien les institucions araneses, la seva efectivitat real estava constrenyida per un àmbit d'actuació molt restringit. Per un costat, les comunitats locals, a través dels seus òrgans de govern, no van arribar a perdre en cap moment la capacitat de gestionar per compte pròpia els productes de les seves muntanyes, administraven justícia en moltes qüestions de fet (com les relatives als desllindaments i servituds que afectaven els comunals o les injúries lleus) i inclús, en la pràctica, van mantenir fins al XIX la facultat d'acordar pactes per l'aprofitament compartit de pastures amb els pobles situats a l'altre costat de la frontera (tot i que havien de comptar amb l'aprovació governativa) (cf. Roy, Sirat i Uroz, 1988). Les capacitats del Síndic i del Conselh Generau, no obstant, estaven encara més limitades per les competències de la jurisdicció reial⁵¹.

A principis del segle XIV, Jaume II va establir una batllia general a l'Aran. Les funcions del *baile* o castellà, que fins al 1616 residia a Casthèt-Leon, se centraven en l'administració de justícia, la recaptació dels tributs i el nomenament dels batlles de terçó, pel què no es limitava a actuar com a un mer representant reial sinó que constituïa l'òrgan suprem de control del territori (Reglà, 1951:275). La confirmació dels privilegis va comportar que es transferís als batlles algunes facultats que fins llavors havien estat privatives dels cònsols. Aquests, per exemple, no podien destruir per iniciativa pròpia les construccions aixecades en les terres comunals, havent-se de limitar a denunciar-ho als batlles. Igualment, la imposició de penes quedava reservada com a una competència exclusiva de la jurisdicció reial. Malgrat que el nomenament dels batlles de terçó tenia un

50. En particular, els tractats de lligues i patzeries, com a convenis transfronterers de pau i de comerç, constituïen un afer de vital importància pels habitants de la vall, a causa de la seva situació geogràfica, pel què la seva defensa per part de les institucions araneses va centrar bona part de l'actuació d'aquestes davant de la força creixent dels poders centrals (Poujade, 1993).

51. Vidal sosté justament la hipòtesi contrària. Segons aquest autor, referint-se sobretot a la situació anterior a la reforma del XVII, "ens trobem [...] amb un sistema polític on les institucions 'de la terra' controlen les institucions de l'administració reial" (1991:194).

caràcter vitalici, a la llarga van esdevenir càrrecs hereditaris, quedant vinculats, com a privilegis, a algunes famílies (Valls i Taberner, 1964:163).

A partir de les *Ordinacions*, la figura del governador és la que assumeix la representació reial a la vall. Aquest era el cap de l'administració civil, militar i de justícia, i comptava amb un jutge ordinari com a assessor, el qual havia de pronunciar les sentències civils o criminals i ratificar els actes de justícia del governador. Als terçons, l'autoritat seguia a mans dels batlles, als quals eren els encarregats d'executar les ordres del governador i del jutge i comptaven amb representants en cada poble. Malgrat dependre directament del rei, el governador, en prendre possessió, havia de jurar que observaria i faria respectar els privilegis de la vall i les Constitucions de Catalunya. El jurament es feia davant del Conselh Generau al monestir de Mijaran. Periòdicament, cada tres anys, o sempre que fos requerit pels *conselhèrs*, havia de donar compte de la seva gestió. Alhora, el governador assistia a l'elecció anual dels *conselhèrs* i els hi prenia jurament⁵².

Amb tot, com afirma Comet (1929:112), malgrat que les *Ordinacions* semblen marcar el punt àlgid de la doble organització administrativa de la comarca (la dels representants reials i la dels mandataris de les comunitats locals), a mesura que es desenvolupa l'Estat unitari a Espanya amb un poder central ascendent, l'antiga organització va desapareixent poc a poc per donar lloc a una administració anàloga a la de la resta de províncies. La influència del governador va acabar per destruir les facultats del Síndic, el Conselh Generau i els terçons. No obstant, aquests òrgans no havien arribat a gaudir mai d'un poder executiu independent a la jurisdicció reial i la seva capacitat política residia, de fet, en actuar com a instàncies de representació i, en el cas del Síndic, a vetllar per l'observança dels privilegis i les llibertats⁵³.

El decret de Nova Planta del 1716 no va abolir l'ordenament de la vall que havia estat codificat un segle abans a través de les *Ordinacions*. Segons Mercader (1952), la no integració de l'Aran al corregiment de Talarn va respondre en un primer moment a interessos de caràcter estratègic (la necessitat de mantenir Castèth-Leon com a una plaça militar forta donada la peculiar situació geogràfica de la comarca) mentre que, després de la invasió anglo-francesa del 1719, Felip V va optar per ratificar l'anterior organització. Aquesta particularitat administrativa, que permetria el manteniment de les anteriors institucions de la vall fins al XIX, va produir-se inclús en contra de la voluntat dels

52. Segons Poujade (1990:26), les *Ordinacions* haurien codificat la coexistència de dos tipus de poders que defensaven interessos contradictoris, els quals, en el seu funcionament, es limitaven l'un a l'altre.

53. Com diu Soler i Santaló, el càrrec del Síndic Generau "venia a ésser un xic semblant al Justícia Major d'Aragó, y per això se'l vegé en algunes ocasions posat al front de la Vall pera resistir les sobranes disposicions dels monarques atentatòries als Privilegis de la comarca" (1906:87). Les seves atribucions, doncs, s'aproximaven més a les d'un Síndic de Greuges que no les d'un President republicà.

propis representants aranesos, els quals preferien integrar-se a la demarcació de Talarn per escapar a les extorsions del governador general, tal i com van expressar davant del Consejo de Castilla. Tot i que els monarques borbons van reconèixer com els seus antecessors els privilegis de la vall, les prerrogatives del Conselh Generau van quedar en la pràctica molt disminuïdes davant del poder creixent del governador (Lladonosa, 1967:49), el qual va passar al 1726 a presidir-ne les sessions.

Malgrat que es mantenia formalment vigent, el Conselh Generau havia perdut en principi el XIX la seva efectivitat real. Un decret de la reina regent va suprimir al 1834 el Conselh (quan feia set anys que aquest havia celebrat la seva darrera sessió), amb el què la vall va quedar integrada, l'any següent, a la província de Lleida i, amb això, a l'estructura administrativa comuna de l'Estat. La desaparició de les antigues institucions no va suposar, però, la fi de la llarga tradició associativa dels pobles de la vall. A partir de la constitució dels ajuntaments com a nous ens locals, els representants municipals van seguir reunint-se a Vielha cada cop que ho requeria la resolució d'afers comuns i, sobretot, com a un òrgan de pressió davant de les amenaces dels poders centrals en contra dels interessos locals. Les assemblees d'alcaldes no van arribar a gaudir mai d'una capacitat jurídica reconeguda però van mantenir vigent la representació comarcal⁵⁴.

La formació de diverses mancomunitats de serveis a partir del segon quart d'aquest segle donaria lloc a un major grau d'institucionalització administrativa a nivell de tota la vall. En aquesta direcció van constituir-se tres mancomunitats: Forestal (1926), d'Assistència Sanitària (1964) i Contra Incendis (1965). A diferència de les institucions històriques, les mancomunitats tenien com a finalitat la gestió en comú de determinats serveis locals que dificultaven una administració per separat (Liesa, 1965:24). No obstant, en tant que agrupacions voluntàries de municipis, no tots els ajuntaments van incorporar-s'hi des d'un primer moment.

El moviment municipalista, juntament amb la presa de consciència de pertànyer a una col·lectivitat diferenciada dins de Catalunya per part d'alguns aranesos residents a Barcelona, va generar durant el període republicà una primera acció reivindicativa en

54. Aquestes reunions van celebrar-se des de mitjans del segle passat. La defensa dels privilegis va ser un motiu freqüent de convocatòria: l'exempció del paper segellat (al 1863, 1932 i 1958) o la lliure disposició dels veïns a beneficiar-se dels comunals (al 1864 i 1933). El desenvolupament econòmic de la comarca també havia motivat reunions i la constitució de comissions per negociar amb els organismes governamentals (per la sol·licitud de millores viàries, per exemple). Almenys en tres moments va intentar donar-se entitat jurídica a l'assemblea comarcal. Al 1926 va procurar-se que l'"Assemblea de Alcaldes de Vielha" tingués un caràcter oficial en substitució de l'antic Conselh Generau, alhora que es proposava mancomunar l'aprofitament de les muntanyes i establir un servei per treure la neu de la carretera durant l'hivern [LAVOS, 31.1.1926]. Al 1958 va impulsar-se la idea de "constituir una entidad de carácter supramunicipal, de carácter económico, única y exclusivamente para dignificar y estimular a sus habitantes, crear riqueza y fomentar los intereses del valle" [LABAU, 26.4.1958]. Finalment, al 1973 va discutir-se la proposta de formar una "mancomunidad municipal voluntaria de servicios múltiples [...] a causa de las grandes modificaciones del mapa municipal del valle y de la rápida evolución y aparición de otras necesidades de ámbito común que sólo con la asociación de esfuerzos y recursos pueden resolverse" [LABAU, 29.9.1973].

favor del restabliment de l'antiga organització administrativa⁵⁵. No obstant, les demandes no van ser ateses i l'Estatut del 1932 no va reconèixer cap de les particularitats araneses. No és fins als anys setanta, arran del moviment associatiu veïnal, quan es torna a reivindicar un tractament diferenciat per la comarca dins la nova ordenació de l'Estat⁵⁶. L'Estatut d'Autonomia aprovat al 1979 recollia, juntament amb una declaració favorable a la protecció de la llengua aranesa, el reconeixement de l'organització històrica de la vall⁵⁷.

En compliment del manament estatutari, el Parlament de Catalunya va aprovar al 1990 la *Lei de Regim Especial dera Val d'Aran* que té com a objectiu restablir i actualitzar l'organització administrativa tradicional de la comarca, com a "un acte de reparació històrica". La llei restitueix la institució del Conselh Generau, com a òrgan principal de govern, format per un total de tretze membres. Els *conselhèrs* són elegits cada quatre anys per sufragi universal prenent com a districtes electorals les demarcacions dels antics terçons (amb un nombre variable d'entre un i quatre representants per circumscripció en funció del seu volum de població) i, entre ells, escullen un Síndic Generau que presideix el Conselh. Aquest marc institucional faculta per primer cop a un òrgan representatiu a nivell de tota la vall per assumir competències en l'administració de alguns recursos i serveis. No obstant, la llei només atorga al Conselh competències plenes en política lingüística i cultural, mentre que en la resta d'àmbits (i el propi finançament dels serveis) l'obliga a dependre dels traspassos que li delegui o li assigni la Generalitat⁵⁸.

8.2. EL POBLE COM A ENTITAT CORPORATIVA

De la mateixa manera que els pobles aranesos no han estat històricament només el resultat d'un patró de poblament agrupat, la pertinença a les comunitats locals no es

55. L'Ajuntament de Bausen, per exemple, donava el vist-i-plau al projecte d'Estatut d'Autonomia del 1931 "*haciendo constar que al elaborar la constitución definitiva se tengan en cuenta los usos y costumbres y privilegios del Valle de Arán que queremos sean respetados*" [LABAU, 19.7.1931].

56. Es també en aquesta època quan es constitueix la Fundació Museu Etnològic dera Val d'Aran (1974) i apareixen les primeres publicacions escrites en la variant aranesa del gascò.

57. En concret, l'article 3.4 declara que "*la parla aranesa serà objecte d'ensenyament i d'especial respecte i protecció*", mentre que la Disposició Addicional Primera diu el següent: "*En el marc de la Constitució i del present Estatut seran reconegudes i actualitzades les peculiaritats històriques de l'organització administrativa interna de la Vall d'Aran*". El procés de normalització lingüística de l'aranès ha estat estudiat per Viaut (1987), mentre que una diagnosi sociolingüística pot trobar-se a Climent (1986).

58. Segons l'article 20.3 de la llei 16/1990, "*la Generalitat ha de cedir al Conselh General competències i serveis almenys sobre les matèries següents: ensenyament; cultura; sanitat; serveis socials; ordenació del territori i urbanisme; turisme; protecció, conservació i administració del seu patrimoni històric i artístic; protecció de la natura, muntanya i vies forestals; agricultura, ramaderia, pesca, caça i aprofitaments forestals: salvaments i extinció d'incendis; joventut; oci i temps lliure; esports; medi ambient; recollida i tractament de residus sòlids; salubritat pública; carreteres locals; transport interior de viatgers; artesanía*".

restringia a ser solament un factor d'identificació personal derivat de la proximitat residencial o de la intensitat de les relacions socials locals. El poble era una instància política fundada sobre l'articulació dels grups domèstics i la seva organització tenia com a finalitat garantir la gestió col·lectiva de part dels recursos productius.

A l'Aran, el veïnatge havia constituït en el passat un sistema complex de drets i obligacions amb les comunitats locals (Redclift, 1974:203), que estava mediatitzat a través de les cases i restringit, a més, a alguns grups domèstics. En el marc jurídic actualment vigent, ser veí es reconeix com a un atribut personal derivat del sol fet de la residència en un municipi de la comarca. No obstant, l'extensió en els últims temps d'un discurs nacionalitari que confereix el rang de categories d'adscripció a factors com el lloc de naixement o la pertinença a una casa hereta, fins a cert punt, els mecanismes d'una formació social en la qual aquests havien estat els vincles principals entre els individus dins d'un sistema polític de caràcter corporatiu.

Ser veí

Els pobles aranesos no eren agrupaments socials informals sinó entitats polítiques estructurades i tancades. La pertinença dels individus a una comunitat local estava vehiculada a través de les cases. Així, només els membres de les cases d'un lloc podien gaudir dels beneficis productius que oferien els béns comunals. Juntament amb els mitjans de producció controlats directament pels mateixos grups domèstics, l'accés als recursos de propietat col·lectiva s'obtenia per mitjà de la vinculació que unia les cases amb l'organització comunal.

La pertinença al comú suposava poder gaudir de determinats drets els quals, igualment com els deures que aquesta comportava, estaven regulats específicament pels capítols de vila i eren administrats pel *consell* local. El més important era la possibilitat de beneficiar-se dels béns comunals: poder dur el bestiar a pasturar, segar herba als pasturatges de muntanya i collir fulla per mantenir els animals durant l'hivern, tallar la fusta necessària per la construcció i la reforma dels habitatges i les bordes, fer llenya, fer ús de l'aigua pel reg o poder adquirir erms dins del terme per transformar-los en terres de conreu, entre d'altres. L'arrendament d'alguns establiments locals (els molins, forns, carnisseries o tavernes), igualment com els treballs en l'explotació forestal, havien estat restringits fins al segle passat als membres de la pròpia comunitat. Alhora, el grup domèstic també accedia als elements que es derivaven de la gestió col·lectiva de l'aprofitament dels pasturatges i boscos, podia fer ús de la infraestructura productiva comunal (camins, ponts, canals de regadiu, etc.) i, sobretot, es beneficiava de l'organització col·lectiva de la pastura estival.

A canvi d'aquests drets, les cases havien d'acomplir un conjunt d'obligacions amb la comunitat local. Tot i que les pastures i la fusta sobrants podien aportar ingressos més o menys importants pel finançament del comú, els dèficits havien de cobrir-se amb aportacions veïnals. En finalitzar el seu mandat, els cònsols estaven obligats a presentar al *consell* l'estat de les finances locals que havia resultat de la seva administració i aquest delegava la supervisió en un *oïdor de comptes*. La diferència entre els ingressos i les despeses es cobria per mitjà d'un repartiment que s'anomenava *talha*⁵⁹. A Gessa, al primer terç del segle passat, el dèficit es dividia entre les cases del poble, les quals estaven agrupades en set categories a les què s'assignava una càrrega impositiva diferent (Moga-Pont, 1936:115). No obstant, alguns pobles havien estipulat que el repartiment no fos proporcional i afectava a tots els grups domèstics de la mateixa manera⁶⁰. Juntament amb les contribucions en diners, la pertinença al poble comportava també l'obligació de participar en els treballs comunals a través de l'assistència als *vediaus* i de les prestacions de serveis que s'organitzaven per torn. Els capítols de vila fixaven, finalment, d'altres deures als quals estaven subjectes els veïns en relació amb l'aprofitament dels béns comunals i amb el manteniment de l'ordre dins del poble. En aquest sentit, totes les ordenances locals contempnen l'obligació de denunciar aquelles actuacions que podien encobrir un ús indegut dels recursos comunals o la violació de la propietat particular, atribuint als veïns una tasca de vigilància mútua⁶¹.

L'organització comunal, en qualsevol cas, no tenia com a objectiu fer front a les necessitats individuals sinó a les domèstiques. No eren els individus com a tals els qui estaven subjectes a aquest règim de drets i deures amb la comunitat local sinó que la seva participació responia al fet de ser membres d'una casa. La casa constituïa la unitat de recompte social i és a través dels seus representants (els *caps de casa*) com el poble organitzava els seus òrgans de gestió política. Així, són les cases allò que es comptabilitzava en l'assistència als *vediaus*, el què s'alternava en les *guàrdies*, el què podia beneficiar-se dels recursos comunals i el què estava facultat per intervenir en la

59. El mateix nom de *talha* s'aplicava als bastonets que servien per portar el compte dels articles fiats pels taverners i carnisers. Com explica Condó i Sanbeut, "prenen un bastó d'un pam de llarch, poch més ò menos, l'asclen en dos bocins iguals, y'n donen un á sos parroquians, quedantse l'altre ells. Quan aquells van á comprar sense diners, se n'emporten la part de la talla que sempre està en son poder, y l'entreguen al taverner ò carnicer, qui, unintla ab l'altre part que penja en sa botiga, hi fa una hoca: per cada unitat de mesura ò de pes [...] en les dos parts de la talla [...]. D'aquesta manera, si'l comprador fa l'ull viu, may lo poden enganyar" (1896:229).

60. Un capítol d'Arròs e Vila aprovat al 1766 fixava "que per a sempre s'obliguen a pagar la talla i mals que paguen i payaran los dits pobles tois per igual part, això és que tant en pagarà lo més pobre que habitarà en dits pobles com lo més ric, com ja era costum immemorial en aquesta universitat".

61. Així, per exemple, a Vilac hi havia el següent capítol: "Que qualsevol home de consell que trobarà a alguna persona carregada de garba de blat o mill o herba a la nit, [que] l'hagi de denunciar als cònsols". Igualment, a Arròs e Vila d'havia capitulat que "qualsevol prohòb: hòmens de consell que encontrerà que ningun individu carretja llenya verda de roure o altres arbres vedats [...] o que sapiga que algun individu s'hagi tallat en lo referit terme propi, si se li prova que no lo denuncia serà castigat".

presa de decisions a nivell local⁶². El poble esdevenia una entitat política fundada sobre l'articulació dels grups domèstics en l'esfera local i la categoria de veí estava assignada als seus representants.

Les facultats polítiques i econòmiques que conferia el veïnatge es transmetien a través dels mecanismes del sistema d'herència juntament amb la resta d'elements materials i immaterials que conformaven el patrimoni familiar (cf. Argudo, 1992). La pràctica de l'herència indivisa, així, no garantia solament la reproducció domèstica (en transferir-se d'una forma idealment íntegra el conjunt dels béns familiars d'una generació a la següent), sinó que contribuïa també a la reproducció de les comunitats locals en tant que entitats socio-polítiques.

Des de la perspectiva del grup domèstic, la indivisió del patrimoni familiar permetia la viabilitat de l'explotació d'unes finques generalment reduïdes i que havien de ser necessàriament diversificades per garantir una complementaritat de produccions. A la vegada, el mateix sistema d'herència afavoria la constitució de grups residencials complexos, els quals podien fer front amb majors possibilitats d'èxit als diferents requeriments de treball que presentava el calendari d'activitats. Amb l'apropiació particular de les terres i els prats de conreu, la regulació de la pressió demogràfica sobre els recursos més escassos de la vall quedava a mans dels grups domèstics i aquests estaven facultats per tolerar, per compte pròpia, un major o menor nombre de membres en funció dels seus interessos específics i canviants.

L'assignació dels drets veïnals als grups domèstics afavoria que el sistema d'herència tingués uns efectes reguladors similars al nivell de la comunitat local. El nombre d'entitats amb drets sobre els comunals estava, en principi, tancat. Amb el pas de les generacions, les variacions demogràfiques havien de resoldre's a l'interior de les cases ja que un sol membre, aquell qui heretava la part principal dels béns familiars, succeïria als seus progenitors també com a titular de l'estatut de veí. Tot i que, com a mínim en alguns pobles, la relativa abundància dels recursos de les muntanyes no hauria requerit d'uns mecanismes d'exclusió tan severos com els que precisaven les terres baixes, la laxitud en admetre un creixement incontrolat del nombre de veïns constituïa una amenaça pel manteniment d'una estructura socio-econòmica diferenciada i del propi ordre social.

Les ordenances que regulaven els aprofitaments comunals fixaven sempre l'exclusió dels forasters a beneficiar-se'n⁶³. Igualment com passa avui, els individus

62. Així, en les reunions del *conselh*, a banda dels cònsols i prohoms, s'hi convocava "un per casa" (o, a cops, "un per porta"). Per exemple: "Ajuntats i congregats los senyors cònsols i prohoms i demés del consell dels llocs d'Arròs i Vila i cridats un per casa essent de veïnal..."

63. Per exemple, a Vilac s'havia capitulat "que d'aquesta hora en avant la dita vila no pugui deixar fer fusta a ningun foraster en los boscos propis de dita vila"

d'altres llocs només podien gaudir dels productes dels comunals a través de contractes d'arrendament, això és, pagant una quantitat a canvi d'obtenir uns drets limitats i temporals. Es en aquest sentit que l'estatut de veí adquireix una categoria jurídica i, paral·lelament, com les pròpies universitats constituïen comunitats corporatives tancades (cf. Wolf, 1981). Ser veí, però, no era una condició que s'adquiria per mitjà del sol fet de la residència en un poble. La principal via d'accés al veïnatge era l'herència, per la qual cosa aquells que en un moment donat gaudien de l'estatut de veïns eren, hipotèticament, els successors de la comunitat originària.

La restricció del veïnatge degué promoure's des de l'interior mateix de les comunitats locals per fer front al creixement de la població en el curs del temps, ja que en quedar la vall sota la jurisdicció de la corona catalana al segle XIV aquesta havia conferit a les universitats araneses un caràcter aparentment més obert. Segons la regulació del règim comunal de boscos i pastures que va fixar la *Querimònia*, si un aranès abandonava el poble on havia nascut i es traslladava a viure a una altra població de la vall, no podia obtenir res del comú de l'última fins que hi fixava el seu domicili habitual, perdent alshores els drets de què havia gaudit al seu lloc d'origen. La vinculació entre residència i veïnatge es feia extensiva inclús als estrangers, els quals tenien els mateixos drets que la resta de veïns a partir del moment en què es domiciliaven en algun poble de la vall⁶⁴. Igualment com passa amb el funcionament de les institucions polítiques, la manca d'un coneixement aprofundit de la formació social de l'època ha contribuït a què el text esmentat s'hagi interpretat habitualment d'una forma força sesgada. Es molt probable que, com està ben documentat a partir del segle XVII, la domiciliació no pogués adoptar-se lliurement sinó que requerís del consentiment previ per part del *conselh* de la universitat corresponent⁶⁵. De la mateixa manera, el règim comunal codificat al 1313 ha estat interpretat sovint com al fonament d'un sistema social igualitari⁶⁶. L'anàlisi de la seva organització a l'època moderna i contemporània, justament, posa en evidència que l'organització comunal no només és compatible amb la diferenciació social sinó que contribueix, a més, a la reproducció d'aquesta.

64. "També concedim el capítol segons el qual és costum que si algun home de la vall marxava de la vila on ha nascut i estableix la seva residència en una altra, no pot fer ús de les muntanyes, ni dels boscos, ni dels terrenys comunals de la vila on ha nascut i d'on se n'ha anat, ni fer pasturar els seus animals, ni regar l'herba, ni talar fusta, ni explotar terres noves, fins que no tingui el seu domicili o fixi la seva residència a la vall. I si algun foraster estableix la seva residència en alguna vila rebrà la seva part comunal, com aquell qui fou i és fill d'aquesta".

65. No obstant això, hi ha documentats almenys dos processos relatius a Arties (a mitjan el XVII) i Arròs e Vila (a mitjan el XVIII) en quals els *consells* locals sol·liciten el beneplàcit dels representants reials al tancament a noves admissions. A manca d'una recerca documental més exhaustiva, és possible que aquestes mesures atemptessin en contra dels privilegis atorgats a la població aranesa i que, per això, requerissin del consentiment dels delegats de la corona.

66. Regia pressuposa aquest igualitarisme en la seva monografia sobre la baixa edat mitjana aranesa: "El règimen comunal assegurava un equitativo reparto [de les pastures i boscos] a los cuales tienen los mismos derechos todos los vecinos" (1951: 82-285).

L'afillament

Tot i que l'herència constituïa el principal mecanisme d'accés al veïnatge, les ordenances que regulaven el funcionament de les comunitats locals contemplaven, com a mínim des del segle XVII, la possibilitat d'entrada de nous membres a través d'un procediment que s'anomenava *afillament* (cf. Parain, 1979:445). La regulació normativa i la pràctica dels mecanismes d'admissió ofereixen unes possibilitats analítiques interessants ja que, a través d'elles, el poble mostra el seu caràcter corporatiu, a la vegada que posen en evidència la diferenciació social existent al si de les comunitats locals i les allunya de les lectures idealitzadores de què sovint han estat objecte. En efecte, el funcionament formalment democràtic de les institucions polítiques locals i l'aparent igualitarisme a què hauria afavorit la propietat comunal han encobert, almenys des del segle XVII ençà, una societat estamentària i estratificada. A l'interior de les comunitats locals, junt amb una distribució desigual de la propietat particular les cases també es diferenciaven entre si per ocupar rangs socio-polítics diferents en relació amb la seva forma d'integració.

Fins a principis del segle passat, la població resident a les universitats araneses s'estructurava a partir de tres categories. Els qui pertanyien a una "*casa de conselh*" estaven facultats per gaudir de tots els drets econòmics que comportava el veïnatge, això és, per beneficiar-se dels recursos comunals. No obstant, l'organització política local feia una distinció entre els veïns que havien adquirit aquest estatus per herència i aquells que hi havien accedit per admissió. En alguns llibres de capítols, uns i altres eren anomenats respectivament com a membres de les "*cases velles*" i de les "*cases noves*" (o "*modernes*") del poble. La tercera categoria estava integrada pels residents no afillats, els quals rebien el nom d'"*estadants*" i generalment se'ls assimilava als forasters. Els *estadants* no podien fer ús dels comunals i, pel contrari, estaven obligats a contribuir a les càrregues que podia fixar-los el *conselh* local.

La facultat de regular l'entrada de nous membres a la comunitat local estava a mans del *conselh*. En aquest sentit, malgrat que els cabalers nascuts al poble o els forasters havien d'acomplir amb un conjunt de requisits per adquirir la condició de veïns, la seva admissió havia de comptar finalment amb el beneplàcit del *conselh* de la universitat⁶⁷. Segons Sanllehy (1988:33-34), perquè un individu pogués ser afillat havia de reunir diferents condicions. En primer lloc, estava obligat a fixar la seva residència al

67. Com recullen les ordenances de Vilac, "*que ningún home sigui forçat a entrar en dit consell [...] fins que ell mateix es demani la plaça i aleshores sigui determinat per la junta o consell si és de profit o no i en tal cas l'admissió o repugnaran segons millor los pareixerá*". Alhora, un altre capítol del mateix poble fixava "*que d'esta hora en avant que ningún fill o filla externs puguin fer cases noves en dita vila [a] menos de pagar 40 lliures de moneda corrent a la vila i hagin de demanar llicència a la dita vila per a veure si la poden donar o no*".

poble on volia establir-se⁶⁸. En alguns llocs s'havia exigit també que comptés, com a propietari, amb els béns necessaris per poder-se sustentar⁶⁹. Els lligams de parentiu dins de la comunitat local podien ser decisius també per l'admissió. Així, els naturals del poble tenien una major preferència respecte als forasters i, entre aquests, aquells que es casaven amb una noia del poble tenien més possibilitats d'entrar que els casats amb persones alienes. També es tenia en compte la conducta personal de l'aspirant.

En qualsevol cas, l'entrada havia de comptar en darrera instància amb la conformitat unànime dels membres del *conselh*⁷⁰. Un cop admès, l'afillat havia de prestar jurament davant dels cònsols i prohoms d'observar les ordenances locals, havia de pagar la quantitat de diners que se li fixava en concepte de dret d'entrada i podia quedar obligat també a oferir un dinar o un sopar (o una quantitat variable de vi) als membres del *conselh*⁷¹. Habitualment, una part d'aquest pagament s'havia de satisfer al comptat en el moment de produir-se l'admissió, mentre que la resta quedava ajornada a terminis⁷². A través de l'afillament, doncs, les universitats disposaven d'un instrument que permetia regular el nombre de cases amb drets sobre els comunals en funció dels seus interessos (modificant i adaptant les normes d'accés).

La major o menor tolerància a l'entrada de nous veïns va anar canviant amb el temps d'uns pobles als altres, en funció de les seves conjuntures específiques⁷³. Les polítiques d'obertura als afillaments solien respondre a la necessitat d'obtenir uns ingressos més o menys importants pel finançament de la universitat i a possibilitar un repartiment menys gravós de les despeses col·lectives entre els veïns. Els límits que presentaven les terres de ribera per admetre una major pressió demogràfica convertien als comunals en l'alternativa econòmica més viable pels afillats de nou. Els capítols de

68. Per tal de limitar les sol·licituds de noves admissions, al 1701 el *conselh* de Les va acordar el següent capítol: "Que ningun habitant de Les pugui recollir en ses cases ninguna família aliena, tant de la vila que forasters, per a fer habitació fora de 3 dies: i passats aquestos tornaran a casa de sos pares si són habitants de la vila i si no són de la vila [...] existiran de la població".

69. Així, un capítol de Vielha estableix que "ni s'aculli ni s'afilli ninguna persona que no tingui casa, borda, hort, canamar: i una terra i un prat".

70. Una disposició ategida al 1762 als capítols de Vilac fixava que "en lo cas hi haurà algun del *conselh* que faltará sempre i quan volguessin afillar a algun encara que tois los demés hauran consentit en l'admissió d'aquell tal, que aquell que faltará pugui fer borrar a l'admès de l'afillatge de dita vila".

71. "Los homens que seran elegus per entrar en lo *conselh* de dita vila de Les prestaran lo jurament lo mati de Sant Joan Baptista [...] i estan obligats a jurar tois los capítols, llicis, usos i costums de dita vila, escrits i no escrits [...], i los tals entrants en lo *conselh*, essent fillis de la vila pagaran 10 francs de moneda francesa i los forasters entrants en lo *conselh* pagaran 15 francs de dita moneda". Els capítols d'Arròs, però, fixaven també un pagament per l'entrada dels hereus de cases del *conselh*: "Que qualsevol que entrés en lo *conselh* dels successors dels que ara hi són hagin de pagar 30 rals correntis".

72. Així, a Arròs e Vila va capitular-se al 1787 que "qualsevol que es volgués afillar, pagará la quantitat de 150 lliures en diner, a saber és, les dites 100 lliures les pagará a 10 lliures quiscun any fins a fi de pagar i les 50 les donará lo mateix dia [que] s'afillará, i dit capítol s'és fet per lo molt perjudicial que és a dit comú i universitats".

73. Segons Sanllehy, la política d'admissions de les universitats araneses permet distingir tres etapes diferenciades: durant el XVII; principis del XVIII hi ha una actitud oberta als afillaments; la segona meitat del XVIII és un període de tancament i es produeix una supressió de les entrades; des de finals del XVIII fins a principis del segle passat hi ha una nova potenciació de les admissions.

vila regulaven com a un dret veïnal el poder adequar pel conreu i apropiar-se de parcel·les del comú per un ús particular, les quals solien guanyar-se en detriment del bosc (o havien estat convertides prèviament en erms)⁷⁴. Generalment calia satisfer una quota a la vila a canvi de poder detentar drets de propietat sobre les artigues⁷⁵, pel què la venda de terrenys comunals, que es posaven a subhasta i s'atorgaven al més dient, oferia al comú una altra font d'ingressos important, sobretot per fer front a l'endeutament⁷⁶. D'aquesta manera, els afillaments i la venda de comunals solien ser processos paral·lels i estaven en la base del creixement demogràfic d'alguns pobles⁷⁷.

Contràriament, per justificar les polítiques de restricció a les noves admissions s'havia emprat un altre tipus d'arguments. D'una banda, el tancament de les universitats responia a la necessitat de regular la pressió demogràfica sobre els recursos existents⁷⁸. La facultat que obtenien els veïns d'apropriar-se dels comunals podia acabar amenaçant la viabilitat del sistema agro-ramader d'explotació⁷⁹. El creixement demogràfic contribuïa alhora a augmentar la conflictivitat social a l'interior de les comunitats⁸⁰. La inestabilitat política a què podia portar l'admissió de francesos com a veïns, finalment, també s'havia presentat com a justificació no només pel tancament de noves admissions sinó inclús per promoure l'exclusió dels afillats a intervenir en la política local⁸¹.

74. A Vilac, per exemple, s'havia capitulat el següent: "Que qualsevol es pugui treure artigues o bodigues en los comuns de dita vila amb pacte que no siguin en perjudici de dita vila [...]; i en cas que lo artigua o bodiga restés tres anys sense cultivar-se, quedaran a favor de la vila; i [que] de les dites artigues ningú en pugui fer prat sinó amb venda expressa de la vila".

75. Així, a Arties s'havia establert "que d'aquesta hora en avant tots los que han tret terres dels comuns hagin de pagar un sou per gali de blat de sembradura per quiscun any [...] i lo qui no voldrà pagar d'esta hora en avant no les pugui cultivar".

76. Així es justificava a Bausen el fet de procedir a la venda d'un tros del comú: "No han trobat via menos perjudicial per pagar diferents deutes a què està obligat dit comú fy en particular per pagar los gastos fets per lo diputats que són anats a Gerri [...] y de vendre a venda pura : absoluta [...] un bocí de comú erm [...] que compra dit Amiel per fer-hi una borda" [LABAU, 8.2.1818].

77. El creixement de Bossòst al XVIII, segons les respostes a Zamora, es va deure a que "los magistrados han dado ensanche vendiendo tierras yermas y muchos habitantes las han reducido a cultivos con que han podido mantenerse lo ya avocinados con los que han llegado de fuera. que los ha atraído la comodidad de gozar [a] poca costa de aguas, pastos, molinos y otras franquicias y del terreno más templado que en otros lugares del valle" (citat per Sanllehy, 1981:45).

78. En aquest sentit, al 1664 el conselh d'Arties va sol·licitar al governador general de la vall que avalés la seva decisió de no admetre nous afillaments "per no tenir terme per a poder sustentar més família de la què avui tenen". Igualment, a mitjan el XVIII, la universitat d'Arròs es dirigia al jutge ordinari amb les mateixes pretensions: "Que por causa de hallarse tan corto y pobre este terreno de Arròs y Vila por haberse poblado tanto de habitantes y micradores de esta parte de unos 30 o 40 años [...] los que aseguranamente no sirven de producto al bien común, si bien lo esterilizan y hacen pobre".

79. Les apropiacions afectaven tant els terrenys ocupats per les pastures com pels boscos. A Vilac s'havia acordat "que la vila en ningun temps pugui vendre ningun tros de bosc que hi hagi avets per a fer-ne prats o terres perquè no se desbastessin los boscos", mentre que a Arties "que per veure lo grave abús que es feia de cavat les partides dels montes i veure que los bestiaris pateixen gran dany, per així ordenem que d'esta hora en avant ningú natural ni habitant pugui treballar en lo comú de dits montes per ser cosa convenient a la vila".

80. Un testimoni reclamat pel jutge en el procés al·ludit presentat pel conselh d'Arròs e Vila manifestava: "Le consta también que algunos de estos [afillats] por carecer [de] bienes se han abandonado y abandonan a cometer hurtos y otros excesos que han motivado perder el respeto a los justicias de dichos lugares y es cierto que los hurtos se cometen a menudo en dichos lugares tanto de garbas como de beno, hartaliza y otras cosas que ha motivado un desorden en dichas poblaciones [...] con lo que se experimenta que semejantes sujetos son muy perniciosos a la república".

81. Aquest argument va eximir-lo el conselh d'Arties al governador de la vall al 1664: "Que d'esta part de 30 anys s'hagin agregat casant-se amb filles de la present vila d'Arties gran número de francesos, los quals ja quasi venen a igualar-se i sobrepujar a ies

L'estatus que adquirien els afillats mai no quedava, però, plenament assimilat al què obtenien per herència els membres de les *cases velles*. D'una banda, aquests darrers gaudien d'algunes prerrogatives de caràcter protocolari que afectaven l'ordre d'intervenció dels assistents a les reunions del *conselh* i a la disposició dels representants de les cases en diferents actes veïnals. Igualment, l'afillament no facultava als admesos a poder transmetre el veïnatge a través de l'herència. De tota manera, la diferència més important entre uns i altres veïns radicava en què els drets polítics dels afillats estaven molt més restringits que els de la resta ja que, malgrat que podien participar en les reunions del *conselh*, no estaven potestats per intervenir en la presa de decisions⁸². Així, si bé gaudien amb igualtat de condicions dels beneficis que reportaven als béns comuns per la seva economia domèstica, la regulació dels aprofitaments estava a mans dels membres de les *cases velles* i havien de sotmetre's als interessos d'aquestes.

Juntament amb l'herència, l'única via que garantia un accés automàtic al veïnatge pels cabalers del lloc i als forasters era el casament amb l'hereva d'una *casa de conselh*⁸³. Tot i això, malgrat que uns i altres no havien de passar les formalitats del procés d'afillament, estaven obligats a pagar a la universitat una quantitat en concepte de dret d'entrada⁸⁴. Com fa notar Sanllehy (1988:35), la facultat de poder transmetre els drets veïnals diferenciava la posició social d'homes i dones. El casament amb una pubilla convertia el marit en cap d'una casa vella però el matrimoni amb una cabalera només atorgava el dret a sol·licitar l'afillament. No obstant, com la dona no era la què actuava com a representant de la seva casa dins de l'organització veïnal, per formar una casa nova en èpoques de restricció s'admetia abans un cabaler originari del lloc que no un foraster casat amb una cabalera del mateix poble⁸⁵.

damés cases dels naturals de dita vila [...] volent-se entremetre en lo govern de dita vila [...] supliquen [...] que d'esta hora en avant ningun francès pugui prendre domicili novament en dita vila d'Arties [i també] que siguin privats los francesos i sos fills que avui dia tenen domicili en dita vila que en ningun temps siguin admesos en conselh ni en ningun càrrec de dita vila".

82. Es en aquest sentit que cal entendre la següent afirmació de Madoz: "En cada uno de los [pueblos] de este valle había un consejo particular, compuesto de los propietarios de las casas más distinguidas, que transmitían este derecho a sus sucesores" (1985:66).

83. A Vilac s'havia acordat explícitament "que d'aquesta hora en avant la vila o conselh no pugui afillar ningun foraster en cas que arribessin a fer habitacio en dita vila, a menos que no [es] casés amb filla hereva de [una] casa de conselh de la dita vila".

84. "Que qualsevol foraster o forestera que entrarà a casar-se en Vilac pagará de reconeixement i entrada 20 rals corrents" (Vilac). "Que qualsevol pubill o altra persona de dit conselh, que per lo dret d'entrada en ell tan solament pagará als senyors de vila; a saber és 4 pans, 4 mitjeres de vi i 4 lliures de formatge" (Arties). "Que qualsevol persona novelera que sigui casada si és cabaler tan forasters que de la vila pagaran per la filiació i domicili tot allò que la vila bé los pareixerà i [si] pretenen en contrari no podran per ningun terme ni necessitat participar als béns comuns de dita vila" (Les).

85. La mateixa autora elabora una hipòtesi interessant (però discutible) en relació amb el valor de la dona dins del mercat matrimonial: "La dona transmetia el dret d'afillament com una mena de dot que aportava al matrimoni [...]. En aquest fet es fonamentava la vàlua de la dona, ja que dins el marc comunal de l'economia aranesa podia ser molt més important tenir una plaça en una universitat pròspera on es pogués gaudir d'una bona extensió de boscos i pastures, sense haver de contribuir gaire a finançar l'endeutament del comú, que no pas assolir una propietat privada més important, però en una universitat pobre en recursos o endeutada. Segurament, doncs, una pubilla era valorada més pel seu origen comunitari que no pas pel seu origen familiar, mes pels comunals als quals donava accés que no pas pel patrimoni particular que aportava" (1988:35).

Contràriament, la sola compra de l'habitatge d'un veí no comportava la transferència paral·lela dels seus drets polítics i econòmics. La propietat i la residència, en aquest sentit, eren condicions necessàries però no suficients per esdevenir veí. El venedor perdia el seu estatut dins de la comunitat en transferir l'habitatge, però els seus drets no passaven de forma automàtica a mans del comprador⁸⁶. Igualment, els cabalers que rebien alguna propietat dels seus pares i pretenien fixar la seva residència al seu poble d'origen, havien de pagar l'entrada corresponent⁸⁷. Els *estadants*, finalment, eren aquells que no acomplien amb les condicions necessàries per ser afillats o els que, amb tot, no eren admesos. Aquesta condició els exclouia no només de poder participar en els òrgans polítics de la universitat⁸⁸, sinó també de poder gaudir dels seus béns comunals⁸⁹.

En definitiva, en la seva versió moderna, els *conselhs* de les universitats araneses van tendir a afavorir la diferenciació interna de la població local a partir d'adoptar mesures restrictives en relació amb l'accés als recursos comunals i per mitjà de les pròpies normes que regulaven el seu aprofitament⁹⁰. Els grups dominants en l'esfera local, a través de la seva pràctica política, van restringir cada cop més les llibertats que havien estat reconegudes amb la *Querimònia*, gestionant el patrimoni de les comunitats d'una forma oligàrquica i d'acord amb els seus interessos particulars.

La implantació del règim municipal va suposar la ruptura definitiva del caràcter tancat que havien tingut les comunitats locals araneses fins al segle XIX. A conseqüència d'aquest procés, la residència va passar a ser l'única condició necessària per poder beneficiar-se dels béns comunals⁹¹. No obstant, encara fins a mitjan aquest segle, en alguns pobles van continuar limitant-se alguns drets específics a l'acompliment de les obligacions veïnals. Així, a Vielha s'havia obligat durant uns anys a participar als vediaus si volia tenir-se dret a la quota corresponent de llenya del comú, en un moment en què les convocatòries de prestacions personals ja només afectaven als ramaders. Igualment, a

86. A Vilac s'havia capitulat "que ningú dels naturals i habitants de dita vila no pugui vendre, alienar, canviar ni permutar ninguna veïndat soia que tingui en dita vila sinó és que vengues la casa e [la] que està annexa la veïndat i en tal cas lo que la vendrà serà fora de veí i no s'admetrà més [com] a veí de dita vila".

87. A Arròs, al 1681, va afegir-se el següent capítol: "S'ha capitulat que si per cas algun dels naturals que ja són en dit consell que donessin alguna parcel·la a algun fill o filla que aquells tals hagin de pagar per l'entrada de dit consell el que sigui natural dels pobles hagin de pagar 30 rals corrents i dit dinar de còsols i probomens".

88. A Arries estíva capitulat el següent: "Que no es pugui admetre ningú dels naturals ni estadants de la vila al consell de la dita vila".

89. Al 1758, el consell d'Arròs e Vila decidia "que d'esta hora en avant que nin ún habitant ni fills ni filles que se casaran a parcel·la o bé que facin casa apart que aquell o aquelles tals los que són i seran que no puguin tenir ni tindran algun dret ni aquells puguin ni podren gaudir d'algun dret de les dites universitats sinó que se tindran com a estadants".

90. Com fa notar Sanllehy (1984:199-200), les clàusules dels capítols de vila tendeixen gradualment a dotar als còsols d'un poder decisiu quant als drets veïnals sobre les muntanyes. Així, són cada cop més freqüents disposicions com aquesta de Les: "Que ningun habitant de la referida vila pugui fer caure ningun arbre [...] en los comuns de dita vila, [a] menos de tenir llicència de los senyors del consell".

91. "Si és al padró d'habitants, és un veí del poble. Ara, si ve a passar uns dies aquí, [si] té una casa aquí i ve a passar uns dies, això és diferent [...]. El senyor que s'ha empadronat aquí té el mateix dret [com a veí] que un altre" [PNC].

la mateixa vila, només els propietaris dels habitatges (i no els llogaters) podien sol·licitar fusta veïnal per realitzar obres. Pel contrari, el mateix canvi en l'estatut de les muntanyes va comportar que es preservessin els comunals de l'apropiació particular. En el marc jurídic vigent des de finals del XIX, la venda de parcel·les del comú està completament prohibida (fora del cas de les obres d'interès general, per les quals és l'autoritat governativa qui les imposa) (Direcció General d'Administració Local, 1898), i ha quedat exclòs dels drets que antigament havien estat associats al veïnatge⁹².

8.3. LES RELACIONS VEÏNALS: HARMONIA I CONFLICTE

Si bé la condició de veí constituïa una categoria jurídica per mitjà de la qual els individus, a través de les cases, participaven de l'organització de les comunitats locals, el veïnatge conformava a la vegada un entramat complex de relacions en el qual les posicions relatives dels actors socials i la sociabilitat i els sentiments nascuts de la convivència esdevenen dues dimensions difícils de destriar. Els pobles eren entitats corporatives que estaven fundades i operaven en el terreny de la gestió dels recursos productius. Però, al mateix temps, constituïen el camp social immediat en la vida de les persones, un àmbit en el qual la interacció quotidiana que creava la proximitat residencial, l'aprofitament d'uns mateixos béns, la participació en unes activitats similars i la dependència recíproca contribuïen a què els interessos en joc es manifestessin dialècticament en termes d'oposició i de consens.

Les comunitats locals araneses no han sigut històricament agrupaments horitzontals sorgits d'una mera identitat d'interessos entre els grups domèstics. Malgrat l'abast territorial i la importància estratègica dins del procés productiu dels recursos apropiats col·lectivament, la distribució desigual dels béns de propietat particular diferenciava les cases entre si. Les posicions socio-econòmiques, a més, estaven reforçades per una també diferent capacitat política en la gestió dels afers locals fonamentada en l'antiguitat i en la forma d'integració a la comunitat. En la pràctica, aquestes jerarquies no eren independents una de l'altra. Les cases que disposaven d'unes finques millors eren aquelles que tenien més possibilitats per garantir la seva permanència i, en conseqüència, les que acabaven per ocupar una posició oligàrquica en els òrgans de decisió. Pel contrari, la precarietat econòmica afavoria la inestabilitat domèstica i les restriccions en l'actuació política.

92. "No es pot. Es prohibut. Un terreny que sigui de l'ajuntament, que sigui bosc o que sigui només un solar, no es pot vendre [...]. L'ajuntament no pot vendre, només pot canviar [...]. Hauria anat a la presó: del comunal no es pot vendre res" [SEB]. "Quan es van fer les centrals elèctriques, llavors sí. Per interès nacional vam ser obligats a cedir el pas per terrenys municipals per fer les línies d'alta tensió, els túnels..." [MDB].

L'estructura de la propietat a l'Aran, però, no ha arribat a donar lloc, ni en el passat més remot ni en el més recent, a una societat fortament dividida i estratificada. Malgrat poder comptar amb unes condicions millors o pitjors, tots els grups domèstics havien de centrar la seva capacitat laboral en el treball agrari, mentre que l'escàs desenvolupament d'altres sectors d'activitat a la comarca fins aquest segle oferia poques alternatives de subsistència al marge de les explotacions agro-ramaderes de caràcter familiar. Davant dels constreyniments que presenta el sistema d'explotació adoptat a la vall (per la dispersió espacial dels recursos, la discontinuïtat dels requeriments de treball, la inestabilitat dels rendiments), i dels inherents a l'organització econòmica domèstica (per l'afectació del cicle familiar en la composició de la unitat de producció i consum), l'organització comunal oferia avantatges pràctics evidents. Les cases podien accedir, a través de la seva articulació, als beneficis d'un esforç laboral superior i, eventualment, complementar de forma recíproca els seus dèficits i superàvits intercanviant prestacions de serveis, per fer front així a les seves insuficiències respectives. La dialèctica entre la igualtat i la diferenciació es manifesta d'una forma permanent en l'escenari local. Es per això, doncs, que la tensió entre l'harmonia i el conflicte esdevé consubstancial a la comunitat local com a formació social.

La societat local com a *communitas*

La identitat local és un problema bàsic a l'Aran. Les funcions exercides pels pobles com a entitats polítiques han contribuït a desenvolupar un sentiment de pertinença a nivell local. El poble constitueix un factor d'identificació subjectiva i un sistema de referència que, a partir d'operar amb diferents elements simbòlics d'inclusió i d'exclusió, afavoreix la integració dels individus en el camp social (Velasco, 1988:33). Les diferències entre pobles apareixen sovint destacades en el discurs oral i són notables no només per les particularitats que es deriven de la diversitat geogràfica sinó també per variants fonètiques i lèxiques significatives (cf. Coromines, 1931, 1990). La riquesa mateixa de la toponímia configura una mena de delimitació del territori i proporciona un sistema de signes compartits que fan que un poble es distingeixi de la resta a partir d'anomenar de forma precisa tot allò que pot esdevenir un referent pels seus membres.

A l'interior de la vall, la convivència entre els pobles no ha estat sempre exempta de conflictes. Els arxius locals conserven la documentació de nombrosos litigis i processos judicials relacionats amb els aprofitaments productius i la delimitació dels termes, els quals posen de relleu que els pobles s'oposaven entre si amb freqüència (Bennassar, 1974:231). La protecció dels límits territorials apareix en molts aspectes de la vida local: l'obligació de *pagar era entrada*, l'àmbit d'aplicació dels *calhauaris*, les baralles entre joves de pobles diferents a la frontera dels seus termes o el costum de *fer la barrera*

eren pràctiques rituals que reforçaven la percepció de la jurisdicció espacial dels pobles com als àmbits propis dels individus⁹³. Les dites i sentències expressades a través de corrandes i parònims han actuat també com a elements de referència i d'identificació simbòlica (cf. Cavallé, 1985). Tots els pobles de la vall tenien un renom que servia als altres com a motiu de mofa i per subratllar la seva inferioritat, alhora que accentuava els seus particularismes respectius⁹⁴. Aquest sòcio-centrisme, que opera a partir d'un sistema d'oposicions simbòliques respecte a tot allò que pot servir per diferenciar uns pobles dels altres, i que és inculcat en el procés de socialització i actualitzat periòdicament a través del ritual, contribueix a configurar un sentiment afectiu d'identitat i de pertinença que afavoreix la integració social.

La construcció social d'una comunitat d'interessos entre els individus d'un mateix lloc no estava limitada només a un terreny estrictament ideològic. Algunes de les actuacions regulades pels capítols de vila suposaven una institucionalització de la solidaritat veïnal. Així, per exemple, en molts pobles hi havia el costum de repartir entre els veïns la carn dels vedells accidentats a la muntanya, amb el què es garantien uns ingressos a les famílies afectades eventualment per l'infortuni⁹⁵. Igualment, a Arties s'havia establert que una part dels drets que cobrava la vila a les ramades transhumants per creuar els seus comunals havia de revertir en benefici dels pobres⁹⁶.

El camp dels rituals, en qualsevol cas, era allí on es manifestava d'una forma més clara la integració veïnal, reactualitzant els vincles entre els individus en un pla comunitari per mitjà de pràctiques de fort contingut simbòlic⁹⁷. La majoria dels rituals lligats al cicle vital dels individus es consideraven com a actes familiars privats. Tot i això, part dels convidats pertanyien al mateix poble i hi assistien en representació de les

93. "[Els termes] estan marcats amb pedres i amb una creu. No es preocupi que tots els pobles saben els seus termes. Els vells. Ara potser no. Ara, lo què toca a Vielha, potser hi ha vint persones que ho saben, perquè la gent gran que ho sabien ja han desaparegut i, aquests joves, no res" [SNV].

94. Diferents elements podien servir per marcar aquesta rivalitat: la situació del poble (els de Bausen, *cernalhers* perquè s'estaven tot el dia al sol; els d'Arties, *aigualts* per les ruades), el caràcter dels seus habitants (els de Bossòst *anditos*, una mena de butifarres; els de Vielha, *gorreros*; els de Gessa, *nelets*, simples d'esperit), la seva manca de sentit comú (els de Les *corbilhuers*: volien arribar al cel fent una torre amb castells i van decidir treure els de la base per posar-los dalt; els de Betren, *mortiers*) o la seva desgràcia constant (els de Canejan, *bisholosi* perquè tenien goll; els de Betren, *eth pòble d'Israèu*) (Bouza-Brey, 1986:308; Centre de Normalisacion Linguistica, 1992).

95. Les ordenances d'Arties contemplaven "que si acàs se maltractava algun género de bestiar vacum de qui vulgui que sigui [que] es parteixi [la carn] per la vila i l'hagin de partir ais què tindran bestiar gros". Igualment, a Gessa, "en un capitol hi havia que sempre [que] espallés o prengués mal algun cap de boví de qualsevol pertinença de la vila, solament que no fos de mal contagiós, se repartís la carn per les cases taxant lo preu per car: ussera els cònsols i l'hereu encarregat. Lo depositari per Sant Muquel cobrarà de les cases i pagará a l'amo" (Moga-Pont, 1936:55).

96. "Que quan la vila ...gués alguna cosa d'alguna entrada de passatge d'algun bestiar, que no puguin deixar cosa de mal per al llibre dels cònsols; antes bé volem que de dits passatges resti algun profit per al bé comú de pobres, segons lo que es treuria de dits passatges, tant de primavera com de tardor".

97. Alguns rituals, com diu Turner, fan sorgir la imatge i viure eventualment l'experiència "de la societat com a *communitas*, *comunitat*, o inclús *comunió*, sense estructures o rudimentàriament estructurada, i relativament indiferenciada, d'individus iguals" (1988:103). En paraules de Velasco, "la festa fa societat, o almenys crea la il·lusió de comunitat" (1982:7).

seves cases, mentre que la resta de veïns podien participar-hi com a espectadors ja que una bona part d'aquestes festes transcorria en escenaris públics. Enfront de la major intimitat de les celebracions de naixement o de matrimoni, els rituals lligats a la mort tenien una dimensió més pública i l'assistència als funerals no només no depenia de què es formulés una invitació explícita sinó que constituïa una acció sociable envers a la família afectada⁹⁸.

Les festes locals eren aquelles que més participaven d'aquesta funció integradora entre els membres d'un mateix poble. En la festa major, les categories d'edat i de sexe eren les que adquirien una major rellevància, estructurant-se l'organització formal dels actes a partir d'elles, mentre que les diferències econòmiques quedaven relegades a un segon terme (malgrat que podien manifestar-se a través d'elements com la indumentària o les aportacions que feien les cases per costejar-ne les despeses) (cf. Boya, 1984).

Juntament amb les festes patronals, i fins al segle passat, les comunitats locals araneses feien anualment algunes celebracions col·lectives en les que s'afavoria aquesta mateixa integració per mitjà de la comensabilitat i la beguda. Els capítols de vila aporten algunes informacions, tot i que fragmentàries, entorn d'aquestes celebracions. Bona part de les sancions que s'aplicaven als veïns per l'incompliment de les ordenances locals eren valuades en una quantitat variable de vi o d'altres productes alimentaris que es destinaven a ser consumits pels membres del *conselh*. Igualment, els drets d'entrada a la comunitat s'acompanyaven d'alguns pagaments en espècie. Els rematants de les subhastes per l'arrendament dels establiments locals o per l'explotació dels recursos sobrants també solien oferir beguda i queviures amb la mateixa finalitat⁹⁹.

Fins al XVIII, una part de les ocasions en que s'organitzaven àpats col·lectius estaven lligades al calendari litúrgic. Així, a mitjans de segle, a Arties va suprimir-se la celebració de col·lacions a expenses del fons comunal per Tots Sants, per Pasqua i pel carnestoltes, limitant l'aportació del *conselh* a sufragar una part del vi que es consumia en plantar-se l'*haro* a la vigília de Sant Joan¹⁰⁰. Les romeries també propiciaven una redistribució simbòlica d'aliments, però el seu radi d'atracció no s'havia limitat mai a un

98. A Arròs e Vila, l'assistència als funerals havia estat obligatòria pels membres del *conselh*, els quals actuaven com a representants de tot el poble: "Que tots los del consell siguin obligats a assistir a tots los enterros a pena de 3 mitjeres de vi per cada un que no acudirà amb tal que sigui en dus llocs".

99. Com recull Bouza-Brey, aquest costum es mantenia encara en alguns pobles a principis d'aquest segle: "En toda subasta de pastos comunales, montes, etcétera, se obliga al rematante a pagar una cantidad de vino, que reparte el pueblo en tazas de plata, que se conservan en la Casa Ayuntamiento, sirviéndose el líquido en pichés de estaño. Es costumbre que tiende a extinguirse por completo, y habiendo sido general en otras épocas, hoy se conserva, que sabemos, tan sólo en Gausac y Escuniau" (1986a:311).

100. "Respecte al mal costum [que] havem trobat en l'administració del bé comú i govern de la república de fer moltes juntes a gastos nostres i de pobres, viudes i pobills, [que] solien juntar-se capellans, consels i habitants lo dia de Tots Sants i feien una col·lació a gastos del bé comú i se posava en lo llibre dels cònsols i se repartia en talla comuna; més acostumaven fer altra col·lació lo dia de Pasqua de resurrecció [...]; altra junta lo dia de carnestoltes [...]; altra junta lo dia de Sant Joan Baptista després que havien alçat lo tarro, en lo qual dia tan solarient permetem que los cònsols puguin gastar 2 mitjeres de vi [...] amb los qui faran i alçaran lo dit tarro i si més gasten [que] sigui a ses expenses".

sol poble i els productes repartits provenien d'aportacions voluntàries a títol individual¹⁰¹. No obstant això, la resta de "comestions de vila" es feien en moments significatius per la vida política i econòmica local. Una d'aquestes ocasions era el dia que es duia a terme l'últim vediau ordinari de l'any¹⁰². L'arrendament de la taverna o del molí, la contractació dels pastors, la subhasta de les herbes sobrants, el final de la temporada de pastures o l'afillament de nous membres se celebraven també de la mateixa manera. En alguns pobles s'han seguit organitzant àpats col·lectius vinculats al calendari ramader fins aquest mateix segle¹⁰³. Com la resta d'institucions comunals, les comestions de vila tenien un caràcter tancat, estant la participació restringida als caps de casa com a representants dels grups domèstics del veïnat¹⁰⁴.

La identitat local i la seva manifestació a través d'alguns rituals comunitaris contribueixen a construir una percepció de les relacions socials que encobreix sovint la tensió estructural existent dins del poble (Moreno, 1991:627). De la mateixa manera, la superposició de les relacions veïnals amb les de parentiu, a banda de les seves implicacions socials, afavoria també la creació dels ressorts ideològics necessaris pel funcionament de la vida local. A l'interior del grup domèstic, les diferències entre els individus estaven dissimulades per un model de relacions familiars que, inculcat amb la socialització, propiciava la seva participació en favor de la casa en vista d'un suposat interès col·lectiu. Igualment, en un context en què la propietat dels recursos donava lloc a una diferenciació entre els grups domèstics del poble i en el qual la gestió comunal de les muntanyes no beneficiava tothom d'una manera equitativa, la ideologia de l'harmonia entre les cases i de l'interès pel benefici comú era un element important de la

101. "La vigília de sant Martí, los pobles de Garès per amunt totes les cases porten la llet en casa del disposari los quals en fan formatge. Al ser fet lo porten al disposari de Gessa per donar lo per la caritat de Corilba. Lo dia de l'aparició de Sant Martí, 19 de juny, al sortir de missa la gent en la Planhiera se dona la caritat abundant de pa, vi i formatge [...]. Hi havia una especial devoció a Sant Martí. Al ser algun noi gravement malalt i infructuosa la medicina lo abodaven a Sant Martí prometen donar al gustave al passar per los pobles. Se pesava lo noi i se donava igual pes de blat [...]. Se segueix la costum de los de Salaràs de deixar dos picós d'estany i dues copes de plata per donar de beure en Corilba" (Moga-Pont, 1936:199-200).

102. A Vilac estava estipulat que "los que no acudirán [als vediaus ordinaris] pagaran la pena de 5 sous de 6 ardits per sou i aquestes penes es gastaran l'últim vediau de maig cada any tota la vila". A Arròs e Vila, on també va limitar-se el nombre de celebracions, va mantenir-se la del darrer vediau "Que los consols de dits llocs que ara són i d'aquí al devant seran no siguin obligats ni puguin donar als homes de dits llocs sinó tres vegades l'any a beure, [que] a saber són lo dia de Sant Miquel de setembre, lo dia de Santa Creu de maig i lo darrer dia de vediau de maig".

103. El pas per les finques del poble de la ramada que estiuava als pasturatges de Vilac durava només un dia, per la qual cosa un sol veí podia beneficiar-se dels fens: "El rei que pagava més se la queda: a Ava, a Vilac hi havia una cosa particular i és que el ramader, el subhastador, tenia que donar una ovel·la. Regalava una ovel·la a la gent del poble, i la gent del poble feien un festin amb aquella ovel·la. Es reunien tots els veïns del poble..., els homes, les dones no [en volien] cap, els hi donaven l'ovella, es compraven un bot de vi [de] 60 litres i feien una festa. Menjaven l'ovella amb arròs. En fin, se la passaven bé aquella nit. [SNV]

104. Les ordenances locals de Les van alegir al 1697 el següent capítol: "Que no puguin entrar en nostres comestions sinó los que siguin de consell, exceptat que la vila o consols d'manin a qui convinguin que sigui persona a satisfaccio i no d'altra manera, i los que no són del consell i fossin tan acretats d'entrar en nostres comestions pagaran 24 rals de plata [...]. exceptuant de les comestions com és lo dinar de la vila dels delmes, arrendament del mercat i vi, del molí fariner [...] i si se n'ha de donar als qui no són del consell terà a la voluntat de la vila i consols".

identitat local. L'extensió dels lligams de parentiu a l'interior del poble afavoria que les relacions familiars esdevinguessin un model per les relacions entre els veïns.

En el discurs dels informants, les relacions veïnals del passat són descrites reiteradament a través del referent del parentiu. Aquesta associació participa en bona mesura d'una lectura idealitzada del temps històric a través de la memòria, al·ludint a un passat difós (no especificat temporalment), a unes relacions socials també genèriques (referides sempre en tercera persona), i en oposició a la suposada primàcia de l'individualisme en les formes de vida actuals¹⁰⁵. No obstant, l'anàlisi dels elements presents en aquest discurs mostren una preeminència de la família com a model de les relacions locals.

D'una banda, el referent de la família apareix sempre per descriure les relacions entre els individus o entre les cases d'un mateix poble. Pel contrari, les relacions entre pobles diferents són qualificades amb termes oposats al model cultural del parentiu. La comunitat local es manifesta, així, com a un important element de referència en la construcció de la identitat personal. Igualment, l'al·lusió al parentiu apareix sobretot en relació amb els intercanvis de serveis en reciprocitat. Les col·laboracions recíproques entre les cases són descrites com a una categoria diferent al treball remunerat. Es parla així d'"ajuda" o de "donar un cop de mà" i formalment aquestes no responen a una devolució de donacions prèvies ni són comptabilitzades obertament¹⁰⁶. De la mateixa manera que a l'interior de la família, aquestes prestacions adopten un caràcter d'obligació en moments d'especial necessitat per part dels receptors, no requerint d'una sol·licitud formal i interpretant-se que no oferir-les manifesta una actitud poc sociable¹⁰⁷.

En qualsevol cas, l'al·lusió al parentiu pretén subratllar el vessant harmònic de les relacions veïnals. Com a metàfora, no fa referència a tot el camp de les relacions entre parents (sovint desiguals, jeràrquiques i conflictuals), sinó només als aspectes que són culturalment valorats com a propis d'aquestes (com l'harmonia, l'altruisme o la contribució al benefici comú). La ideologia del parentiu participa d'una certa funció neutralitzadora de les relacions familiars: suposa apropar un ordenament social que és desigual a un ordre que sembla néixer de la biologia i ser inalterable (Bourdieu,

105 "Hi havia molta ajuda, molta comenetració dels uns als altres. No era com ara que cada un tira a lo seu" [XNA]. "La gent eren més familiars. S'ajudaven més []. Ara, entre que la televisió ens ha tancat a casa i ens hem marginat de l'un a l'altre, estem més... separatistes, o més individualistes. No fem la vida familiar. Abans un veí era un amic, un gran amic. I ara, pues, ni els parents a vegades" [ABB]. Com afirma Redclift en relació a Vilac, "los aldeanos más viejos de Gema hablan con nostalgia de la 'aridad' y 'cooperación' que había entre los vecinos antes de que se mejoraran las comunicaciones con el mundo exterior y llegaran los inmigrantes" (1974:203).

106 "Ho tenien en un plan com de família: que el t'ajudava avui, pues l'altre dia anava l'altre i li tornava aquell favor" [RET].

107 "Hi havia un plan de família, d'humanitat. Hi era. Però hi era en un cas de malaltia, en un cas que vegis que una persona s'ha retrassat i era una persona d'una casa humil" [RET]. "La gent eren més familiars. S'ajudaven més: si hi havia un malalt, si hi havia un..." [ABB].

1991:252). A l'interior del grup domèstic, les diferències entre els individus són encobertes per aquest suposat ordre natural, aliè a les voluntats personals i imbuït per mitjà de la socialització. Utilitzar la metàfora del parentiu per qualificar les relacions veïnals participa, en certa manera, de la mateixa transposició.

En el discurs oral, doncs, la família sembla prevaler com a model de les relacions socials locals, de les relacions entre les cases: les relacions veïnals són explicades en termes de les relacions de parentiu. Tot i que remet en part a la complexitat dels lligams familiars existents a l'interior del poble (Rieu-Gout i Sauzéon-Broueilh, 1981:357), el referent de la família té una forta càrrega ideològica en reclamar com a pertanyents al parentiu aquells elements valorats com a positius i no la totalitat del seu camp d'acció. Així, la sentència "*tots erem família*", més enllà de descriure els resultats de l'endogàmia local, mostra una concepció cultural específica del parentiu i, alhora, una determinada percepció de les relacions veïnals.

L'individual i el col·lectiu

Enfront d'aquest univers idíl·lic que presenta sovint el relat retrospectiu dels informants en referir-se a les relacions locals, i malgrat l'eficàcia dels mecanismes ideològics i simbòlics en afavorir la cohesió dins del poble, l'experiència quotidiana feia aforar amb una relativa freqüència la diferenciació social existent i la confrontació entre els interessos individuals dels veïns. Els comunals no recolzaven un accés igualitari als recursos ja que, a banda de les limitacions imposades per les ordenances locals, el grau d'aprofitament dels recursos i de les instal·lacions col·lectives que podia desenvolupar cada casa depenia estretament de les possibilitats que li atorgava el seu patrimoni particular (cf. Netting, 1992). Igualment, la representativitat formal de les institucions polítiques no implicava tampoc una distribució equitativa del poder local. Es per això que, tot i manifestar la seva unitat davant de les pressions o de les amenaces exteriors, els interessos dels grups domèstics d'un mateix poble estaven condicionats per la seva posició social i la comunitat local esdevenia també, finalment, un escenari de conflictes.

Els propis rituals locals no eren solament un mitjà a través del qual la població d'un mateix lloc reactualitzava els seus vincles en un pla virtual d'igualtat i de comunitat. Al mateix temps que contribuïen a reforçar el sentit de pertinença, d'identitat davant dels individus aliens al veïnat, constituïen també una escenificació de l'estructura interna de la comunitat. Enfront de la festa major, algunes cerimònies religioses, les reunions de l'assemblea veïnal i les *comestions de vila*, en les quals els participants hi intervenien com a representants de les seves cases i no de forma individual, eren àmbits en els quals les posicions socials ordenaven l'organització del ritual.

La disposició espacial dels individus en les processons i dins de l'església no era aleatòria sinó que responia a aquest objectiu de representació social. A Vilac, segons un capítol establert al 1817, els membres del *conselh* havien d'assistir obligatòriament a les misses que se celebraven en ocasió de les festes principals i ocupar els seients que tenien assignats¹⁰⁸. A Gessa, els representants de les *cases velles* del poble tenien prerrogatives reconegudes quant a disposar d'un lloc preferent dins de l'església parroquial, a poder rebre la pau de part del celebrant abans que la resta de veïns, i a encapçalar les processons i els ofertoris¹⁰⁹. Igualment, les ordenances d'Arròs e Vila obligaven als afillats a respectar la preferència de què gaudien les *cases velles* tant en les reunions del *conselh* com en d'altres actes veïnals¹¹⁰.

En tot cas, els drets protocolàris comportaven una escenificació de les diferències socials però no atorgaven, per ells mateixos, unes possibilitats diferents en relació amb la subsistència. Pel contrari, l'estudi de la conflictivitat local posa de manifest que els afers econòmics eren els causants principals de les desavinences entre veïns. Els desacords, l'incompliment dels tractes establerts o els abusos comesos en virtut de preteses servituds acabaven sovint al jutjat, on uns veïns denunciaven als altres reclamant que, per mitjà d'una sentència, els hi fossin reconeguts i preservats els seus drets individuals encara que això pogués anar en detriment de la resta¹¹¹.

Els expedients dels judicis verbals de faltes celebrats a Bausen entre el 1880 i el 1940 permet aproximar-se, tot i que d'una manera parcial, a aquesta altra dimensió de la vida local¹¹². La lectura dels expedients judicials ofereix una imatge totalment allunyada

108. "Que en totes les festes principals en què es dirà missa de tern siguin obligats los senyors de consell a seure's cada qual en son siti a menos de legítim impediment i el que assistirà a la missa i no seureà en son siti particular [de] casa pagaran per la primera vegada un pitxé [de] vi, a la segona vegada doble i a la tercera a disposició dels senyors de consell, entenent-se que deuran anar a l'ofertori i [que] si assisteixen a son siti i no van a l'ofertori pagaran la mateixa pena".

109. Al 1744, la casa Lobató va presentar una sol·licitud a l'Oficial Eclesiàstic d'Aran perquè considerava que una altra casa volia apropiar-se dels seus drets: "La casa Lobató data de temps molt remot [...] prova sa antiguitat la preeminència que sempre ha tingut dita casa en l'església [i] igualment [ho] prova també el tenir la propietat al redol del poble [i] no tenir documents que acrediten sa adquisició". Les prerrogatives amb què comptava eren "a possir l'assiento tant d'homes que de dones i així mateix la sepultura o cas a on s'enterren [...] en l'església de Sant Pere [...], anar tant homes que les dones de dita casa primers i primeres a l'ofertori i processons com així mateix donar-les la pau o pau després dels Srs. capellans" (Moga-Pont, 1929).

110. "Que los que entraran [...] no es puguin entremetre, assentar-se ni posar-se al davant als naturals de les cases velles que ja estaven en lo consell [...], hagin d'anar al darrés de dites cases velles i altres que ja estaven en dit consell [...], hagin d'observar l'ordre acostumada segons s'és acostumat i això tant en comestions com també en l'ofertori de l'església, com també en altres parts s'havia d'observar l'ordre".

111. Obviament, no totes les desavinences acabaven al jutjat i algunes de les que s'hi tramitava es resolien amb una conciliació entre les parts abans de què el jutge dictés una sentència. Segons Madoz, que va ser titular del jutjat de Vielha a mitjan el XIX, "no hay grandes enemistades en el país [...]. Aunque entablen muchos pleitos, luego los transigen y se reconcilian las partes; la criminalidad es poca [...], siendo los delitos leves, sin que en años enteros haya heridas ni homicidios [...]. Los habitantes del Valle de Arán no tienen propensión al crimen, pasando muchos años sin que cometan uno de aquellos delitos que prueban la relajación de las costumbres hasta el último punto" (1985:66-68).

112. Els judicis analitzats són aquells que es conserven a l'Arxiu Municipal de Bausen. A banda que l'estat de l'arxiu i les vicissituds per les que ha passat amb els anys (trasllats, inundacions), les limitacions temporals dels expedients i el fet que les denúncies de major gravetat fossin resoltes pel jutjat de primera instància impedeixen una quantificació precisa de les informacions.

de l'harmonia veïnal de què parlen els informants o d'aquella que es pretén reflectir en alguns rituals locals. No tots els casos revestien una gran transcendència, però la seva relativa freqüència (una mitjana de tres a deu judicis l'any a Bausen, segons el període) es feia especialment significativa per la grandària reduïda de la població i per implicar un nombre considerable d'individus i grups domèstics (entre els litigants, els testimonis i, eventualment, els pèrits cridats a declarar al llarg dels processos)¹¹³.

Prop de la meitat dels expedients conservats a Bausen provenen de reclamacions presentades en concepte de deutes. La freqüència dels préstecs no retornats, les vendes no cobrades i els contractes agraris incomplets donen compte d'un context caracteritzat per la precarietat econòmica. L'any 1888, per exemple, un veí reclamava a un altre que li pagués 135 ptes. per la meitat del valor de tres vaques que havien mort i que aquest tenia a *gasalha*. El demandat reconeixia el deute però s'oferia a satisfer-lo pactant la retrovenda d'alguns béns immobles, "*puesto que por el presente se halla sin metálico para solventar el débito*". El propietari del bestiar només estava disposat a recuperar el capital en diners, i el procés judicial va acabar amb l'embargament i la subhasta d'un prat del demandat. De la mateixa manera, l'incompliment dels convenis d'arrendament podia comportar el desnonament dels llogaters. No obstant, quan la quantia del deute no era massa elevada (per productes prestats o per articles comercials fiats, per exemple), la sentència judicial comportava també un menor perjudici. Sigui com sigui, davant del jutjat els actors es mostren gelosos dels seus béns i s'enfronten en defensa dels seus interessos particulars.

Les demandes en relació amb la propietat conformen el segon capítol en importància en l'Arxiu Municipal de Bausen (una tercera part dels casos)¹¹⁴. A cops aquests provenien de la manca d'acord sobre la titularitat d'alguns béns que es relacionava amb l'herència, enfrontant uns parents amb els altres, o a la delimitació de les propietats contigües. La major part dels casos, no obstant, eren reclamacions per l'entrada de bestiar en finques particulars. Els camps i prats d'uns i altres veïns es delimitaven generalment entre si, per la qual cosa, durant el temps en què es consideraven vedats, aquells que volien dur bestiar a pasturar estaven obligats a vigilar-se'l. A banda de requerir el peritatge dels danys causats en els sembrats o en l'herba, els

113. La imparcialitat dels jutjats municipals es posava sovint en entredit a causa de l'entramat de les relacions de parentiu dins del poble i de la mateixa sociabilitat local. Amb una relativa freqüència, els membres del tribunal o els testimonis aportats eren recusats per la seva parcialitat manifesta. Així, per exemple, el 1929 un veí va reclamar al jutge de primera instància que substituís al titular municipal al legant que aquest tenia una enemistat declarada amb ell. El jutge de Vielha va accedir a la sol·licitud en valorar que "*el hecho de no cruzarse el saludo desde más de 10 años dos vecinos [...] no es posible en buena lógica que sin enemistad honda no podría persistir tal situación descortés después d'el tiempo transcurrido y en un pueblo cuyo vecindario, por su limitación numérica, viene forzado a una constante relación*".

114. Cal tenir en compte que la resta d'actes judicials, malgrat estar directament motivats per problemes tals com desacords familiars en relació amb l'herència, agressions o amenaces, també manifesten generalment conflictes relatius a la propietat particular.

demandants havien d'aportar testimonis que poguessin declarar que els animals estaven "abandonados sin guía ni pastor que los guardara".

En algunes ocasions, quan els danys eren de poca quantia, els demandats no exigien cap indemnització i es limitaven a posar la denúncia perquè els infractors fossin multats i per deixar-ne constància de cara a possibles reincidències. No obstant, la virulència en què desembocava aquesta mateixa falta en d'altres casos manifesta el caràcter conflictual que podien arribar a revestir les relacions entre els propietaris contigus. Al 1912, un veí de Bausen va denunciar-ne a un altre davant de la guàrdia civil perquè el dia anterior aquest li havia dit "que era un ladrón y que merecía darle cuatro tiros en la cabeza", al mateix temps que s'havia tret una pistola de la jaqueta. Segons l'atestat, "sospecha [els fet.] sean motivados a que piensa que su ganado pasa a apacentar a las fincas que su convecino tiene próximas a las de él". El denunciat, a més de negar el fet, va declarar que dies abans "le sorprendió apacentando su ganado lanar en un prado de [su propiedad]", que l'altre "al verlo ir, sacó el ganado de dicha propiedad diciéndole que se acercara que allí tenía su sepultura, diciéndole [...] que se había comido la yerba con sus animales y que la seguiría comiendo al tiempo que cogía un palo y piedras del río" i que, en optar per marxar-se'n a casa, el denunciat "le tiró piedras y se reía de él". Després d'això, va anar a trobar l'oncle del qui havia posat la denúncia perquè li digués "que no dejara entrar más el ganado en sus propiedades que de este modo se evitarían el tener disgustos".

El text d'una denúncia per lesions presentada al 1925 és il·lustratiu de la violència que podia arribar a generar el veïnatge i mostra la cara oposada de les descripcions que presenten les relacions locals com a idíl·liques i harmòniques. El demandant va manifestar que la nit abans havia anat a una borda que tenia fora del poble per donar de menjar al bestiar, i allí se li va presentar un altre veí "quién le interpeló que a partir de esta fecha no quería ver ganado alguno del declarante en su propiedad". Ell va contestar-li "que iba a calentarle las orejas y [l'altre], respondiéndole 'te guardarás muy bien', se abalanzó a él y le propinó en la cabeza un par de puñetazos que le hicieron casi perder el sentido y al caer en el suelo le siguió dándole golpes en el costado sin que pueda precisar con qué instrumento, diciéndole al mismo tiempo que si gritaba acabaría por matarle".

Entre els conflictes sobre la propietat, un nombre considerable d'expedients estava originat per discussions entorn de les servituds veïnals a què estaven subjectes les finques particulars. Les servituds de pas, que permetien travessar terrenys dels veïns per poder accedir a les finques pròpies, així com les de reg, que facultaven per creuar d'altres parcel·les amb un canal per dur-hi aigua, motivaven dissensions freqüents. Per mostrar l'existència d'una servitud, l'ús consuetudinari tenia una força legal que s'equiparava als acords signats i documentats (cf. Assier-Andrieu, 1986). Així, mentre que les pràctiques considerades com a abusives es denunciaven per evitar que adquirissin el rang d'un dret

legítim, aquells que reclamaven tenir-hi dret havien d'aportar testimonis per provar "*que han utilizado el paso desde tiempo inmemorial*"¹¹⁵.

La llei obligava a cedir pas per aquelles parcel·les que permetes l'accés més curt i un menor perjudici sobre les propietats alienes. Alguns s'emparaven en aquesta normativa per obtenir el dret a disposar d'una servitud. Una demanda del 1910 és explícita en aquest sentit. L'actor sol·licitava poder accedir a una parcel·la que tenia enclavada entre altres camps ja que "*tengo derecho a que uno de los que me circundan sea declarado sirviente*", al·legant que el pas que li corresponia afectava la propietat del demandat "*por ser la menor distancia a camino público saliendo de mi predio*" i perquè per l'altre "*no le es posible pasar por no favorecer el terreno para el arrastre de estiércol y otras necesidades que precisa*". Allí on ni l'ordenament jurídic ni el costum donaven facultats per travessar les propietats alienes, les parts afectades podien acordar l'establiment d'una servitud per mitjà d'un conveni privat¹¹⁶.

En d'altres casos, quan la servitud era reconeguda, les desavinences sorgien per una manca d'acord en la seva delimitació. Així, per exemple, al 1910 un veí reclamava ser indemnitzat per un altre a causa dels "*daños que me ha causado en mi prado llamado Plan [...] haciendo de grandes dimensiones una acequia para regar un predio de su propiedad, causando un verdadero abuso puesto que si tal tiene la servidumbre [...] no puede alterar ni hacerla más gravosa*". Igualment, al 1916 una propietària considerava abusiu que un veí emprés el dret pel seu camp per fer-hi passar bestiar, ja que la servitud admesa estava resringida a un pas de 8 pams destinat a "*las necesidades del cultivo y recolección del suyo*".

A banda dels drets de pas, que afectaven individualment algunes parcel·les, totes les finques particulars havien de deixar lliure l'entrada a la dula del poble un cop s'havien acabat els treballs de la recol·lecció. Aquesta servitud comunal també havia originat friccions en les quals alguns veïns pretenien fer valer els drets sobre les seves finques en front dels interessos col·lectius. En un judici celebrat al 1887, una propietària demandava a dos altres habitants de Bausen per haver "*introduccio sus ganados lanares a*

115. Un plet ocorregut a Gessa mostra com la intervenció dels testimonis servia sovint a aquesta finalitat. Un veí de 64 anys manifestava "*que es veritat lo expresat i narrat en dita suplica i ho deu saber [perquè] sempre ha vista de tot lo temps de son record que lo te de més de 55 anys de bona memoria i també ho ha oit a dir públicament a sos majors i mes vells de dit lloc de Gessa*" (Moga Pont, 1929).

116. L'acord establert entre dos veïns de resultes d'una demanda presentada al 1908 il·lustra la regulació dels drets de pas. "*El [...] y sus sucesores pasarán y tendrán derecho a pasar por la finca Trevis en tiempo de primavera e invierno hasta el día 25 de abril, que podrá usar de dicho derecho únicamente para estercolar y extraer la cosecha con cavallerias y la junta de vacas para los días de la crianza, no teniendo ninguno derecho a usar de dicho paso las personas que despues de llena la propiedad vanan a cultivar la finca del Pusi en la misma forma y condic[i]ones se establece para el tiempo de otoño señalándose en este periodo hasta el día primero de noviembre [...] que podrá usar de este derecho el Pusi hallándose la propiedad del Bares vacía de cosecha y, para el caso de que al llegar el tiempo oportuno el Bares no hubiese extraido la cosecha de su finca, podrá el Pusi usar de su derecho diez días antes de finalizar el día señalado tanto en esta época como en la otra*".

pastar en el prado de los denunciantes [...] sin que para ello tuviesen permiso alguno". Els denunciats van al·legar que el dia de la denúncia, el 30 de novembre, aquell prat "se encontraba libre de pastoreo por haber entrado a pastar ya anticipadamente ganado en el mismo de particulares de este pueblo y la dula vacuna de este pueblo, más que más viviendo este pueblo en comunidad y libre pastoreo entre todos los propietarios". La sentència judicial ratificava que no podia considerar-se el prat afectat com a privilegiat, "*mucho más cuando [...] resulta que dicha parte ha utilizado el derecho recíproco nacido de esa misma comunidad de pastoreo en las demás propiedades de los vecinos de Bause*".

Just un segle abans d'aquest plet, aquest mateixa servitud comunal va ser objecte d'un conflicte que havia de tenir una major trascendència a tota la vall. Al 1783, un grup de 127 propietaris de la pràctica totalitat dels pobles de la comarca va promoure un recurs davant dels representants de l'autoritat reial pel qual reclamaven poder gaudir de les seves finques d'una forma absolutament privativa. Si bé fins llavors aquest dret estava restringit a les poques parcel·les reconegudes com a *previlètges*, es pretenia fer extensiu el tancament de les propietats particulars enfront de la pràctica de l'*open field* a tots aquells que voiguessin acollir-s'hi. Com constata Sanllehy (1981:101), aquest procés era el resultat de l'especialització creixent de l'economia aranesa en la ramaderia que es dona a la segona meitat del XVIII, amb la qual els majors hisendats consideraven incompatibles alguns usos comunals amb una intensificació productiva¹¹⁷. A criteri dels demandants, el tancament dels prats i dels camps contigus als nuclis de població permetria un nombre major de collites d'herba així com una organització més rendible dels treballs agraris.

La sentència, dictada sis anys més tard, va ser favorable a la sol·licitud presentada¹¹⁸. A partir d'aleshores només es considerarien d'aprofitament comú els prats oberts, un cop dallada la primera herba, mentre que les finques tancades quedaven reservades als seus propietaris de forma exclusiva i permanent durant tot l'any. La informació disponible no permet avaluar les conseqüències que va tenir aquest procés, malgrat que Young (1970:52), a la mateixa època, constata ja l'existència d'*enclosures*. No obstant això, l'abast i els arguments eximits en la demanda són demostratius de la tensió

117. La documentació consultada per Sanllehy, provinent de l'Archivo Histórico Nacional de Madrid, apunta a que el conflicte tenia alhora algunes implicacions polítiques. Els sol·licitants argumentaven que "*se habia introducido de algunos años a aquella parte el pernicioso abuso o corruptela de que sacados los frutos de las tierras [...] hubiesen de quedar a disposición de los vecinos, así como si verdaderamente fueran de común aprovechamiento, sin poder utilizarse sus dueños, por retirarse algunos regulares o concejales y vecinos menos hacendados*" (1981:101-102).

118. "*Su Magestad y su Real Consejo [han decidido] concederles el acotamiento o vedamiento absolut de los prados inmediatos a las poblaciones de dicho valle a favor de sus respectivos dueños, que antes han acostumbrado vedarlos para la primera cosecha, los cuales pueden desde ahora en adelante usar de sus tierras de pan llevar, prados y pastos privativamente en todas las estaciones del año, no solo sembrándolas y segándolas: siempre que les acomode como hasta aquí lo han ejecutado sino también recogiendo cuantos frutos produzcan, con inclusión de las yerbas remanentes, ya sean segundas o terceras, y excluyendo de su aprovechamiento a los capitulares de los pueblos y demás concejos, todo lo cual manda su Magestad se entienda en los prados, tierras y huertas de dominio particular cercadas o que se cercaren*" [Archiu dera casa Joanichuet, doc. 49].

existent al si de les comunitats locals arran de l'organització col·lectiva d'una part del procés productiu. Així, tot i que els demandants havien argumentat que la mesura contribuiria a l'interès general de la població, l'ús privatiu només podia beneficiar en realitat als hisendats més importants, mentre que els petits propietaris veien limitar una pràctica que els havia permès fins llavors compensar els seus dèficits productius.

La dimensió operativa de la comunitat local en el camp de l'organització econòmica, els seus fonaments polítics i jurídics així com el reforçament que forneix una ideologia de mar a caràcter sòcio-cèntric, no conformaven una identitat absoluta d'interessos entre els individus i entre els grups domèstics d'un mateix poble. L'àmbit local, en definitiva, és l'escenari d'una tensió permanent entre la identitat i la diferenciació, entre l'individual i el col·lectiu, entre l'harmonia i el conflicte, que és inherent a la seva pròpia estructura i a les funcions que aconsegueix el poble com a formació social.

CONCLUSIONS. EL MARC SOCIAL DE L'ADAPTACIÓ A L'ARAN

"Que por una, dos o tres vacas que los más de los vecinos tienen, no era del caso el que haya tantos pastores con perjuicio de los mismos vecinos, y hasta de los mismos ganados, y con especial éstos que tienen pocas vacas necesitan el vaqué para todo el año; atendiendo por otra parte que en este pueblo hay vecinos que no necesitan de vaqué en todo el año, otros que no están en proporción para que vayan al vaqué sus vacas por tener sus bordas distantes del pueblo, otros que tienen sus pajares tan solo por la temporada de verano, pastorándose en el más del año los mismos vecinos sus ganados; empero este desorden [...] es un deber legal del municipio el procurar en su pueblo orden y uniformidad, conspirando todos a una economía general, a un bien común".

El fragment anterior està extret de l'acta d'una assemblea veïnal celebrada a Bausen al 1863. L'alcalde reclamava la necessitat de dirimir les diferències entre els propietaris de bestiar del poble per tal de poder acordar la contractació en comú d'un vaquer per la temporada estival. El raonament emprat en la seva intervenció és prou il·lustratiu del context social en el què s'inscrivia l'economia agro-ramadera aranesa: l'ordre i la uniformitat actuaven en benefici de tots els veïns, però la diversitat d'interessos existent entre ells provenia de les característiques diferents que tenien les seves explotacions i dificultava l'assoliment d'un consens.

La importància que han tingut la casa i la comunitat local a l'Aran s'explica abans per la seva operativitat en l'adaptació a l'entorn que no pels esdeveniments polítics que han afectat la comarca en el curs dels segles o per la suposada determinació d'uns models culturals específics. Això no vol dir que les institucions araneses hagin romàs al marge dels processos i les transformacions ocorregudes dins de l'àmbit regional en què es troba inserida la comarca. Les pressions exercides des dels poders centrals, fonamentalment per part de l'Estat, i de resultes de l'expansió del capitalisme, no s'han palesat a l'Aran únicament en els últims decennis, quan es produeix una ruptura

definitiva en relació amb les formes de vida anteriors, sinó que han tingut una incidència continuada al llarg del temps i han contribuït a modelar la dinàmica social. Igualment, el sistema social s'ha servit de determinats patrons i valors culturals per la seva pròpia reproducció, però com a orientadors de les conductes dels seus components i no com a constreyniments ineludibles de l'actuació d'aquests.

L'altitud constitueix un condicionant evident per l'adaptació humana. En les regions de muntanya, la producció agrícola està limitada per les baixes temperatures i, en general, per un conjunt de factors que impedeixen l'obtenció d'uns rendiments elevats i sostinguts (com són, entre d'altres, les gelades, la baixa qualitat dels sòls o el pendent). Amb tot, i d'una manera probablement universal, les poblacions humanes han fet front a aquestes condicions a partir de gestionar d'una manera eficient la diversitat ecològica que produeix el clima en relació amb les diferències altitudinals. L'aprofitament mixt agro-pastoral de l'entorn és, en aquest sentit, una estratègia adoptada d'una forma estesa per aconseguir un desenvolupament efectiu en aquest hàbitat. Les pràctiques pastorals permeten beneficiar-se estacionalment de les herbes d'altitud que es formen amb el desglaç, obtenint, per mitjà del bestiar, un rendiment productiu d'un recurs que no és aprofitable directament per l'home. Concentrant els esforços agrícoles en les zones que possibiliten la implantació dels conreus i mantenint, d'una manera simultània, la ramaderia en els pisos més alts, s'aconsegueix un aprofitament maximitzador de l'espai i dels recursos disponibles.

Aquesta estratègia de producció requereix, però, de determinats dispositius socials per ser efectiva. L'especificitat de l'adaptació humana al medi resideix, justament, en la possibilitat d'una organització adequada dels individus per fer front a les seves necessitats de subsistència. Això no implica una determinació ambiental ni tampoc que l'única finalitat dels sistemes socials sigui la mera supervivència material dels seus membres. La intervenció dels organismes vius, i de la nostra espècie d'una manera fonamental, en el seu entorn físic produeix una interacció recíproca i complexa. A la vegada, els objectius econòmics es relacionen només parcialment amb el sosteniment biològic i estan modelats sobretot per finalitats definides socialment i culturalment. D'entre aquestes finalitats, la reproducció dels mecanismes i del propi ordenament social explica bona part de la dinàmica de les institucions.

El cas de l'Aran és un marc interessant per centrar aquesta discussió. La llarga permanència històrica d'una organització social fonamentada en la institució de la casa i en l'articulació d'aquesta en comunitats locals es relaciona directament amb un mode de vida basat en l'aprofitament agro-pastoral de l'entorn. Són justament els canvis en les bases econòmiques de la comarca, produïts arran de la seva plena integració en el mercat, els que han provocat l'alteració de les formes socials tradicionals. En el nou

context, el grup domèstic ha perdut les seves anteriors funcions productives i les seves competències han passat a restringir-se a la residència, el consum i la circulació de determinats serveis. Al mateix temps, l'accés als recursos productius ha deixat d'estar mediatitzat per la pertinença a una casa i a una comunitat local, i la participació dels individus en el procés econòmic es realitza ara d'una manera segmentada.

Fins a les transformacions d'aquest segle, les diferències quant als requeriments de treball i a la forma d'aprofitament del territori que comporten l'agricultura i la ramaderia donaven lloc a què ambdues activitats fossin desenvolupades a partir d'instàncies socials també diferents. La capacitat laboral de què estava dotat el grup domèstic el feia apte per assumir les feines agrícoles, però no com per esmerçar esforços en els llargs desplaçaments que exigia la pastura estival, coincidents a més, estacionalment, amb els treballs forts del camp. La formació de ramats amb el bestiar de diferents propietaris era una fórmula més efectiva per resoldre la compatibilitat entre ambdues activitats. D'aquesta manera, els costos que comportava la ramaderia per cada explotació es veien considerablement reduïts enfront del què hauria suposat una dedicació per separat als seus animals.

Si bé, com he insistit al llarg del treball, aquesta és la raó que permet comprendre la importància de l'organització comunal a l'Aran, les conseqüències socials d'aquesta estratègia adaptativa van més enllà d'aquesta sola constatació. Al meu entendre, els elements que poden considerar-se com a centrals en l'organització aranesa adquireixen una lògica més verossímil i plausible des del punt de vista de la seva contribució a l'adaptació que no el fet de valorar com a determinants una herència cultural més o menys capritxosa o l'empremta d'un passat remot. A més, el plantejament adoptat implica la necessitat de no prendre en consideració solament la intervenció individual de cadascun d'aquests trets en l'adaptació, sinó també les relacions recíproques que existeixen entre ells i com els efectes de la seva actuació conjunta.

Aspectes com ara la distribució del poblament, l'herència indivisa, l'estructura troncal, l'endogàmia local, la simultaneïtat entre l'apropiació particular i l'apropiació comunal dels recursos, el sòcio-centrisme local, la importància de la casa com a referent de la identitat personal, la igualtat formal dels veïns en els aprofitaments comunals i en la seva gestió política, l'absència d'una estructura social parcel·laritzada, l'heterogenitat ecològica de les demarcacions locals, la complementaritat d'activitats i de produccions, la diferenciació dins del grup domèstic, la baixa freqüència del celibat permanent o les diferents formes d'organitzar el treball comunal, poden considerar-se, des d'aquesta perspectiva, com a mecanismes operatius de la relació humana amb l'entorn o com als resultats socials de l'estratègia adaptativa adoptada.

La casa i la comunitat local són les dues instàncies socials sobre les quals s'ha organitzat històricament l'adaptació a l'Aran. La institució de la casa ha tendit a estudiar-se generalment com a dotada d'una lògica de funcionament pròpia així com dels mitjans i dels dispositius necessaris per poder garantir la subsistència material dels seus components i la seva pròpia reproducció com a entitat social. No obstant això, més estranyament s'han indagat les raons que permeten explicar per què la continuïtat esdevé el principal objectiu de les actuacions familiars en l'aliança, la transmissió patrimonial i el procés productiu, ni s'ha prestat una atenció suficient a les implicacions que té aquesta dinàmica més enllà del grup domèstic. A l'Aran, l'herència indivisa contribuïa a la viabilitat de les explotacions agràries familiars a dos nivells diferents. D'una banda, limitava la dispersió d'uns patrimonis reduïts i que havien de ser forçosament diversificats. En segon lloc, afavoria la formació de grups residencials complexos, els quals podien fer front als requeriments laborals agraris i als problemes inherents a l'organització familiar del treball amb unes majors possibilitats d'èxit.

La successió unipersonal reduïa la pressió demogràfica sobre aquells recursos productius que eren més escassos, els sòls conreables, però esdevenia també un mecanisme regulador en l'accés als béns comuns. Malgrat que les pastures alpines, en una bona part dels pobles de la vall, podien haver tolerat una major càrrega pastoral de la que podia mantenir-se a l'hivern amb l'herba dels prats de dall, la seva gestió efectiva requeria d'un control del creixement demogràfic per evitar tant una sobreexplotació dels recursos disponibles (amb noves rompudes i limitant els circuits i el calendari dels aprofitaments), com que es produís una alteració constant en el sistema social local. La transmissió dels drets veïnals junt amb la resta dels béns familiars contribuïa, d'aquesta manera, al manteniment de l'ordenament local, facilitava la regulació homeostàtica dins del poble i li conferia a aquest un caràcter corporatiu.

De fet, l'aprofitament optimitzador dels recursos requeria d'un règim de baixa pressió demogràfica. El celibat permanent i l'expulsió definitiva dels efectius sobrants no oferien, però, unes possibilitats tan idònies com d'altres mecanismes per compensar l'elevat creixement vegetatiu. El retard en l'accés al matrimoni i, sobretot, l'emigració temporal possibilitaven, pel contrari, una flexibilitat i un ajustament millor a les necessitats canviants de les explotacions familiars, sense posar en perill la capacitat de sustentació de l'entorn. La importància dels fluxes migratoris estacionals i dels mateixos intercanvis productius amb d'altres comarques veïnes s'oposen a una visió relativament comuna que presenta les poblacions de muntanya com a isolats socials, autorregulades demogràficament i autosuficients des d'un punt de vista econòmic.

L'elevada freqüència a l'endogàmia local, afavorida per mitjà del control social del matrimoni (malgrat que aquest actués d'una manera indirecta, a través de modelar

les preferències personals i de delimitar els àmbits de sociabilitat), contribuïa a sobremultiplicar les relacions socials dins del poble i a crear vincles orgànics entre els individus del veïnat. D'aquesta manera, la interdependència entre les cases, necessària per organitzar de forma col·lectiva l'aprofitament d'una part dels recursos així com per l'exposició als desajustaments i crisis inherent a les explotacions familiars, no descansava només en la proximitat espacial de la residència sinó que es veia reforçada pel parentiu.

Si bé el grup domèstic estava generalment dotat d'una part important dels mitjans de producció necessaris per l'explotació agro-pecuària, l'operativitat de la pastura col·lectiva explica que des de molt antic les muntanyes quedessin adscrites a les comunitats locals i no als particulars individualment. L'accés als productes pastorals i forestals s'obtenia per mitjà de la pertinença al poble. L'organització comunal, però, no es limitava a la formació de dules a l'estiu sinó que, al mateix temps, posava a l'abast de les explotacions familiars una infraestructura productiva igualment necessària per la seva viabilitat (el manteniment de la qual depassava les capacitats dels grups domèstics per separat), i vetllava per un aprofitament maximitzador de les muntanyes, tot preservant-les d'una explotació abusiva. El funcionament de la casa com a unitat econòmica depenia, per això, de la seva participació sòcio-política en les instàncies locals.

Malgrat el seu caràcter estratègic, el predomini territorial de la propietat comunal no era incompatible amb la diferenciació sòcio-econòmica. Pel contrari, l'organització comunal contribuïa a mantenir les diferències existents entre les cases. Les possibilitats d'aprofitament dels béns de titularitat veïnal variaven d'uns grups domèstics als altres en funció de les què els hi atorgaven els seus patrimonis, pel què la distribució desigual de les terres de conreu recolzava una estructura social diferenciada. La igualtat formal dels veïns en drets i obligacions (quant als aprofitaments comunals, la presa de decisions i el treball comunal), així com l'especial èmfasi dels rituals locals en manifestar una suposada comunitat d'interessos entre el veïnat i en reforçar el sentit de pertinença, constituïen mecanismes polítics i ideològics orientats a la reproducció d'unes relacions desiguals. Els mitjans de producció disponibles i la mateixa necessitat d'aprofitar de forma col·lectiva una part dels recursos no haurien pogut suportar, no obstant això, una estructura social excessivament polaritzada.

La naturalesa comunitària del poble, en definitiva, residia en la seva operativitat com a entitat social per fer front a les necessitats de les explotacions agro-ramaderes, davant dels condicionants que tenien aquestes a conseqüència de l'organització familiar del treball, dels constreyniments materials de l'entorn i de les pressions exteriors. Igualment com ocorre a l'interior del grup domèstic, l'individual i el col·lectiu no poden analitzar-se com a esferes mútuament excloents. La satisfacció de les necessitats i l'assoliment dels objectius particulars de cada casa passaven per la seva vinculació amb

d'altres cases. El comunal no resulta, doncs, del predomini de la igualtat social, la solidaritat o l'altruisme com a ideals culturals, sinó que és un punt de tensió, que es pretén estable, entre interessos individuals no necessàriament idèntics. Es per això que la dialèctica entre l'harmonia i el conflicte és inherent a l'estructura social del poble i es manifesta d'una forma permanent en la vida local.

En aquest context, preguntar-se si l'objectiu d'aquest ordenament social era la reproducció social dels grups domèstics o la de les pròpies entitats locals com a tals suposa, crec, partir d'un error de plantejament. Si bé la casa assumia directament una part dels mecanismes de la reproducció de les comunitats locals (en especial aquells que haurien fet excessivament conflictives les relacions socials dins del poble), aquestes esdevenien, per la seva banda, una condició necessària per la viabilitat econòmica i social del grup domèstic. L'atenció de què ha estat objecte la casa per part dels estudis pirinencs, com plantejava en la introducció, és sobretot el resultat d'una tradició d'estudis basada en un enfocament jurídicista i en el discurs oral. En aquestes dues dimensions, la casa és, en efecte, una instància social immediata. Però l'absència freqüent de la comunitat local ha comportat una sobrevaloració de l'organització domèstica i, amb això, una interpretació esbiaixada i incompleta.

La casa i la comunitat local són dues institucions necessàries per la comprensió de les societats pirinenques que, a causa de la seva articulació complexa, no poden analitzar-se per separat com si es tractés de realitats completes i que s'expliquen, en darrera instància, pel seu paper en l'adaptació a l'entorn. Al meu entendre, si aquesta perspectiva permet clarificar millor els comportaments i les institucions socio-culturals analitzats que d'altres estratègies explicatives, si a més a més possibilita transcendir l'especificitat del seu marc geogràfic i històric per apuntar a la comparació intercultural, tant el risc tautològic dels seus postulats com l'aparent finalisme dels resultats a què condueix són, finalment, uns costos assumibles.